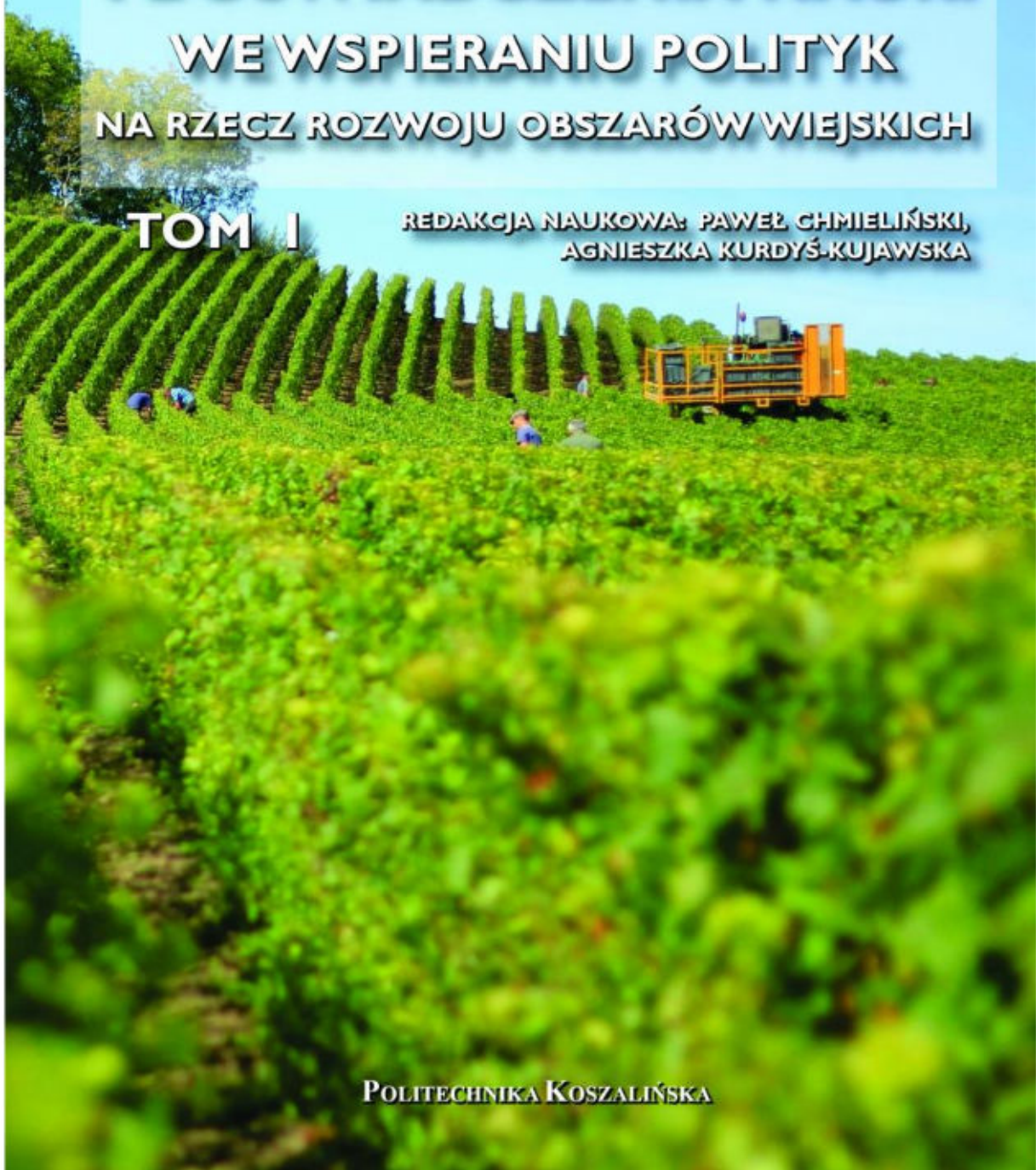

WSPÓŁPRACA I DOŚWIADCZENIA NAUKI WE WSPIERANIU POLITYK NA RZECZ ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

TOM I

**REDAKCJA NAUKOWA: PAWEŁ CHMIELIŃSKI,
AGNIESZKA KURDYŚ-KUJAWSKA**

POLITECHNIKA KOSZALIŃSKA

WSPÓŁPRACA I DOŚWIADCZENIA NAUKI
WE WSPIERANIU POLITYK NA RZECZ
ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Tom I

Redakcja naukowa
Paweł Chmieliński
Agnieszka Kurdyś-Kujawska

Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej
Koszalin 2024

MONOGRAFIA NR 429
POLITECHNIKA KOSZALIŃSKA
WYDZIAŁ NAUK EKONOMICZNYCH

ISSN 0239-7129
ISBN 978-83-7365-620-8

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą Doskonała Nauka, nr projektu DNK/SP/550665/2022 kwota dofinansowania 55 000,00 zł, całkowita wartość projektu 92 000,00 zł.

Publikacja może być rozpowszechniana jedynie w celach niekomercyjnych zgodnie z licencją Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0.

Przewodniczący Uczelnianej Rady Wydawniczej
Zbigniew Danielewicz

Recenzja
Barbara Wieliczko
Marek Wigiel

Redakcja
Agnieszka Czajkowska

Projekt okładki
Jakub Jeziorek

© Copyright by Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej
Koszalin 2024

WYDAWNICTWO UCZELNIANE POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ
75-620 Koszalin, ul. Raclawicka 15-17

Koszalin 2024, wyd. I, ark. wyd. 8,83, format B-5, nakład 100 egz.

Druk: Mazowieckie Centrum Poligrafii, Marki

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
CZĘŚĆ 1	
Patrycja KANIEWSKA, Luiza OSSOWSKA, <i>Znaczenie eventu w promocji destynacji turystycznej na przykładzie międzynarodowego zlotu morsów w gminie Mielno.....</i>	13
Wiktoria WLAZŁO, Dorota JANISZEWSKA, <i>Znaczenie przedsiębiorczości agroturystycznej w rozwoju obszarów wiejskich: Przykład gminy Smoldzino.....</i>	33
Joanna DYCZKOWSKA, <i>Odporność łańcuchów dostaw produktów pochodzenia roślinnego oraz ich przerywanie</i>	49
Krzysztof DZIADEK, Aurelia KOWALSKA, <i>Analiza obciążeń podatkowych małych gospodarstw rolnych</i>	65
Marcin OLKIEWICZ, <i>The importance of innovations in the development of Polish agriculture</i>	89
Kamila RADLIŃSKA, <i>Przechowywanie pracy w sektorze rolniczym. Przykład krajów Europy Środkowo-Wschodniej</i>	109
Mariusz JANKOWSKI, <i>Promowanie mediacji na terenach wiejskich w Polsce</i>	129

CZĘŚĆ 2

Paweł CHMIELIŃSKI, Zbigniew FLORIAŃCZYK, <i>European Rural Development Network 2002-2022: we look to the future!</i>	145
SHORT SPEECHES Conference “Cooperation and experience of science in support of policies for rural development”	157

WSTĘP

Współpraca i doświadczenia nauki we wspieraniu polityk na rzecz rozwoju obszarów wiejskich to myśl przewodnia Konferencji, która odbyła się na Wydziale Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej w dniach 14-16 września 2022 roku. Grant na organizację Konferencji został przyznany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w ramach programu Doskonała Nauka – Wsparcie konferencji naukowych (nr projektu DNK/SP/550665/2022). Dzięki zaangażowaniu pracowników Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej we współpracy z członkami Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich Konferencja stała się wydarzeniem o charakterze nowatorskim, przestrzenią do wymiany poglądów pomiędzy zespołami badawczymi i przedstawicielami otoczenia społeczno-gospodarczego z europejskich krajów. W Konferencji wzięło udział 80 uczestników i zaproszonych gości z Polski i 8 krajów europejskich, tj. Austrii, Bułgarii, Czech, Grecji, Litwy, Łotwy, Rumunii i Włoch.

Międzynarodowy i międzypokoleniowy transfer wiedzy oraz promocja współpracy naukowej w zakresie tworzenia i oceny polityk na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w krajach europejskich stanowił jeden z ważniejszych celów Konferencji. Podczas zorganizowanych wydarzeń, tj. warsztatu, sesji plenarnych, dyskusyjnych i plenerowej uczestnicy i zaproszeni goście mieli możliwość poznania sposobu funkcjonowania Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich, jako dobrej praktyki działalności sieciowej. Tematyka wystąpień koncentrowała się wokół aktualnych problemów, które wpływają na rozwój społeczny, ekonomiczny i środowiskowy rolnictwa i obszarów wiejskich i stanowiły punkt wyjścia do debat i dyskusji podejmowanych przez uczestników. Stworzona przestrzeń wymiany idei i doświadczeń badawczych pomiędzy uczestnikami umożliwiła prezentację ich wyników badań i prac rozwojowych oraz zainicjowała wiele interesujących dyskusji i debat, których rezultatem są artykuły naukowe opublikowane w ramach dwutomowej monografii naukowej *Współpraca i doświadczenia nauki we wspieraniu polityk na rzecz rozwoju obszarów wiejskich* oraz w czasopiśmie naukowych.

Monografia *Współpraca i doświadczenia nauki we wspieraniu polityk na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Tom 1* składa się z 7 artykułów naukowych, które poruszają istotne i aktualne problemy rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce i Unii Europejskiej. Wyniki zaprezentowanych badań stanowią ważny element określenia przyszłości obszarów wiejskich oraz miejsca jakie powinny one zajmować w społeczeństwie. Wpisują się one w proces tworzenia długoterminowej wizji dla obszarów wiejskich UE, w której zakłada się opracowanie dostosowanych do lokalnych warunków strategii i środków zmierzających do budowania silniejszych, lepiej skomunikowanych, odpornych i zamożnych obszarów wiejskich.

W artykule Patrycji Kaniewskiej i dr Luizy Ossowskiej pt. ***Znaczenie eventów w promocji destynacji turystycznej na przykładzie Międzynarodowego Złotu Morsów w gminie Mielno*** w oparciu o wyniki badań sondażowych, przeprowadzonych z wykorzystaniem ustrukturyzowanego kwestionariusza ankiety wykazano, że organizacja eventów, takich jak Złot Morsów, odbywający się poza sezonem głównego natężenia turystycznego jest doskonałą okazją do promocji destynacji turystycznej i tworzenia interakcji pomiędzy otoczeniem i ludźmi. Organizacja eventów przyczynia się do zwiększania liczby przyjazdów i odwiedzających wzmacniając funkcje turystyczne obszarów wiejskich, jednocześnie umożliwiając im uzyskanie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej. Eventy tworzą unikalny wizerunek miejsca i przyciągają turystów z różnych regionów. Dodatkowym atutem jest wzrost zainteresowania w okresie pozasezonowym, co pobudza gospodarkę danego regionu. Zatem promocja eventów, tworzących markę regionu powinna być stałym elementem strategii rozwoju obszarów wiejskich.

W artykule Wiktorii Wlazło i dr Doroty Janiszewskiej pt. ***Znaczenie przedsiębiorczości agroturystycznej w rozwoju obszarów wiejskich: Przykład gminy Smoldzino*** na podstawie lokalnego studium przypadku oceniono potencjał przedsiębiorczości agroturystycznej. W opracowaniu zwrócono uwagę, że agroturystyka jako forma spędzania czasu wolnego na obszarach wiejskich cieszy się dużym zainteresowaniem, co wynika ze zmiany preferencji konsumenckich i dążeniem do dobrego samopoczucia w szczególności osób mieszkających w miastach. Główną rolę agroturystyki upatruje się w aktywizacji ekonomicznej i społecznej obszarów wiejskich. Jest ona także ważnym elementem w procesie zachowania tradycji i dziedzictwa kulturowego wsi. Ponadto działalność agroturystyczna daje możliwość pozyskiwania źródeł dochodów, czy też uzupełniania dochodów pochodzących z działalności rolniczej. Możliwość wykorzystania potencjału miejsca jest ważnym impulsem mogącym zahamować emigrację ludności do miast, w szczególności młodych ludzi, którzy często nie widzą dla siebie szans na życie na wsi. Prowadzenie działalności agroturystycznej wiąże się nie tylko z udostępnianiem miejsc noclegowych ale również z zapewnieniem dodatkowych atrakcji, polegających choćby na udziale turysty w codziennych pracach związanych z prowadzeniem gospodarstwa na wsi. Mieszkańcy wsi decydując się na prowadzenie działalności agroturystycznej muszą zadbać nie tylko o liczbę miejsc noclegowych, ale również o usługi zwiększające atrakcyjność obiektu i dodatkowe atrakcje dla turystów w tych obiektach. Wymaga to wsparcia w zarówno instytucjonalnego (np. szkolenia) oraz finansowego.

W artykule dr Joanny Dyczkowskiej pt. ***Odporność łańcuchów dostaw produktów pochodzenia roślinnego oraz ich przetrwanie*** na podstawie danych GUS, a także literatury przedmiotu dokonano identyfikacji zjawiska odporności łańcuchów dostaw obejmując ramy wartościowe w łańcuchach dostaw. Pozwoliło to na ocenę atrybutów łańcucha dostaw, które wpływają na odporność łańcucha dostaw (z ang. *Supply Chain Resilience* – SCR) oraz opracowanie odpowiednich ram odporności. Łańcuchy dostaw na całym świecie są podatne na zakłócenia, które negatywnie wpływają na ich działania. Ostatnie wydarzenia takie jak pandemia COVID-19, czy wojna w Ukrainie ujawniły wiele nieefektywności w sposobie funkcjonowania łańcuchów dostaw i podkreśliła znaczenie ich odporności. Dostawcy produktów pochodzenia roślinnego działający w różnych łańcuchach dostaw dążą do uodpornienia się na zakłócenia i wynikające z nich przerwanie, aby utrzymywać ciągłość dostaw. Opierając się na analizie danych, przedstawiono ramy wyjaśniające, które teoretyzują zidentyfikowane relacje między zakłóceniami w łańcuchu dostaw, trybami zakłóceń, praktykami w zakresie odporności i terminowością dostaw jako głównymi czynnikami pomiaru wydajności łańcucha dostaw.

W artykule dr. Krzysztofa Dziadka i Aurelii Kozłowskiej pt. ***Analiza obciążeń podatkowych małych gospodarstw rolnych*** na podstawie studium przypadków przeanalizowano wysokość opodatkowania małych gospodarstw rolnych i jego wpływ na dochody rolników. Analizą objęto trzy gospodarstwa rolne z województwa zachodniopomorskiego zajmujące się: hodowlą kóz i produkcją sera koziego, produkcją ekologicznych warzyw oraz hodowlą owiec. Małe gospodarstwa rolne stanowią ważny element wiejskiej przestrzeni produkcyjnej, realizując szereg istotnych funkcji, w tym m.in. zapewniają zatrudnienie i skuteczniejsze radzenie sobie w sytuacjach wstrząsów i zakłóceń w łańcuchach dostaw produktów rolno-spożywczych. Jak dowodzą autorzy opracowania dochody osiągane przez badane gospodarstwa rolne były bardzo zróżnicowane i nie przekraczały pierwszego progu podatkowego w podatku dochodowym od osób fizycznych (PIT). Obciążenia fiskalne miały wpływ na wyniki finansowe analizowanych gospodarstw rolnych.

W artykule dr. Marcina Olkiewicza pt. ***The importance of innovations in the development of Polish agriculture*** podjęto próbę identyfikacji rozwoju polskiego rolnictwa w ramach wdrażanych innowacji. W oparciu o dane European Innovation Scoreboard oceniono tempo wzrostu innowacyjności Polski w porównaniu do krajów UE oraz wskazano mocne i słabe strony w zakresie wdrażania innowacji. Dowiedziono, że finansowanie inwestycji w sektorze rolnym, w tym m.in. z funduszy UE skutkowało wdrażaniu nowych innowacji, zarówno w obszarze nowych technologii, jak i procesów produkcyjnych, metod hodowli, uprawy i dystrybucji. Przyczyniło się to do pożądaných zmian

o charakterze ekonomicznym, społecznym i środowiskowym na obszarach wiejskich i w rolnictwie. W podsumowaniu zwrócono uwagę, że dynamiczny rozwój sektora rolnego nie jest możliwy bez innowacyjności i poszukiwania unikalnych rozwiązań zarówno w zakresie wykorzystania innowacyjnych technologii, specjalistycznych programów ICT, jak i sposobów pracy i działań ukierunkowanych na ochronę zasobów naturalnych. Pojawia się również potrzeba zmiany systemów zarządzania produkcją, wdrażania nowych modeli biznesowych, takich jak platformy e-commerce i aplikacje mobilne, które umożliwiają skracanie łańcuchów dostaw i wsparcie lokalnych producentów rolnych.

W artykule dr Kamili Radlińskiej pt. ***Przechowywanie pracy w sektorze rolniczym. Przykład krajów Europy Środkowo-Wschodniej*** bazując na stwierdzeniu, że wahania cykliczne nie powodują proporcjonalnych zmian zatrudnienia podjęto próbę identyfikacji przechowywania pracy w sektorze rolniczym, tj. praktyki zatrudniania pracowników podczas wahań cyklicznych. Do identyfikacji i oceny zjawiska przechowywania pracy w sektorze rolniczym w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wykorzystano kwartalne zagregowane sektorowo dane dotyczące dynamiki wartości dodanej brutto wyrażonej w cenach stałych, produktywności zatrudnieniowej pracy oraz produktywności godzinowej pracy wyrażonych odpowiednio w tys. EUR w cenach stałych na zatrudnionego oraz tys. EUR w cenach stałych na przepracowaną godzinę pracy dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej, tj. Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Łotwy, Litwy, Węgier, Polski, Rumunii, Słowacji i Słowenii. Analiza dostosowań zatrudnienia w okresach kryzysów gospodarczych wykazała, że zmienia się ono dość gwałtownie podczas wahań aktywności gospodarczej w większości sektorów rolniczych krajów Europy Środkowo-Wschodniej i przejawia się równoczesnym przechowywaniem zatrudnionych i liczby przepracowanych godzin pracy.

W artykule Mariusza Jankowskiego pt. ***Promowanie mediacji na terenach wiejskich w Polsce*** zaprezentowano instytucję mediacji jako alternatywny sposób rozwiązywania konfliktów, oraz wskazano, że promowanie jej na terenach wiejskich może przyczynić się do jej popularyzacji. W tej części opracowania skupiono się na omówieniu rodzajów konfliktów i jak spory w określonej społeczności mogą wpływać na relacje międzyludzkie. W podsumowaniu podkreślono znaczenie mediacji w kontekście „kultury ugodowego rozwiązywania konfliktów” na terenach wiejskich oraz podkreślono konieczności promowania tej formy rozwiązywania konfliktów.

Oddając Monografię w ręce czytelników wszyscy zaangażowani przy organizacji Konferencji pracownicy Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej oraz członkowie Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich wyrażają nadzieję, że zarówno dyskusje prowadzone podczas Konferencji, jak i artykuły naukowe zainspirowane tematami podejmowanymi podczas tych dyskusji posłużą pogłębianiu wiedzy na temat aktualnych problemów rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich oraz przybliżą możliwości współpracy jakie stwarza działalność sieciowa.

CZEŚĆ 1

Patrycja KANIEWSKA

Absolwentka Wydziału Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

Luiza OSSOWSKA, ORCID: 0000-0002-1572-8016

Politechnika Koszalińska

ZNACZENIE EVENTU W PROMOCJI DESTYNACJI TURYSTYCZNEJ NA PRZYKŁADZIE MIĘDZYNARODOWEGO ZLOTU MORSÓW W GMINIE MIELNO

Streszczenie

Eventy coraz częściej są wykorzystywane do promocji destynacji turystycznych. Jako forma spędzania wolnego czasu *eventy* mają wpływ na zwiększenie liczby przyjazdów do miejsca ich organizacji. W takim ujęciu *eventy* są traktowane jako atrakcje turystyczne, budujące produkt turystyczny. W tym kontekście główny cel przeprowadzonych badań obejmował ocenę znaczenia Międzynarodowego Zlotu Morsów w promocji gminy Mielno. Jest to destynacja popularna wśród turystów w okresie letnim, natomiast poza sezonem ruch turystyczny niemal zanika. *Event* o dużym zasięgu oddziaływania może podtrzymać zainteresowanie destynacją poza sezonem letnim. Do realizacji celu wykorzystano badanie ankietowe z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego, a także analizę czynników sukcesu. Kwestionariusz ankietowy został stworzony z wykorzystaniem Formularza Google Forms i udostępniony na ogólnodostępnych portalach dla osób morsujących po XX Międzynarodowym Zlocie Morsów w Mielnie, który odbył się w dniach 9-12 lutego 2023 roku. W badaniu wzięły udział 223 osoby morsujące, zamieszkujące różne regiony Polski. Dodatkowo wyodrębniono grupę badanych, którzy brali udział w Międzynarodowym Zlocie Morsów w Mielnie (172 osoby). Przeprowadzone badania umożliwiły potwierdzenie hipotez badawczych, zgodnie z którymi Międzynarodowy Zlot Morsów w Mielnie wpływa na rozpoznawalność gminy, a także wpływa na popularność gminy jako destynacji turystycznej poza sezonem letnim.

Słowa kluczowe: *event*, *event marketing*, morsowanie, gmina Mielno

1. Wprowadzenie

Promocja destynacji turystycznych jest niezwykle ważnym elementem, który wpływa na wzrost zainteresowania turystów danym miejscem. Jedynym z efektywnych narzędzi promocji jest organizacja *eventów*, które skupiają uwagę

na danej destynacji i tym samym stwarzają niezapomniane doświadczenia dla uczestników, powiązane z miejscem organizacji wydarzenia. Poprzez różnorodne formy *eventów*, takie jak: festiwale, koncerty, targi, zloty, destynacje turystyczne mogą skupić uwagę zarówno lokalnych mieszkańców, jak i potencjalnych turystów z innych regionów kraju, jak i świata. *Eventy* bowiem stanowią doskonałą okazję do wykazania unikalnych cech atrakcyjności danej destynacji.

Event to zjawisko przestrzenno-czasowe. Każdy z nich jest wyjątkowy ze względu na interakcje pomiędzy otoczeniem, ludźmi i systemami zarządzania. Największą atrakcyjnością *eventu* jest fakt, że uczestnik musi tam być, aby w pełni cieszyć się doświadczeniem. D. Getz wyróżnił dwie definicje zarówno z perspektywy organizatora, jak uczestnika *eventu*¹:

- *event* to jednorazowe lub rzadko występujące wydarzenie poza normalnym programem lub działaniami podmiotu sponsorującego lub organizującego,
- dla uczestnika *eventu* jest to specjalna okazja do spędzenia wolnego czasu, przeżycia towarzyskiego lub kulturalnego, poza normalnym zakresem wyborów lub codziennymi doświadczeniami.

Eventy to również wydarzenia, które wyraźnie odróżniają się od codzienności. Są interaktywne, masowe, zorganizowane i przeważnie komercyjne. Dostarczają rozrywki związanej z przeżywaniem silnych emocji, doznań zmysłowych, które oddziałują na wszystkie zmysły i jako takie stanowią przeżycie „totalne”. *Event* to także pokazy, które łączą różne elementy estetyczne z różnych kultur. Celem organizatorów jest wzbudzenie w uczestnikach pozytywnych emocji, od przyjemności po euforię, a także pozytywnego poczucia przynależności do wspólnoty, związanego ze wspólnymi doświadczeniami, zainteresowaniami czy światopoglądem. Ponadto W. Gebhardt i in. uważa, że głównymi cechami wydarzeń są: doskonała organizacja, wyjątkowość, synkretyzm, rola znaczeniowa, wspólność i monotematyczny charakter².

Należy nadmienić, iż termin „*event*” jest używany do opisanie określonych rytuałów, przedstawień, występów lub uroczystości, które są świadomie zaprojektowane i stworzone w celu uczczenia określonych wydarzeń i/lub osiągnięcia określonych celów społecznych, kulturowych lub korporacyjnych³.

Jedną z funkcji *eventów* jest zwiększanie liczby przyjazdów, a tym samym wzmacnianie rozwoju turystyki. Jest to zależne od siły przyciągania i zasięgu

¹ Getz, D. (2007). *Event studies: Theory, research and policy for planned events*, Burlington: Elsevier, 250-270.

² Gebhardt, W., Hitzler, R. & Liebl F. (2000). *Feste, Feiern und Events Zur Soziologie des Außergewöhnlichen*. Opladen: LeskeBudrich, 19-25.

³ Bowdin, G., Allen, J., O'Toole, W., Harris, R. & McDonnell I. (2006). *Events management* (2nd ed.), Oxford: Elsevier, p. 340.

wydarzenia. Zazwyczaj im większe wydarzenie tym większy zasięg jego oddziaływania. W takim ujęciu *eventy* można traktować jako atrakcje turystyczne⁴. Zatem ważnym kierunkiem działania władz lokalnych i regionalnych może okazać się polityki pro-eventowa, traktująca wydarzenia jako skupiska różnych form promocji na rynku turystycznym⁵. Obecnie *eventy* dla wielu turystów stają się celem podróży, zasilając kategorię produktu turystycznego. *Eventy*, będące elementem marketingowym destynacji, przyczyniają się do uzyskania i utrzymania przewagi konkurencyjnej⁶.

Eventy odgrywają istotną rolę w promocji destynacji turystycznych. Mają one potencjał przyciągania uwagi i generowania zainteresowania zarówno u lokalnych mieszkańców, jak i u turystów. Organizacja atrakcyjnych *eventów* może pomóc w budowaniu pozytywnego wizerunku destynacji turystycznej. Wyjątkowe wydarzenia kulturalne, sportowe, artystyczne lub tematyczne mogą zaprezentować destynację jako interesujące i dynamiczne miejsce, zachęcające do odwiedzenia. *Eventy* stanowią doskonałą okazję do kreowania niezapomnianych doświadczeń dla uczestników. Kiedy destynacja jest znana z organizacji ciekawych wydarzeń, potencjalni turyści są bardziej skłonni odwiedzić to miejsce, aby wziąć udział w danej imprezie⁷.

Analizując wpływ *eventów* na destynację turystyczną za cel główny badań przyjęto ocenę znaczenia Złotu Morsów w Mielnie w promocji gminy Mielno. Obszar ten kojarzony jest przede wszystkim z wypoczynkiem w okresie letnim – stąd zainteresowanie oddziaływaniem dużego *eventu* poza sezonem.

2. *Event marketingu* w ujęciu teoretycznym

Event marketing to pojęcie stosunkowo nowe. Obejmuje zbiór aktywności i działań, które mają charakter uzupełniający wobec marketingu i sprzedaży osobistej. *Event marketing* dostosowuje i wspiera wydajność tradycyjnych

⁴ Kuczyński, D. (2012). Rola specjalnych wydarzeń w marketingu destynacji i rozwoju turystyki. *Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 23, 343-355.

⁵ Cieślowski, K. (2017). Rola wydarzeń w promocji regionów turystycznych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 473, 117-126.

⁶ Rettinger, R. & Bajgier-Kowalska, M., (2018). *Eventy* jako element różnicujący produkt turystyczny miast – studium przypadku Pisto (Włochy). *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 14, 270-281.

⁷ Mruk, H., Pilarczyk, B., Sojkin, B. & Szulce H. (1996). *Podstawy marketingu*. Poznań: Akademia Ekonomiczna, s. 265.

narzędzi. Warto dodać, że niektóre składowe *event marketingu* traktowane są jako elementy *public relations*, a także narzędzia promocji sprzedaży⁸.

Kuźniar podkreśla, że *event marketing* kwalifikuje się do narzędzi komunikacji grupowej. Wynika to z definicji *eventu* jako wydarzenia gromadzącego liczną grupę ludzi. Natomiast *event marketing* angażuje ludzi w obszar kultury marki, a także danej społeczności (np. firmowej). Jest to łączenie jednostki, organizacji z wydarzeniem lub zjawiskiem społecznym – z korzyściami dwustronnymi⁹. *Event marketing* odnosi się do przeżyć w zakresie organizowanego wydarzenia i właśnie ta sfera emocjonalna determinuje w dużej mierze sukces. Definitywnie oznacza organizację wydarzeń przyciągających odbiorców. Wydarzenia te mogą być specyficzne i mieć zróżnicowany charakter (ekonomiczny, polityczny, sportowy, kulturalny itp.). Najważniejszym celem takich wydarzeń jest wywołanie u uczestników pozytywnych skojarzeń z firmą, produktem czy miejscem. Skojarzenia te w przyszłości mogą przełożyć się na zainteresowanie firmą, produktem, czy miejscem, co może skutkować wzrostem sprzedaży, rozwojem turystyki, czy chęcią powrotu do danego miejsca lub na dany *event*.

Event marketing szybko stał się lepszym katalizatorem promocji w porównaniu z tradycyjnymi narzędziami komunikacji marketingowej. Wynika to m.in. z ograniczonej efektywności tradycyjnych mediów. Zazwyczaj są one bardziej kosztowne od *event marketingu*, a znacznie mniej wydajne. Stworzyło to możliwości dla rozwoju *event marketingu*. Narzędzie to pozwala dotrzeć do odbiorców poprzez ulepszenie lub stworzenie wizerunku firmy przez skojarzenie z określonym wydarzeniem, przy jednoczesnym wzmocnieniu produktu lub usługi i zwiększeniu sprzedaży¹⁰.

Event marketing to skuteczna strategia, która umożliwia firmom dotarcie do swojej grupy docelowej w sposób interaktywny i angażujący. Ponadto to strategia, w której organizowane są wydarzenia, aby promować markę, produkt lub usługę oraz nawiązać interakcję z klientami lub potencjalnymi klientami. Wydarzenia te

⁸ Kalinowska-Żeleźnik, A. (2009). Event marketing jako forma komunikacji marketingowej. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 42, 429.

⁹ Kuźniar, W. (2010). Obszary wykorzystania events marketingu w promocji walorów jednostki terytorialnej na przykładzie woj. podkarpackiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Ekonomiczne Problemy Usług*, 596(56), 359-360

¹⁰ Gupta, S. (2013). Event Marketing: Issues and Challenges. *IIMB Management Review*, 15 (2), 87.

mogą przybierać różne formy, takie jak: konferencje, targi, pokazy, imprezy firmowe, wystawy, wernisaże, turnieje sportowe, czy też *eventy* online¹¹.

Eventy umożliwiają bezpośredni kontakt z klientami, co pozwala na lepsze zrozumienie ich potrzeb i preferencji oraz umożliwia budowanie silniejszych relacji z nimi. Jednym z wyzwań związanych z *event marketingiem* jest kosztowna organizacja wydarzeń. Wymaga to znacznych inwestycji finansowych, czasu i zasobów ludzkich. Jednakże, skuteczne wydarzenie może przynieść duże zyski, a także umożliwić pozyskanie cennych informacji i nawiązanie relacji z klientami, co może przyczynić się do długotrwałego sukcesu firmy, bądź wybudowania trwałego wizerunku marki¹².

Wszelkie działania przyczyniające się do poinformowania i przekazania informacji o *evencie* stanowią niezmiennie istotny element w budowaniu i kreowaniu jego wizerunku i działań promocyjnych. Promocja to kluczowy element w *event marketingu*, ponieważ umożliwia dotarcie do potencjalnych uczestników i zainteresowanie ich wydarzeniem¹³. Niezależnie od tego, jak doskonale jest wydarzenie, jeśli nikt o nim nie wie, nie będzie to skuteczne. Właściwa promocja pozwala na osiągnięcie sukcesu *eventu* i przyciągnięcie jak największej liczby uczestników¹⁴. Tylko dobrze i skutecznie dobrane kanały promocyjne będą stanowiły realny wpływ na *event*.

Ważne jest, aby promocja była dostosowana do odpowiedniego środowiska potencjalnych uczestników. Należy przeanalizować, do jakiej grupy docelowej chcemy dotrzeć i które kanały komunikacji będą dla niej najbardziej skuteczne. Dlatego warto rozważyć wykorzystanie różnych wariantów promocji, takich jak media społecznościowe, reklama online, reklama tradycyjna, relacje prasowe czy marketing szeptany¹⁵.

Kolejnym ważnym elementem jest odpowiedni czas promocji. Należy zacząć wprowadzać wybrane narzędzia i działania marketingowe z wyprzedzeniem przed wydarzeniem, aby potencjalni uczestnicy mieli możliwość na zaplanowanie swojego udziału. Warto zwrócić uwagę także na wykorzystanie różnych etapów promocji, takich jak: wstępna, intensywna i przypominająca.

¹¹ Polak, R., Lenowicz-Bukała, I. & Gawroński, S. (2010). *Narzędzia współczesnej reklamy. Stosowanie i zapotrzebowanie*. Rzeszów: Wydawnictwo WSiIZ, 167-180.

¹² Daniel, M., Bogdan, G. & Daniel, Z. (2012). *The use of event marketing management strategies*. Romania: WCES, 5411-5414.

¹³ Polak, R., Lenowicz-Bukała, I. & Gawroński, S. (2010). op. cit., 167-180.

¹⁴ Hoyle, L. (2002). *Event Marketing. How to successfully promote events festivals, conventions and expositions*. New York: John Wiley & Sons, Inc, 123-145.

¹⁵ Goldblatt, J. (2001). *Special Events, Twenty-First Century Global Event Management*. New York: John Wiley & Sons, Inc, 29-52.

Działania prowadzone, podczas tych faz, skutecznie zwiększać będą ich intensywność¹⁶.

Ważnym elementem promocji jest także zwrócenie uwagi na wartość, jaką oferuje wydarzenie dla swoich odbiorców. Twórcy promocji *eventu* powinni więc skupiać swoją uwagę na tym, aby przyciągnąć jak najwięcej potencjalnych uczestników. Warto również podkreślić, że korzyści mogą mieć charakter wielostronny – zarówno dla organizatorów, sponsorów, jak i uczestników¹⁷. Uczestnicy *eventu* mogą uzyskać wiele korzyści, w zależności od charakteru i celu imprezy. Są to m.in. wiedza i inspiracja, nawiązanie kontaktów, rozrywka i relaks, dostęp do produktów i usług. Ponadto uczestnictwo w *eventach* może przyczynić się do wzrostu marki osobistej uczestnika, który może zyskać na reputacji jako ekspert w swojej dziedzinie lub jako osoba, która aktywnie uczestniczy w branżowych wydarzeniach¹⁸.

Oprócz tego trzeba brać pod uwagę spostrzeżenie, że sama promocja *eventu* to niekoniecznie wszystko. *Event* posiada konkretnie określone miejsce, więc marketing też wpływać będzie na zaintrygowanie uczestnika. Jest to ważny aspekt *event marketingu*, coraz szerzej stosowany w praktyce¹⁹. Podkreśla się, że jednostki terytorialne, takie jak gminy, miasta czy regiony, coraz chętniej używają tej formy komunikacji marketingowej w celu kreowania wizerunku.

3. Metodyka badania

W celu zidentyfikowania znaczenia Międzynarodowego Zlotu Morsów w Mielnie w promocji gminy Mielno, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego.

Badanie ankietowe to metoda zbierania danych, w której respondenci mogą wyrazić swoją opinię udzielając odpowiedzi na pytania zawarte w formularzach zarówno tradycyjnych, papierowych ankiet, jak i nowoczesnych narzędzi online²⁰. Ankiety mogą być wykorzystywane w różnych celach, takich jak gromadzenie danych demograficznych, ocena zadowolenia klientów, analiza

¹⁶ Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J. & Wong, V. (2002). *Marketing. Podręcznik Europejski*. Warszawa: PWE, 464-466.

¹⁷ Polak, R., Lenowicz-Bukała, I. & Gawroński, S., op. cit., 167-180.

¹⁸ Saget, A. (2006). *The event marketing handbook: Beyond Logistics and Planning*. Kaplan AEC Education, 120-182; Gerritsen, D. & Olderen, R. (2020). *Events as a strategic Marketing tool*. CABI, 2020, 78-140.

¹⁹ Kuźniar, W. (2010), op. cit., s. 359.

²⁰ Siuda, P. (2016). *Ankieta internetowa: zalety i wady – rekapitulacja*. W: Siuda, P. red. *Metody badań online*, Gdańsk: WN Katedra, 28-40.

rynku, badanie opinii publicznej, ocena skuteczności programów lub badanie postaw i zachowań społecznych²¹.

Podczas tworzenia ankiety istotnym jest zadanie precyzyjnych pytań, zapewniających różnorodność typów odpowiedzi (np. wybór jednokrotny, wielokrotny, skala ocen) oraz zagwarantowanie anonimowości dla osób udzielających odpowiedzi. Kiedy zebrana zostanie odpowiednia liczba danych, wyniki poddawane są analizie statystycznej, aby wyciągnąć wnioski i odpowiedzieć na pytania badawcze²².

Na potrzeby badań zaprojektowano kwestionariusz ankietowy z uwzględnieniem pytań zamkniętych, pytań z pięciostopniową skalą Likerta, a także pytań otwartych. Kwestionariusz ankietowy został stworzony z wykorzystaniem Formularza Google Forms i udostępniony został na ogólnodostępnych portalach dla osób morsujących (Facebook). Dodatkowo rozesłano kompatybilny link do prywatnych grup morsów. Ponadto podczas finału XX Międzynarodowego Zlotu Morsów, w który udział wzięło 8893 osoby, rozdane zostały wizytówki z kodem QR i linkiem, pozwalające na bezpośredni dostęp do ankiety.

Ankiety rozpowszechniono po odbytych wydarzeniach tj. po 12 lutym 2023 roku. Jej wyniki umożliwiły nie tylko osiągnięcie głównego celu badań, ale także weryfikację hipotez badawczych:

H1: *Zlot Morsów w Mielenie wpływa na rozpoznawalność gminy.*

H2: *Zlot Morsów w Mielenie wpływa na popularność gminy jako destynacji turystycznej poza sezonem letnim.*

W badaniu wzięły udział 223 osoby, zamieszkujące różne regiony Polski. Szczegółowy opis ankietowanych został uwzględniony w charakterystyce respondentów.

4. Wyniki badań

4.1. Charakterystyka badanej grupy

Badanie rozpoczęto od zebrania podstawowych informacji na temat respondentów. W części pierwszej zawarto pytania umożliwiające scharakteryzowanie badanej grupy (tab. 1). W przeprowadzanym badaniu udział wzięły 223 osoby, w tym blisko 70% stanowiły kobiety, a 30% mężczyźni. Dodatkowo przez wzgląd na fakt poszanowania odmienności kulturowej dodano również płeć inną i z takiej odpowiedzi skorzystała jedna osoba.

²¹ Krok, E. (2015). Budowa Kwestionariusza ankietowego a wyniki badań. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Studia Informatica*, 874(37), 2015, 56.

²² Szyjewski, Z. (2018). Metody badania zachowań społecznych. *Studia i Prace WNEIZ US*, 54/2, 150.

Respondenci mieli wybór 6 kategorii wiekowych. Najbardziej liczna grupa to osoby w przedziale 36-45 lat (34,5%). Dość liczną grupą okazały się osoby między 46 a 55 rokiem życia (26%). Osoby w przedziale wiekowym 56-65 lat stanowiły blisko 17% ankietowanych (16,6%). W badaniu brak osób poniżej 18 roku życia oraz powyżej 75 roku życia. Najmniej licznymi grupami wiekowymi okazały się przedział 18-25 lat (5,4%), a także 66-75 lat (4,5%). Tak rozłożone dane wskazują, że badana grupa charakteryzuje się dojrzałym wiekiem. Jest to zauważalne podczas dodawania postów na grupach osób morsujących, gdzie również ankieta została umieszczona. Można domniemywać, iż ta grupa respondentów posiada pewne doświadczenie z morsowaniem, które jest pomocne w analizie przeprowadzonego badania.

Respondenci najczęściej zamieszkują miasta średnie od 20 do 100 tysięcy osób (40,4%). Kolejną liczną grupą są ankietowani mieszkający w miastach powyżej 100 tysięcy mieszkańców (32,7%). Badani zamieszkujący wieś to 34 osoby, co w konsekwencji wskazuje, że miasta poniżej 20 tysięcy mieszkańców zamieszkuje najmniejsza liczba respondentów, gdyż jest to tylko 26 osób. Te wyniki obrazują niejednorodność miejsca zamieszkania respondentów, co daje możliwości porównania osób morsujących zamieszkujących różne regiony.

Z przeprowadzonego badania wynika, że 85 osób charakteryzuje się wykształceniem wyższym, co stanowi blisko 40% respondentów. Nieco mniej liczną grupą okazały się osoby posiadające wykształcenie średnie ogólnokształcące (33,2%). Ankietowani, którzy zdobyli doświadczenie średnie techniczne stanowią blisko 23% respondentów. Wykształcenie zawodowe posiada tylko 12 osób, a jedna osoba charakteryzuje się wykształceniem podstawowym.

Respondenci zapytani zostali również o region zamieszkania. Można zauważyć, że podział jest bardzo rozbieżny. Najczęściej jednak pojawiły się odpowiedzi od ankietowanych z województwa zachodniopomorskiego (69 osób). Dość liczną grupę stanowili także ankietowani z województwa pomorskiego (40 osób). W związku z czym respondenci zamieszkujący wybrzeże, stanowili blisko 50% ogółu analizowanej grupy. Osoby z województw, takich jak: śląskie (10,3%), wielkopolskie (9,4%) oraz małopolskie (8,1%), stanowiły łącznie 30% respondentów. W badaniu nie uczestniczyły osoby z województwa: świętokrzyskiego, podkarpackiego i lubelskiego. Przekrój respondentów z różnych województw, wskazuje na zainteresowanie się *eventem*, nie tylko wśród osób mieszkających blisko miejsca jego odbywania się.

Tabela 1. Cechy społeczno-demograficzne respondentów

Cecha	%
Płeć	
Kobieta	68,6
Mężczyzna	30,9
Inna	0,4
Grupa wiekowa	
Poniżej 18 lat	-
18–25 lat	5,4
26–35 lat	13
36–45 lat	34,5
46–55 lat	26
56–65 lat	16,6
66–75 lat	4,5
76 i więcej lat	-
Obszar zamieszkania	
Wieś	15,2
Miasto małe (poniżej 20 tys. mieszkańców)	11,7
Miasto średnie (20–100 tys. mieszkańców)	40,4
Miasto duże (100 tys. i więcej mieszkańców)	32,7
Wykształcenie	
Podstawowe	0,4
Zawodowe	5,4
Średnie techniczne	22,9
Średnie ogólnokształcące	33,2
Wyższe	38,1

Źródło: wyniki badania ankietowego n = 223.

W kolejnej części ankiety zebrano od respondentów podstawowe informacje na temat cech morsowania. Charakterystykę morsowania respondentów rozpoczęto od pytania o staż ich aktywności (tab. 2). W badaniu wzięły udział przeważnie osoby z doświadczeniem, gdyż zaledwie 4,5% osób morsuje poniżej 1 roku. Ponad połowę respondentów stanowią morsujący od 2 do 5 lat. Dwie kolejno liczne grupy to morsujący od 5 do 10 lat (20,2%) oraz od roku do 2 lat (13,9%). Warto podkreślić, że 8,5% respondentów może pochwalić się swoim stażem, gdyż podejmują się lodowatych kąpeli od 10 lat lub dłużej.

Tabela 2. Cechy dotyczące morsowania

Cecha	%
Staż aktywności	
Poniżej 1 roku	4,5
1–2 lata	13,9
2–5 lat	52,9
5–10 lat	20,2
10 lat i więcej	8,5
Częstotliwość aktywności	
5–7 dni w tygodniu	3,6
3–4 dni w tygodniu	15,2
1–2 dni w tygodniu	67,7
Co 2 tygodnie	10,3
Raz w miesiącu	2,7
Miejsce/ akwen aktywności	
Jezioro	60,5
Rzeka	20,6
Morze	52,9
Basen	28,3
Pozostałe informacje	
Przynależność do klubu	73,1
Uczestnictwo w wydarzeniach dla morsujących	91,0
Uczestnictwo w MZM w Mielnie	77,1

Źródło: wyniki badania ankietowego n = 223.

Zdecydowanie największą grupę respondentów stanowią osoby, które morsują od 1 do 2 razy w tygodniu – blisko 70% ankietowanych. Od 3 do 4 razy w tygodniu morsuje 15,7% respondentów, natomiast codziennie podejmuje się lodowatych kąpeli 3,6% ankietowanych. Respondenci podejmujący się morsowania co 2 tygodnie stanowili grupę 10,3%. Rozbieżna częstotliwość powiązana jest często z odległością akwenu wodnego od miejsca zamieszkania. Niektóre wodne akwenty nie są dostosowane do uprawiania w nich morsowania, co przyczynia się do poszukiwania innego, obszaru zastępczego niejednokrotnie znacznie oddalonego od miejsca zamieszkania.

W pytaniu o wybierany akwen do morsowania, była możliwość udzielania kilku odpowiedzi. Warto podkreślić, że podobną liczbę stanowią osoby, które wybierają jezioro (60,5%) oraz morze (52,9%). Jeziora są akwenami częściej występującymi na terenie całej Polski, w związku z czym nie dziwi fakt, iż są one często wybierane jako akwen do morsowania. Należy również zwrócić uwagę, że osoby morsujące chętnie wybierają basen jako miejsce odbywania zimnych

kąpieli (28,3%). Popularnym jest stawianie specjalnych basenów do morsowania na okres zimowy w ogrodzie, ale też wykorzystywane są do tego zwyczajne dmuchane baseny. Ponadto 20,6% respondentów wskazuje, iż morsuje w rzekach, które z reguły nie kojarzone są z miejscem bezpiecznym. Wiele rzek nie jest dostosowanych do pływania w nich, w związku z czym nie wzbudzają takiego zainteresowania jak jeziora. Należy pamiętać, aby podejmować się morsowania w takich akwenach, które są znane osobie poddającej się krioterapii. Należy zwrócić uwagę, że ponad 79% respondentów należy do klubu zrzeszającego morsujących. Wskazuje to na fakt, iż kluby aktywnie działają, a osoby morsujące chętnie do nich przynależą. W sferze Internetu można odnaleźć najróżniejsze grupy morsowe, a podczas samego Złotu Morsów dostrzegane są flagi klubów z całej Polski i z zagranicy. Każdy klub morsów posiada nazwę, która z reguły nawiązuje do morskiego charakteru uprawianej rekreacji. Podczas parady w Mielnie można zauważyć, iż zrzeszone grupy przebierają się w stroje charakteryzujące dany klub. Często mają klubowe gadżety, a także śpiewają stworzone przez siebie pieśni. Zdarza się, iż w jednej okolicy występuje kilka klubów, w związku z czym istnieje możliwość wyboru dla osób dopiero wdrażających się, jak i morsujących samodzielnie. Morsowanie może być uważane za niebezpieczne, dlatego też wiele osób czuje się lepiej posiadając obok zaufaną grupę osób. Oczywiście są również indywidualiści lub osoby, które pomimo niezrzeszonego klubu, uczestniczą w zimnych kąpielach z grupą osób, czy to znajomych, czy rodziny.

Warto dodać, że 91% ankietowanych przyznaje, iż uczestniczy w wydarzeniach organizowanych dla morsów. To duża liczba i jest to widoczne podczas fotorelacji, które udostępniane są przez morsujących. Osoby uprawiające lodowate kąpiele czerpią radość i satysfakcję z bycia w kręgu innych. Stwarzają coraz to ciekawsze propozycje *eventów* umożliwiających spędzanie czasu wspólnie. Z reguły nie są to *eventy* na szeroką skalę, ponieważ organizowane są przez lokalne kluby, które jednak chętnie zapraszają fanów morsowej rekreacji. Z racji zaadresowania ankiety do uczestników XX edycji Międzynarodowego Złotu Morsów w Mielnie, nie dziwi fakt, że 77,1% osób potwierdziło czynny udział w Zlocie. Przy czym 70% tej grupy brało również udział we wcześniejszych edycjach *eventu*.

4.2. Działania promocyjne w opinii uczestników XX Międzynarodowego Zlotu Morsów w Mielnie

W zakresie budowania fenomenu Międzynarodowego Zlotu Morsów w Mielnie nie należy zapominać o promocji jaka stworzona jest na potrzeby wzmocnienia jego wizerunku na arenie krajowej, jak i poza granicą. W związku z czym kolejna część ankiety, skierowana wyłącznie do uczestników XX Zlotu (172 respondentów), zawierała pytania dotyczące opinii, zarówno na tematy samej organizacji i przeprowadzenia Zlotu, jak i wdrożonej promocji podczas tegorocznej edycji.

Tabela 3. Struktura odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu był/a Pan/Pani zadowolony/a z poszczególnych aspektów organizacji Międzynarodowego Zlotu Morsów?”

Wyszczególnienie	5	4	3	2	1	Średnia ocena
Ogólna organizacja	62,2	33,1	1,2	1,2	2,3	4,52
Atrakcje dodatkowe	58,1	33,1	4,1	3,5	1,2	4,44
Oznakowanie	59,3	32,6	4,7	2,3	1,2	4,47
Jakość oświetlenia	69,8	18,6	7,0	3,5	1,2	4,52
Jakość dźwięku	70,9	18,0	6,4	3,5	1,2	4,54
Poziom bezpieczeństwa	87,8	10,5	0,6	0,6	0,6	4,84
Lokalizacja	84,9	12,8	1,2	0,6	0,6	4,81

Objaśnienia: 5 – bardzo zadowolony, 4 – raczej zadowolony, 3 – trudno powiedzieć, 2 – raczej niezadowolony, 1 – bardzo niezadowolony.

Źródło: wyniki badania ankietowego n = 172.

W pierwszym pytaniu wymieniono siedem czynników, które respondenci mieli za zadanie ocenić (tab. 3). Widoczne jest zdecydowane zadowolenie uczestników *eventu* z poszczególnych aspektów organizacji Zlotu. Poziom bezpieczeństwa uzyskał najwyższą wartość (średnia ocena 4,84) zadowolenia ze wszystkich czynników. Podczas wydarzenia dokładane są wszelkie starania, aby uczestnicy mogli swobodnie się bawić i czerpać jak najwięcej ze wspólnej imprezy. Organizatorzy na okres całego Zlotu dbają i zabezpieczają teren imprezy w sposób należyty, co również widoczne jest w opinii respondentów. Finałowa niedzielna kąpiel zabezpieczana jest przez dziesiątki ratowników i nurków, a parada, która prowadzi morsów na główną plażę również odbywa się w asyście służby porządkowych. Lokalizacja to kolejny z aspektów dający dużą wartość zadowolenia (4,81). Przez wszystkie edycje lokalizacja *eventu* nie uległa zmianie. Ogólna lokalizacja całego *eventu* ma miejsce na głównym deptaku i plaży, do którego z łatwością można trafić idąc większością dróg w Mielnie. Sama gmina nie należy do największych, dlatego też nie występują problemy

z dotarciem do trwającej imprezy w samym środku Mielna. Dodatkowym atutem podczas trwania *eventu* jest fakt, iż wszelkie punkty są bardzo dobrze oznakowane, a każde wprowadzane nowości również na bieżąco są udostępniane i ogłaszane. Należy również wspomnieć, iż przed wydarzeniem dostępna jest mapa całego *eventu* z wyszczególnionymi ważnymi punktami. Warto dodać, że wszystkie oceniane czynniki uzyskały oceny powyżej 4, co oznacza, że uczestnicy byli w większości bardzo zadowoleni lub raczej zadowoleni.

Tabela 4. Odpowiedzi respondentów na pytania „Czy weźmie Pan/Pani udział w kolejnych edycjach Międzynarodowego Zlotu Morsów, np. za rok?” oraz „Czy poleci Pan/Pani Międzynarodowy Zlot Morsów innym osobom?”

Wyszczególnienie	5	4	3	2	1	Średnia ocena
	%					
Czy weźmie Pan/Pani udział w kolejnych edycjach MZM?	74,4	16,3	4,7	1,7	2,9	4,58
Czy poleci Pan/Pani MZM innym osobom?	74,4	16,9	3,5	2,9	2,3	4,58

Objaśnienia: 5 – zdecydowanie tak, 4 – raczej tak, 3 – trudno powiedzieć, 2 – raczej nie, 1 – zdecydowanie nie.

Źródło: wyniki badania ankietowego n = 172.

Pozytywna opinia organizacji wydarzenia sprawia, że ponad 90% ankietowanych opowiada się pozytywnie za wzięciem udziału w kolejnej edycji MZM w Mielnie, jak również pozytywnie odnośni się do kwestii polecenia tego *eventu* innym osobom (tab. 4). Warto dodać, że organizatorzy z roku na rok starają się wprowadzać nowości w ramach Zlotu. Przykładem na to są chociażby koncerty różnych gwiazd. Na fakt pozytywnego odbioru wpływa również tematyka imprezy, która z roku na rok stanowi formę niespodzianki i każdy potencjalny uczestnik wyczekuje jej ogłoszenia. Budowanie przez lata spójnej społeczności morsów przez organizatorów Zlotu sprawia, iż obecnie większość z nich opowiada się pozytywnie zarówno za samym uczestnictwem w kolejnych edycjach, jak i polecaniem go dalej.

W zakresie form promocji respondenci ocenili skuteczność poszczególnych narzędzi wykorzystanych podczas XX Międzynarodowego Zlotu Morsów w Mielnie (tab. 5). Z uzyskanych opinii wynika, że promocja w mediach społecznościowych jest najbardziej skuteczna i widoczna przez respondentów (średnia ocena 4,48). Ostatni czas i okres pandemii COVID-19 wykazał, jak ogromną rolę odgrywają media społecznościowe w życiu codziennym ludzi. Jest to niezmiernie ważne narzędzie w budowaniu wizerunku marki, ponieważ stanowi łatwy przekaznik wiedzy, a tym samym relacji na linii marka – odbiorca. Dzięki mediom społecznościowym możliwa jest szybka i skuteczna komunikacja

nawet w ciągu doby. Umożliwia to również elastyczną formę przekazu treści i udostępniania ważnych aspektów w prowadzeniu swojej działalności. W okresie pandemii media społecznościowe stały się zamiennikiem formy rekreacji. To wówczas wydarzenia online stały się ciekawą odskocznią od codzienności. Dodatkowo należy zauważyć, że wdrażane działania w mediach społecznościowych nie stanowią ograniczenia co do miejsca ich przekazu. Są dostępne na określonym profilu konkretnej marki (tak jak MZM udostępnia zawsze informacje na swoim konkretnie przypisanym profilu).

Należy podkreślić, że pozostałe narzędzia promocji zostały ocenione dość neutralnie (średnia ocena 3). Międzynarodowy Złot Morsów był reklamowany w telewizji. Część osób może nie zwracać uwagi na promocję Złotu w telewizji, ponieważ dotyczy ona głównie lokalnych stacji, które promują to wydarzenie. Jednakże działania promocyjne Złotu widoczne były również podczas programu śniadaniowego TVN. To tam można było śledzić pierwsze dni Złotu podczas kilku transmisji trwających na antenie. Oczywiście taka forma należy do skutecznych, jednakże stworzenie dłuższego materiału i jego wcześniejsza zapowiedź zdecydowanie bardziej mogłaby zachęcić do spojrzenia przed ekran telewizora. Lokalne stacje stwarzające całe reporterze o MZM odgrywają ważną rolę, jednakże ich dostępność bywa ograniczona wyłącznie do poziomu regionalnego telewizji, której nie sposób jest obejrzeć poza konkretnym regionem (przykładem na to jest koszalińska stacja telewizyjna MAX, która faktycznie przygotowywała reportaże o XX Złocie, jednakże nie były one nigdzie indziej puszczane, niżeli na ich stacji).

Należy wspomnieć również o promocji XX MZM w radiu. Za sprawą radia Eska, a dokładniej stworzonego konkursu „Morsjanie atakują”, można było nie tylko usłyszeć o Złocie, ale też wygrać na niego wejściówki. Cykl z konkursem prowadzili ogólnodostępni prowadzący, którzy sami zachęcali do przybycia do Mielna, aby wspólnie odbyć kąpiel w lodowatym Bałtyku (także prowadzili promocje na swoich profilach społecznościowych). Jednakże skuteczność tego typu promocji oceniono na 3,33 – zatem dość neutralnie. Należy więc zauważyć, że wraz z rozwojem nowych technologii i zmianami w sposobie konsumpcji mediów, promocja w tradycyjnych mediach, takich jak radio i telewizja, nie jest już tak popularna jak kiedyś.

Tabela 5. Odpowiedzi respondentów na pytania „Czy uważa Pan/Pani, że poszczególne narzędzia promocji XX Międzynarodowego Zlotu Morsów były skuteczne?”

Wyszczególnienie	5	4	3	2	1	Średnia ocena
	%					
Promocja w social-mediach	81,4	7,0	0,0	1,7	9,9	4,48
Promocja w telewizji	37,8	18,6	5,8	16,9	20,9	3,35
Promocja radiowa	32,6	23,8	8,1	14,5	20,9	3,33
Promocja dostarczana na mail	29,1	15,1	11,6	14,5	29,7	2,99
Promocja w formie SMS	32,6	14,5	8,7	11,0	33,1	3,02

Objaśnienia: 5 – zdecydowanie tak, 4 – raczej tak, 3 – trudno powiedzieć, 2 – raczej nie, 1 – zdecydowanie nie.

Źródło: wyniki badania ankietowego n = 172.

Międzynarodowy Zlot Morsów wykorzystuje również promocje poprzez formę SMS, którą oceniono na 3,02. Ten niewysoki wynik powoduje fakt, iż wiadomości SMS dostarczane są tylko do tych użytkowników, którzy już kiedyś byli na Zlocie. Wówczas faktycznie otrzymywane są cykliczne wiadomości SMS z przypomnieniami o ważnych informacjach i aktualnościach Zlotu. Promocja poprzez SMS nadal ma swoje miejsce w świecie marketingu, szczególnie ze względu na swoją natychmiastowość, wysoką odczytywalność i możliwość personalizacji. Jednak ważne jest również uwzględnienie preferencji i zachowań odbiorców, aby skutecznie wykorzystać tę formę komunikacji. Należy zauważyć, że promocja działa również w trakcie trwania wydarzenia, bowiem poprzez SMS otrzymuje się chociażby podpowiedzi co aktualnie dzieje się na Zlocie. Wszystko zawarte jest w formule grzecznościowej, nienarzucającej się wiadomości.

Tabela 6. Wpływ promocji na udział w wydarzeniu w opinii respondentów

Wyszczególnienie	%
Zdecydowaniu się na przyjazd do Mielna	57,6
Wyborze odpowiedniego pakietu na cały Zlot	54,1
Określeniu jak się przygotować	32,6
Rezerwacji miejsca zakwaterowania	26,7
Wyborze miejsc gastronomicznych	8,7
Lepszym poznaniu Mielna	24,4

Źródło: wyniki badania ankietowego n = 172.

W pytaniu o to w czym pomogła promocja MZM ankietowani mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi, jak również posiadali opcję wpisania własnego stwierdzenia (tab. 6). Najwięcej, bo prawie 58% respondentów wskazało, że promocja pomogła im w zdecydowaniu się na przyjazd od Mielna. Podobna wielkość, bo 54% ankietowanych, stwierdziło, że wybrali odpowiedni

pakiet na cały Złot właśnie za sprawą stworzonej promocji. Z odpowiedzi wynika, że są to najważniejsze elementy, które wynikły z promocji XX Złotu Morsów w Mielnie. Według respondentów w mniejszym stopniu, promocja przyczyniła się do określenia jak się przygotować (33%), rezerwacji miejsca zakwaterowani (27%) oraz lepszym poznaniu Mielna (24%). Można zauważyć, iż opinia respondentów w tym zakresie jest zróżnicowana.

Tabela 7. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Jak bardzo zgadza się Pan/Pani z poniższymi stwierdzeniami?”

Wyszczególnienie	5	4	3	2	1	Średnia ocena
	%					
MZM wpływa pozytywnie na wizerunek gminy Mielno	82,0	9,9	2,3	1,2	4,7	4,63
MZM wpływa pozytywnie na przyjazdy turystów do Mielna w sezonie zimowym	80,2	10,5	2,3	1,7	5,2	4,59
Dzięki MZM Mielno jest polską stolicą morsowania	80,2	9,9	4,7	0,0	5,2	4,60
MZM zachęca do odwiedzenia gminy Mielno nie tylko osoby morsujące	70,9	15,7	5,8	3,5	4,1	4,46

Objaśnienia: 5 – zdecydowanie tak, 4 – raczej tak, 3 – trudno powiedzieć, 2 – raczej nie, 1 – zdecydowanie nie.

Źródło: wyniki badania ankietowego n = 172.

Respondenci zostali poproszeni o opinie stwierdzeń dotyczących Złotu i gminy Mielno (tab. 7). Ze zdecydowanej pozytywnej opinii respondentów, wynika że Międzynarodowy Złot Morsów wpływa pozytywnie na wizerunek gminy Mielno (średnia ocen 4,63). Jest to uzasadnione, ponieważ event uważany jest w ogólnej opinii za przyjazne wydarzenie, gwarantujące ciekawe spędzenie czasu wolnego i podjęcia się formy rekreacyjnej w okresie zimowym. Pomimo braku atrakcji typowo zimowych gmina Mielno stwarza dobry punkt wypadowy na lutowy weekend. Dzięki MZM opinia o Mielnie, które jest uważane za destynację letnią, zyskuje na pozytywnym wizerunku. Respondenci zgadzają się, że Złot wpływa pozytywnie na przyjazdy turystów do Mielna w sezonie zimowym (średnia ocen 4,59). Sposób przygotowania imprezy przez organizatorów i dobra promocja marki MZM, sprawia że turyści i osoby morsujące chętnie chcą sprawdzić jak Mielno zamienia się w stolicę morsów. Ankietowani swoją opinią potwierdzili, że Mielno jest polską stolicą morsowania (średnia ocena 4,60). Najmniej przychylnie odnieśli się respondenci do stwierdzenia, iż Międzynarodowy Złot Morsów zachęca do odwiedzenia gminy Mielno nie tylko osoby morsujące (średnia ocena 4,46). Organizatorzy skupiają

uwagę głównie na osobach morsujących. Jednakże istnieją atrakcje, które nie są konieczne skierowane dla morsów. Analizując plan atrakcji przewidzianych podczas Zlotu, widocznym jest, że atrakcje niekonieczne stworzone są wyłącznie dla osób podejmujących się morsowania. Dodatkowo należy zauważyć, że całość wydarzenia skomponowana jest w otoczeniu hoteli, które również gwarantują atrakcje, takie jak: baseny, czy masaże (nie są uwzględnione w pakiecie Zlotu).

5. Podsumowanie

Eventy takie jak Zlot Morsów w Mielnie mają kilka kluczowych korzyści dla promocji destynacji turystycznej. Przede wszystkim tworzą one unikalny wizerunek miejsca, które może wyróżnić się na tle innych konkurencyjnych destynacji. Ponadto promocja *eventu* za pomocą mediów społecznościowych, portali turystycznych i innych kanałów komunikacji przyczynia się do wzrostu świadomości o destynacji i przyciągania turystów z różnych regionów. Dodatkowym atutem jest wzrost zainteresowania w okresie pozasezonowym, co pobudza gospodarkę danego regionu.

Zgodnie z głównym celem w pracy oceniono znaczenie Zlotu Morsów w Mielnie w promocji gminy Mielno. Potwierdzono hipotezy badawcze, zgodnie z którymi Zlot Morsów w Mielnie wpływa na rozpoznawalność gminy oraz Zlot Morsów w Mielnie wpływa na popularność gminy jako destynacji turystycznej poza sezonem letnim. Dzięki stworzonej analizie i opracowaniu badania można wyznaczyć kilka wniosków i uogólnień:

Zauważalnym jest ogromny wzrost zainteresowania Międzynarodowym Zlotem Morsów w Mielnie. Dodatkowo należy zauważyć, iż z roku na rok organizatorzy podejmują się wdrażania nowych atrakcji przyciągających kolejnych uczestników. Organizatorzy Międzynarodowego Zlotu Morsów w Mielnie wykorzystują różne kanały promocji (mail, telewizja, radio, sms), jednakże kluczowym znaczeniem charakteryzują się działania podejmowane w sferze social mediów. Kreowanie promocji i budowa wizerunku MZM w sieci wpłynęło także na rozpowszechnienie gminy Mielno. Należy podkreślić, iż Międzynarodowy Zlot Morsów w Mielnie na stałe wpisał się w zimowy wizerunek gminy Mielno. Tym samym wszelkie działania podejmowane przez organizatorów i budujące MZM wpływają także na promocję Mielna i jego okolic.

Podsumowując, promocja *eventów* ma niezwykle istotny wpływ na destynację turystyczną. Poprzez tworzenie unikalnego wizerunku, generowanie zainteresowania, kreowanie dodatkowych atrakcji oraz budowanie społeczności, *eventy* przyczyniają się do rozwoju turystyki, wzrostu popularności destynacji i stymulowania lokalnej gospodarki. Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi

marketingowych i tworzenie silnej marki *eventu* to kluczowe czynniki, które mogą przyczynić się do sukcesu promocji destynacji turystycznej. Destynacje turystyczne powinny więc aktywnie wykorzystywać potencjał *eventów* w celu skutecznej promocji i przyciągania turystów.

Bibliografia

1. Bowdin, G., Allen, J., O'Toole, W., Harris, R. & McDonnell I. (2006). *Events management* (2nd ed.), Oxford: Elsevier, 340.
2. Cieślowski, K. (2017). Rola wydarzeń w promocji regionów turystycznych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 473, 117-126.
3. Daniel, M., Bogdan, G. & Daniel Z. (2012). *The use of event marketing management strategies*. Romania: WCES, 5411-5414.
4. Gebhardt, W., Hitzler, R. & Liebl F. (2000). *Feste, Feiern und Events Zur Soziologie des Außergewöhnlichen*. Opladen: Leske Budrich, 19-25.
5. Gerritsen, D. & Olderen R. (2020). *Events as a strategic Marketing tool*. CABI, 2020, 78-140.
6. Getz, D. (2007). *Event studies: Theory, research and policy for planned events*, Burlington: Elsevier, 250-270.
7. Goldblatt, J. (2001). *Special Events, Twenty-First Century Global Event Management*. New York: John Wiley & Sons, Inc, 29-52.
8. Gupta, S. (2013). Event Marketing: Issues and Challenges. *IIMB Management Review*, 15 (2), 87.
9. Hoyle, L. (2002). *Event Marketing, How to successfully promote events festivals, conventions and expositions*. New York: John Wiley & Sons, Inc, 123-145.
10. Kalinowska-Żeleźnik, A. (2009). Event marketing jako forma komunikacji marketingowej. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 42, 429.
11. Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J. & Wong V. (2002). *Marketing. Podręcznik Europejski*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 464-466.
12. Krok, E. (2015). Budowa Kwestionariusza ankietowego a wyniki badań. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Studia Informatica*, 874(37), 2015, 56.
13. Kuczyński, D. (2012). Rola specjalnych wydarzeń w marketingu destynacji i rozwoju turystyki. *Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 23, 343-355.
14. Kuźniar, W. (2010). Obszary wykorzystania *events marketingu* w promocji walorów jednostki terytorialnej na przykładzie woj. podkarpackiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Ekonomiczne Problemy Usług*, 596(56), 359-360

15. Mruk, H., Pilarczyk, B., Sojkin, B. & Szulce H. (1996). *Podstawy marketingu*. Poznań: Akademia Ekonomiczna, s. 265.
16. Polak, R., Lenowicz-Bukała, I. & Gawroński S. (2010). *Narzędzia współczesnej reklamy. Stosowanie i zapotrzebowanie*. Rzeszów: Wydawnictwo WSiIZ, 167-180.
17. Rettinger, R. & Bajgier-Kowalska, M. (2018). Eventy jako element różnicujący produkt turystyczny miast – studium przypadku Pistoï (Włochy). *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 14, 270-281.
18. Saget, A. (2006). *The event marketing handbook: Beyond Logistics and Planning*. Kaplan AEC Education, 120-182.
19. Siuda, P. (2016). *Ankieta internetowa: zalety i wady – rekapitulacja*. W: Siuda P. red. *Metody badań online*, Gdańsk: WN Katedra, 28-40.
20. Szyjewski, Z. (2018). Metody badania zachowań społecznych. *Studia i Prace WNEIZ US*, 54/2, 150.

Abstract

Events are increasingly used to promote tourist destinations. As a form of spending free time, events increase the number of visits to the place of their organization. In this approach, events are treated as tourist attractions that build the tourist product. In this context, the main aim of the research was to assess the importance of the International Walrus Rally in the promotion of the Mielno commune. It is a popular destination among tourists in the summer, but outside the season tourist traffic almost disappears. An event with a large impact can maintain interest in the destination beyond the summer season. To achieve the aim, a survey using a questionnaire was used, as well as an analysis of success factors. The survey questionnaire was created using Google Forms and made available on publicly available portals for winter swimmers after the 20th International Walrus Rally in Mielno, which took place on February 9-12, 2023. The study involved 223 winter swimmers living in various regions of Poland. Additionally, a group of respondents was identified who took part in the International Walrus Rally in Mielno (172 people). The conducted research made it possible to confirm the research hypotheses according to which the International Walrus Rally in Mielno influences the recognition of the commune and also influences the popularity of the commune as a tourist destination outside the summer season.

Keywords: event, event marketing, winter swimming, Mielno commune

Wiktoria WLAZŁO

Absolwentka Wydziału Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

Dorota JANISZEWSKA, ORCID: 0000-0003-1119-9388

Politechnika Koszalińska

ZNACZENIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI AGROTURYSTYCZNEJ W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH: PRZYKŁAD GMINY SMOŁDZINO

Streszczenie

Celem głównym badań była ocena znaczenia przedsiębiorczości agroturystycznej na przykładzie gminy Smołdzino. W celu analizy obiektów agroturystycznych na obszarze gminy Smołdzino przeprowadzono badanie wykorzystując kwestionariusz ankietowy skierowany do właścicieli tych obiektów. Przedmiotem badania było uzyskanie informacji od osób prowadzących obiekty agroturystyczne na temat charakteru obiektu, oferowanych usług oraz odwiedzających obiekt turystów. Badanie zostało przeprowadzone w 2023 roku. Uzyskano odpowiedzi od 21 właścicieli obiektów agroturystycznych. Dzięki przeprowadzonym badaniom wykazano, iż przedsiębiorczość agroturystyczna z uwagi na charakter gminy Smołdzino nie posiada wszystkich charakterystycznych cech tego typu działalności.

Słowa kluczowe: obiekty agroturystyczne, usługi agroturystyczne, gmina Smołdzino

1. Wprowadzenie

Agroturystyka jest pojęciem, które pojawiło się w polskiej oraz światowej literaturze w XX w. Składa się ono z dwóch członów, którymi są: *agro* oraz *turystyka*. Przedrostek słowa agroturystyka pochodzi od greckiego pojęcia *agronomos*, które odnosi się do osoby zarządzającej rolą oraz jej majątkiem. Natomiast turystykę definiuje się zwykle jako to ogół czynności tych osób, które poza swoim standardowym otoczeniem przebywają krócej niż rok w celu odbycia wypoczynku, pomijając wyjazdy w celach zarobkowych¹. Autorzy prac na temat agroturystyki często podkreślają jej związek z rolnictwem. W opinii M. Drzewieckiego agroturystyka stanowi formę odpoczynku, która odbywa się

¹ Górnicka, A. (1995). *Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO. United Nations Organization*. World Tourism Organisation, Institute of Tourism, Warszawa, 5-6.

na obszarach wiejskich i zawiera nocleg oraz wszelkie aktywności związane z codziennymi pracami gospodarzy². Inni autorzy uważają agroturystykę za zorganizowanie przez gospodarza wraz z jego rodziną wypoczynku we własnym gospodarstwie oraz zapewnienie przez nich atrakcji związanych bezpośrednio z życiem na wsi³.

Agroturystyka jest częścią turystyki wiejskiej w szerszym rozumieniu⁴. Agroturystyka posiada kilka cech, które zdecydowanie różnią ją od turystyki. Przede wszystkim w agroturystyce turysta posiada możliwość uczestnictwa w życiu codziennym i rodzinnym gospodarzy, u których przebywa. Ponadto ma również szansę poznać kulturę oraz zwyczaje panujące w wiejskim otoczeniu. Dodatkowo w obiekcie agroturystycznym turysta ma możliwość przebywania w bezpośrednim kontakcie ze zwierzętami zamieszkującymi gospodarstwo, czy spędzania czasu w cichej, wiejskiej atmosferze⁵. Tego rodzaju turystyka może zapewnić korzyści nie tylko osobom prowadzącym obiekty agroturystyczne, ale także całej wsi i społeczności⁶. W miejscach, gdzie agroturystyka jest dobrze rozwinięta, często obserwuje się wysoką dbałość o kulturę regionalną – pielęgnacja folkloru, rozwój rzemiosła artystycznego, propagowanie tradycyjnej kuchni, tworzenie skansenów i muzeów, organizowanie wydarzeń związanych z regionalną kulturą⁷.

Agroturystyka, będąca jedną z form spędzania czasu wolnego na obszarach wiejskich cieszy się coraz większym zainteresowaniem⁸, szczególnie po

² Drzewiecki, M. (1995). *Agroturystyka – założenia – uwarunkowania – działania*, Instytut Wydawniczy Świadectwo, Bydgoszcz, 7.

³ Dębniewska, M. & Tkaczuk, M. (1997). *Agroturystyka*, Wydawnictwo Poltex, Warszawa, 17.

⁴ Stefańczyk, J. & Golnik, B. (2017). *Wyzwania agroturystyki w Polsce W: Agroturystyka w teorii i praktyce*, red. J. Uglis, A. Jęczynek, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, 13-24.

⁵ Sznajder, M. & Przezbórska, L. (2006). *Agroturystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 18-19.

⁶ Karbowiak, K. (2013). Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości rolników na przykładzie wybranych gospodarstw Agroturystycznych w województwie warmińsko-mazurskim, *Stowarzyszenie ekonomistów rolnictwa i agrobiznesu Roczniki naukowe*, tom XV, zeszyt 6, 124-129.

⁷ Sznajder, M. & Przezbórska, L. (2006). *Agroturystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 20.

⁸ Dąbrowski, D., Radwańska, K., Sokół, J., Zbucki, Ł. & Isakova, Y. (2020). Czynniki decydujące o funkcjonowaniu i rozwoju gospodarstw agroturystycznych w dolinie Bugu na przykładzie województwa podlaskiego w: *Obszary przyrodniczo cenne w rozwoju turystyki*, pod red. Janik, M, Bakier, S., Politechnika Białostocka, Białystok, 166-183.

modyfikacji preferencji konsumenckich spowodowanych pandemią COVID-19⁹. Według S. Dorockiego¹⁰ obecnie gospodarstwa agroturystyczne są jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi aktywności gospodarczej nie tylko w skali lokalnej, ale również krajowej. Rozwój turystyki wiejskiej w tym agroturystyki jest bardzo istotnym elementem rozwoju gospodarczego kraju, gdyż warunkuje rozwój obszarów wiejskich¹¹.

Agroturystyka w wieloaspektowy sposób może wpływać pozytywnie na rozwój obszarów wiejskich. Główną jej rolę upatruje się w aktywizacji ekonomicznej obszarów wiejskich (źródło dodatkowego dochodu). Może również oddziaływać na zachowanie krajobrazu i dziedzictwa wiejskiego. Ponadto może oddziaływać również na przemiany zachodzące w produkcji rolniczej w skali lokalnej. Jednak można dostrzec również negatywne skutki tego rodzaju działalności, do głównych zaliczane są: wyłącznie gruntów z produkcji rolniczej na cele rekreacyjne i wypoczynkowe, zmiana użytkowania i struktury własności ziemi, wzrost osadnictwa letniskowego i infrastruktury turystycznej¹².

Możliwości rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce są bardzo duże¹³. Rozwój tego rodzaju turystyki w Polsce jest możliwy dzięki atrakcyjnym walorom środowiskowym – te czynniki w znacznym stopniu determinują rozwój turystyki wiejskiej. W Polsce takimi walorami charakteryzują się regiony pojezierne, nizinne, wyżynne oraz kompleksy leśne. Oprócz wymienionych walorów na rozwój agroturystyki wpływają również walory antropogeniczne oraz dziedzictwo kulturowo-historyczne. Ponadto z punktu widzenia turysty istotne są również walory specjalistyczne umożliwiające uprawnianie różnych form turystyki kwalifikowanej¹⁴. Ponadto należy podkreślić, że duże możliwości

⁹ Borek, D. & Wyrwicz, E. (2021). Agroturystyka jako miejsce realizacji polskiego Bonu turystycznego – aspekty prawne, *Zagadnienia doradztwa rolniczego*, 2/2021(104), 70-81.

¹⁰ Dorocki, S. (2020). Lokalne dziedzictwo kulturowe, jako element rozwoju usług agroturystycznych w Polsce. *Turystyka Kulturowa*, 1/2020, 72-84.

¹¹ Grad, B. & Ferensztajn-Galardos, E. (2015). Możliwości wsparcia finansowego rozwoju turystyki i agroturystyki na wsi w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020, *Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN*, 162, 27-45.

¹² Tracz, M. & Bajgigier-Kowalska, M. (2019). Oddziaływanie agroturystyki na rozwój lokalny na przykładzie Karpat, *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 15(2), 200-2013.

¹³ Kurtynka-Marcak, I. & Janowska-Biernat, J. (2020). Opportunities and barriers to the development of tourism in rural areas, *Annals of the polish association of agricultural and agribusiness economists*, Vol. XXII (3), 153-166.

¹⁴ Roman, M. & Niedziółka, A. (2017). *Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 28-29.

rozwoju agroturystyki w Polsce mogłyby częściowo zrekompensować występujący obecnie spadek znaczenia rolnictwa¹⁵.

Rozwój turystyki wiejskiej, a także agroturystyki w Polsce sięga początku XX wieku, ponieważ po zakończeniu II wojny światowej pojawiło się zjawisko napływu ludności wiejskiej oraz tej pochodzącej z niewielkich miast do dużych aglomeracji. Jednakże ludność ta często decydowała się na wypoczynek na obszarach wiejskich, między innymi z uwagi na to, że w zakładach pracy pojawiały się tzw. „wczasy pod gruszą”, czyli forma dofinansowania oferowana przez pracodawcę dla pracowników¹⁶.

Największy rozwój dla turystyki wiejskiej zaobserwowano w latach 90. XX wieku, gdy gwałtownie wzrosło bezrobocie, szczególnie na wsiach, co pogorszyło warunki życia rolników. Z uwagi na taką sytuację rozpoczęto proces, który miał na celu zmotywowanie rolników i innych mieszkańców wsi do podejmowania przez nich innych prac pozarolniczych, które pozwalały na zarobek. Dzięki tej wielofunkcyjnej, nieograniczającej się wyłącznie do uprawiania roli koncepcji można było określić jakie unikalne produkty – wynikające z uwarunkowań lokalnych – może zaoferować każdy region Polski¹⁷.

W Polsce powstała kampania informacyjna zorganizowana dla rolników przez Ministerstwo Rolnictwa, OECD, a także Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego, w celu zaangażowania adresatów do podejmowania działań pozarolniczych w celach zarobkowych, a co za tym idzie – poprawy warunków życia. Dzięki tej kampanii mieszkańcy wsi mieli możliwość poznania w jaki sposób funkcjonuje agroturystyka w innych krajach¹⁸.

Lata dziewięćdziesiąte były korzystne dla polskich wsi pod względem programów, które dawały pomoc finansową w celu podniesienia rozwoju gospodarki kraju, tak aby osiągnąć poziom zbliżony do krajów lepiej rozwiniętych. Programy pomagające rozpoczęciu działalności agroturystycznej wpłynęły na poprawę życia ludności wiejskiej dzięki modernizacji terenów wiejskich oraz wsparcie finansowe przyszłych właścicieli agroturystyk. Dzięki dołączeniu Polski do Unii Europejskiej powstały nowe możliwości z uwagi na

¹⁵ Kacprzak, M. & Paszkowska M. (2020). Wpływ globalnej pandemii covid-19 na zainteresowanie ofertą gospodarstw agroturystycznych w Polsce, *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja*, 1(25), 123-137.

¹⁶ Łazarek, R. (2004). *Ekonomika turystyki. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa, 169.

¹⁷ Wyrwicz, E. (2003). *Turystyka w gminie i powiecie*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa, 171.

¹⁸ Duczkowska-Małysz, K. & Duczkowska-Piasecka, M., (2000). *Strategia rozwoju obszarów wiejskich - zarządzanie projektami UE*, CROW UWM, Olsztyn, 919-929.

kolejne programy służące rozwojowi tego rodzaju działalności. Dzięki programom wspomagającym agroturystyki, na początku 2000 roku, nastąpił wzrost liczby obiektów agroturystycznych, a zarazem zwiększenie ilości miejsc noclegowych dostępnych na terenie kraju¹⁹.

2. Cel, metoda oraz charakterystyka respondentów

Celem głównym badań była ocena znaczenia przedsiębiorczości agroturystycznej na przykładzie gminy Smółdzino. Badanie zostało przeprowadzone w 2023 roku. W celu analizy obiektów agroturystycznych na obszarze gminy Smółdzino przeprowadzono badanie wykorzystując kwestionariusz ankietowy skierowany do właścicieli tych obiektów. Przedmiotem badania było uzyskanie informacji od osób prowadzących obiekty agroturystyczne na temat charakteru obiektu, oferowanych usług oraz odwiedzających obiekt turystów. W tym zakresie respondenci odpowiadali na 17 pytań. Ponadto w kwestionariuszu zawarto również pytania dotyczące charakterystyki właścicieli obiektów agroturystycznych dotyczące płci, wieku, wykształcenia oraz długości prowadzenia działalności agroturystycznej. Łącznie uzyskano odpowiedzi od 21 właścicieli obiektów agroturystycznych.

Badani właściciele obiektów agroturystycznych byli zróżnicowani pod względem płci, wieku, wykształcenia oraz długości prowadzenia obiektu agroturystycznego. Charakterystykę respondentów przedstawiono w tabeli 1.

Pod względem płci wśród badanych właścicieli obiektów agroturystycznych przeważały kobiety, które stanowiły 57,0% respondentów. Natomiast mężczyźni stanowili 43,0% badanych respondentów. Pod względem wieku największą część stanowiły osoby w wieku 45-54 lat (43,0%). Kolejną grupą wiekową o drugim najwyższym wyniku byli ankietowani w wieku 55-64 lat (24,0%). Ponadto właścicielami obiektów agroturystycznych były osoby powyżej 65 roku życia, którzy stanowili 9% ogółu respondentów. Właściciele w wieku 35-44 lata stanowili 19,0% ogółu respondentów. Natomiast osoby poniżej 35 roku życia stanowili najmniejszą grupę respondentów (5,0%). Można zauważyć, że obiekty agroturystyczne prowadzone były głównie przez osoby powyżej 45 roku życia, które stanowiły 76,0% ogółu respondentów.

¹⁹ Nosowicz, S. (2002). *Programy pomocy dla rolnictwa 1990-2002, Wsparcie Unii Europejskiej dla przemian w sektorze rolno-żywnościowym i obszarach wiejskich w Polsce w okresie przedakcesyjnym*, FAPA, Warszawa, 13.

Tabela 1. Charakterystyka właścicieli obiektów agroturystycznych

Cechy respondentów	%
Płeć	
Kobieta	57,0
Mężczyzna	43,0
Wiek	
Poniżej 35	5,0
35–44	19,0
45–54	43,0
55–64	24,0
65 i więcej	9,0
Wykształcenie	
Podstawowe	0,0
Gimnazjalne	0,0
Zasadnicze zawodowe	33,0
Średnie	29,0
Wyższe	38,0
Długość prowadzenia obiektu agroturystycznego	
Poniżej 9 lat	33,0
10–19 lat	38,0
20 i więcej	29,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego.

Analizując strukturę respondentów pod względem wykształcenia, nie zidentyfikowano osób z wykształceniem podstawowym oraz gimnazjalnym. Największy udział stanowili respondenci z wykształceniem wyższym, stanowiąc 38,0% wszystkich badanych. Respondenci z wykształceniem średnim stanowili 29,0% wszystkich badanych. Natomiast respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym stanowili 33,0% ogółu badanych. W zakresie wykształcenia zapytano respondentów również o profil ukończonej szkoły. Większość właścicieli obiektów agroturystycznych posiadało wykształcenie o profilu ekonomicznym (52,0%). Natomiast pozostała część właścicieli posiadała wykształcenie rolnicze (48,0%).

W gminie Smołdzino rozkład ilościowy obiektów agroturystycznych pod względem długości ich prowadzenia jest zróżnicowany. Na tym obszarze występują zarówno obiekty stosunkowo nowe, które prowadzone są maksymalnie 9 lat (33,0%), jak również z długim stażem, które na rynku turystycznym są od 10 do 19 lat (38,0%). Jednocześnie na terenie gminy Smołdzino występują obiekty agroturystyczne, których działalność trwa już od 20 i więcej lat (29,0%).

3. Wyniki badań

3.1. Położenie i walory przyrodnicze gminy Smołdzino

Gmina Smołdzino leży w powiecie słupskim w województwie pomorskim (rys. 1). Powierzchnia gminy wynosi 25,724 km², którą zamieszkuje 3 720 osób, co sprawia, że jest jednym z najmniej zaludnionych obszarów w Polsce.

Rysunek 1. Położenie gminy Smołdzino

Źródło: https://gdansk.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_pomorskie/portrety_gmin/powiat_s%C5%82upski/smo%C5%82dzino.pdf

Gmina Smołdzino posiada 16 sołectw, w których znajduje się 19 mniejszych miejscowości, w wielu z nich istnieje baza noclegowa dla odwiedzających gminę turystów. W północnej części gminy znajduje się Słowiński Park Narodowy, a sama gmina posiada wiele walorów przyrodniczych, takich jak: lasy, jeziora, morze oraz wiele gatunków zwierząt, które można spotkać na terenie Słowińskiego Parku Narodowego²⁰.

Powierzchnia lasów w gminie Smołdzino zajmuje 6 637,59 ha, co daje 25,5% całej powierzchni gminy. W gruntach leśnych znajdują się zarówno grunty publiczne, które są zdecydowaną większością i wynoszą 6 739,26 ha, jak i prywatne, których powierzchnia jest mniejsza i wynosi 76,72 ha.

²⁰ Urbaniak, T. (2018). *Gmina Smołdzino – Spotkania z historią*, Słupsk: Agencja Promocji Regionalnej „Ziemia Słupska”, s. 6.

Jeziora w gminie Smołdzino zajmują powierzchnię 9773 ha, z czego największym jeziorem jest Gardno, a następnym co do wielkości Łebsko i kolejno Dołgie Wielkie oraz Dołgie Małe. W pobliżu znajduje się również Morze Bałtyckie, a na terenie gminy występują dwie plaże z dostępem do niego w miejscowościach: Retowo oraz Czołpino²¹.

W gminie Smołdzino występują obszary chronione, które wchodziły w skład Słowińskiego Parku Narodowego. Powierzchnia obszarów prawnie chronionych wynosi 16 969,70 ha (65,2% całej powierzchni gminy). Słowiński Park Narodowy obejmuje 16 869,41 ha chronionych, a pozostały obszar chroniony, to użytki ekologiczne wynoszące 99,0 ha oraz rezerwat przyrody, który zajmuje 1,29 ha²².

Największą i najpopularniejszą atrakcją gminy, która przyciąga turystów z Polski oraz z zagranicy są ruchome wydmy, które leżą w granicach Słowińskiego Parku Narodowego. Słowińskie ruchome wydmy są największymi w Europie Środkowej, a ze względu na ich wiek dzielą się na szare i białe. Białe wydmy są młodsze, co oznacza, że znajduje się na nich mniej roślin, natomiast szare są starsze i pokryte roślinnością typową dla piaszczystych, nadmorskich terenów. Największa część ruchomych wydym znajduje się w okolicy Łeby. Ze Smołdzina prowadzi tam zarówno droga rowerowa jak i pieszka, których odległość wynosi około 30 kilometrów piaszczystej drogi²³.

3.2. Charakterystyka obiektów agroturystycznych w gminie Smołdzino

Badane obiekty agroturystyczne były różnicowane pod względem charakteru, formy miejsc noclegowych, liczby miejsc noclegowych oraz oferowanych elementów infrastruktury. Charakterystykę cech badanych obiektów agroturystycznych przedstawiono w tabeli 2.

Obiekty turystyczne ze względu na swoją specyfikę posiadają określony sposób działania. Niektóre z nich działają wyłącznie sezonowo, a niektóre funkcjonują cały rok. Sezonowość zależy od lokalizacji, w której znajduje się dany obiekt. Gmina Smołdzino charakteryzuje się położeniem nadmorskim, co sprawia, że obiekty turystyczne i agroturystyczne funkcjonują głównie w sezonie letnim ze względu na pogodę, która najbardziej odpowiednia do spędzania czasu wolnego w tym regionie jest latem. Wśród badanych obiektów agroturystycznych jedynie 10,0% z nich działa całorocznie, pozostałe 90,0% przyjmuje gości sezonowo. Obiekty agroturystyczne są zróżnicowane pod

²¹ Urbaniak, T. (2018). *Gmina Smołdzino–Spotkania z historią*, Słupsk: Agencja Promocji Regionalnej „Ziemia Słupska”, s. 6.

²² <https://stat.gov.pl/> (05.05.2023)

²³ Urbaniak, T. (2018). *Gmina Smołdzino–Spotkania z historią*, Słupsk: Agencja Promocji Regionalnej „Ziemia Słupska”, s. 135-136.

względem liczby oferowanych miejsc noclegowych. W gminie Smółdzino zdecydowaną większość stanowią obiekty, w których liczba miejsc noclegowych mieści się w przedziale od 11 do 20 (43,0%). Obiekty oferujące poniżej 10 miejsc oraz w przedziale od 21 do 30 miejsc noclegowych stanowią po 24,0%. Natomiast najmniejszą grupę stanowią obiekty z liczbą miejsc powyżej 30 (9,0%). Można wnioskować, iż na tym obszarze właściciele obiektów agroturystycznych decydują się na obiekty średniej wielkości. Jednakże miejsca noclegowe mogą występować w różnej formie. W obiektach agroturystycznych funkcjonujących na obszarze gminy Smółdzino zdecydowaną większość stanowią samodzielne obiekty obok domu gospodarza (81,0%). Zaledwie 19,0% obiektów agroturystycznych udostępnia turystom pokoje w swoim domu. Samodzielne obiekty znajdujące się obok domu gospodarza dają zdecydowanie większą prywatność turystom dlatego ich liczba przeważa tradycyjny wynajem pokoiów w domu.

Tabela 2. Charakterystyka obiektów agroturystycznych

Cechy obiektów agroturystycznych	%
Charakter obiektów agroturystycznych	
Sezonowy	90,0
Całoroczny	10,0
Forma miejsc noclegowych w obiekcie agroturystycznym	
Samodzielne obiekty obok domu gospodarza	81,0
Pokoje w domu właściciela	19,0
Liczba miejsc noclegowym w obiekcie agroturystycznym	
Do 10	24,0
11-20	43,0
21-30	24,0
> 30 miejsc	9,0
Elementy infrastruktury znajdujące się na terenie obiektu agroturystycznego	
Parking	90,5
Miejsce ogniskowe/grill	85,7
Internet	85,7
Plac zabaw dla dzieci	60,9
Pole namiotowe	33,3
Ogród	33,3
Boisko	23,8
Sala gier	9,5
Sala dyskotekowa	4,8
Sauna	4,8
Basen	0,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego.

W prowadzeniu obiektu agroturystycznego niezbędne są pewne elementy infrastruktury, których obecność jest istotna podczas wyboru odpowiedniego miejsca na wypoczynek. Z odpowiedzi respondentów wynika, że większość gospodarstw agroturystycznych w gminie Smółdzino posiada parking dla samochodów (90,5%), Internet (85,7%) oraz miejsce przystosowane do grilla lub ogniska (85,7%). Są to trzy elementy infrastruktury, które pojawiają się najczęściej w odpowiedziach ankietowanych. W niektórych gospodarstwach pojawia się plac zabaw dla dzieci (60,9%), ogród (33,3%), pole namiotowe (33,3%) oraz boisko (23,8%). Rzadko w badanych obiektach znajdowały się, takie elementy infrastruktury, jak sala do gier (9,5%), sala dyskotekowa (4,8%) czy też sauna (4,8%). Żadne z analizowanych gospodarstw nie posiada basenu przy obiekcie.

3.3. Usługi oferowane przez obiekty agroturystyczne w gminie Smółdzino

Istnieje wiele czynników, które decydują o atrakcyjności obiektów zajmujących się agroturystyką. Wzbogacenie swojego obiektu o dodatkowe usługi i atrakcje wpływa na liczbę turystów odwiedzających określony obiekt agroturystyczny, jednakże powinny być one spójne z rodzajem i specyfiką prowadzonej działalności. Charakterystykę usług oferowanych przez obiekty agroturystyczne przedstawiono w tabeli 3.

Analizując usługi mogące zwiększyć atrakcyjność obiektu, podstawową i najczęściej występującą usługą jest sprzątanie kwatery, która jest oferowana przez 71,4% obiektów. Drugą najczęściej występującą usługą jest akceptowanie zwierząt domowych (52,4%), które właściciele mogą zabrać ze sobą na wypoczynek. Agroturystykę charakteryzuje możliwość poznania życia wiejskiego oraz możliwość spróbowania wiejskich potraw pochodzących bezpośrednio od gospodarza, jednakże nie jest to popularna usługa w gminie Smółdzino. Zaledwie 14,3% obiektów agroturystycznych oferuje sprzedaż własnego chleba, a 9,5% sprzedaż wędlin oraz nabiału. Ponadto 9,5% oferuje również dania wegetariańskie. Natomiast żadne gospodarstwo agroturystyczne nie oferuje dostarczania posiłków bezpośrednio do pokoiów.

Kolejnym charakterystycznym dla obiektów agroturystycznych czynnikiem zwiększającym ich atrakcyjność jest możliwość uczestnictwa w pracach codziennych. Z przeprowadzonych badań wynika, że żadne z badanych obiektów agroturystycznych nie oferuje możliwości współuczestnictwa turystów w codziennych pracach wraz z gospodarzem. Oznacza to, że badane obiekty nie wpisują się w pełni w teoretyczny schemat działania obiektów agroturystycznych.

Tabela 3. Charakterystyka usług oferowanych przez obiekty agroturystyczne

Cechy usług agroturystycznych	%
Usługi zwiększające atrakcyjność obiektu	
Sprzątanie kwatery	71,4
Akceptowanie zwierząt	52,4
Sprzedaż własnego chleba	14,3
Dania wegetariańskie	9,5
Sprzedaż własnych wędlin	9,5
Sprzedaż nabiału	9,5
Pranie i szycie odzieży	4,8
Dostarczanie posiłków	0,0
Możliwość uczestnictwa w codziennych pracach obiektu agroturystycznego	
Tak	0,0
Nie	100,0
Dodatkowe atrakcje dla turystów w obiektach agroturystycznych	
Rowery	66,7
Grille/ogniska	60,9
Sprzęt wodny	23,8
Wędkowanie	14,3
Warsztaty kulinarne	9,5
Imprezy okolicznościowe	9,5
Bryczka/kuligi	0,0
Warsztaty artystyczne	0,0
Wycieczki z przewodnikiem	0,0
Jazda konno	0,0
Spływy kajakowe	0,0
Możliwość zdobycia nowych umiejętności	
Tak	0,0
Nie	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego.

Gospodarstwo agroturystyczne może oferować również inne dodatkowe atrakcje dla turystów, które umożliwiają urozmaicenie czasu spędzanego w obiekcie i w jego obrębie. Najbardziej popularną dodatkową atrakcją są rowery możliwe do wypożyczenia (66,7%), co jest bardzo istotne, ponieważ obszar gminy Smółdzino posiada wiele ciekawych tras rowerowych. Dostępność ognisk i grillów oferuje 60,9% obiektów – jest to ułatwienie dla turystów, ponieważ nie muszą zabierać tego sprzętu ze sobą. Trzecim elementem jest wypożyczanie sprzętu wodnego, co również oferowane jest przez kilka obiektów (23,8%), podobnie jak wędkowanie (14,3%). W pojedynczych obiektach występuje możliwość wzięcia udziału w warsztatach kulinarnych oraz możliwość zorganizowania imprez okolicznościowych (9,5%). Żadne z analizowanych obiektów agroturystycznych nie oferuje jazdy konno, warsztatów artystycznych, przejazdów bryczką, kuligów i wycieczek z przewodnikiem. Te elementy nie są spotykane w obiektach noclegowych na obszarze gminy Smółdzino.

Jednym z elementów, który również jest charakterystyczny dla obiektów agroturystycznych jest zdobywanie nowych umiejętności przez turystów. Obiekty agroturystyczne mogą organizować zajęcia, w których turyści mają możliwość przygotowania przetworów, wytwarzania wędlin i nabiału, nauki wypieku chleba, czy wytwarzania miodu – czyli nauki codziennych czynności typowych dla mieszkańców wsi, prowadzących gospodarstwa. Jednak z przeprowadzonych badań wynika, iż w żadnym z badanych obiektów nie oferuje się możliwości zdobywania nowych umiejętności przez turystów. Jest to kolejny aspekt, który sprawia, że obiekty agroturystyczne na terenie gminy Smołdzino oddalają się od teoretycznej definicji klasycznego obiektu agroturystycznego.

3.4. Odwiedzający obiekty agroturystyczne w gminie Smołdzino

Turyści są czynnikiem stymulującym rozwój i funkcjonowanie obiektów agroturystycznych, dlatego ważne jest, aby pojawiało się ich jak najwięcej. Liczba przybywających turystów uzależniona jest od warunków oferowanych przez obiekty oraz liczby miejsc noclegowych jaką posiadają w swojej ofercie. Charakterystykę odwiedzających obiekty agroturystyczne przedstawiono w tabeli 4.

Analizując obiekty agroturystyczne pod względem liczby odwiedzających, jedna trzecia z nich przyjmuje powyżej 200 turystów w sezonie. Na drugim miejscu znajdują się obiekty, które odwiedza od 101 do 150 turystów (24,0%). Kolejne 19,0% obiektów przyjmuje od 151 do 200 gości. Następne 14,0% obiektów przyjmuje od 51 do 100 gości. Natomiast najmniej w analizowanej gminie jest obiektów, które przyjmują poniżej 50 gości (10,0%), są to obiekty, które w swojej ofercie posiadają najmniejszą liczbę oferowanych miejsc noclegowych.

Dominującą grupą odwiedzającą obiekty agroturystyczne na obszarze gminy Smołdzino są rodziny z dziećmi, które stanowią 71,4%. Zdecydowanie mniejszy udział stanowią turyści zagraniczni (14,3%), seniorzy (9,5%) oraz osoby samotne (4,8%). Natomiast żaden z obiektów nie przyjmował w badanym okresie młodzieży, par oraz grup zorganizowanych.

W obiektach agroturystycznych często pojawiają się turyści stali. W gminie Smołdzino w prawie połowie badanych obiektów agroturystycznych (48,0%) stali turyści stanowią od 50% do 75% wszystkich. Natomiast w 43,0% obiektów udział stałych turystów wyniósł od 25 do 50%. Oznacza to, że gospodarze mogą być pewni co do określonej ilości odwiedzających, ponieważ zaledwie 9% ankietowanych gospodarzy odpowiedziało, że stali turyści w ich gospodarstwie stanowią mniej niż 25% całości odwiedzających ich obiekt agroturystyczny.

Tabela 4. Charakterystyka odwiedzających obiekty agroturystyczne

Cechy odwiedzających	%
Liczba odwiedzających obiekty agroturystyczne	
Poniżej 50	10,0
51-100	14,0
101-150	24,0
151-200	19,0
Powyżej 200	33,0
Grupy turystów odwiedzających obiekty agroturystyczne	
Rodziny z dziećmi	71,4
Seniorzy	9,5
Grupy zorganizowane	0,0
Pary	0,0
Samotni	4,8
Młodzież	0,0
Turyści zagraniczni	14,3
Udział stałych odwiedzających	
Poniżej 25%	9,0
25-50%	43,0
50-75%	48,0
75-100%	0,0
Średnia długość pobytu	
Pobyty krótkie (2-3 dni)	4,8
Pobyty tygodniowe (5-7 dni)	85,7
Pobyty dłuższe niż tydzień (8-14 dni)	9,5
Pobyty długie (powyżej 14 dni)	0,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego.

Z przeprowadzonych badań wynika, że największa liczba pobyków w obiektach agroturystycznych w gminie Smołdzino to pobyty tygodniowe, czyli takie, które trwają od 5 do 7 dni (85,7%). W zdecydowanie rzadziej występują pobyty krótkie, które trwają 2-3 dni (4,8%) oraz pobyty dłuższe niż tydzień, czyli od 8 do 14 dni (9,5%). Pobyty długie, które trwają powyżej 14 dni nie pojawiają się w badanych obiektach.

4. Podsumowanie

Cechą charakterystyczną obiektów agroturystycznych w badanej gminie jest ich sezonowy charakter działalności. Co sprawia, że dochody z jej działalności są traktowane jako dodatkowe i większość właścicieli obiektów decyduje się również na stałą pracę zarobkową poza obiektem. Ponadto właściciele oferują głównie noclegi poza własnym domem w formie samodzielnych domków. Dodatkowo zwykle są to średniej wielkości obiekty, w których oferuje się do 20 miejsc noclegowych i podstawowe elementy infrastruktury, takie jak: parking, miejsce ogniskowe/grillowe, dostęp do Internetu oraz plac zabaw dla dzieci.

Cechy te wynikają głównie z tego, iż ruch turystyczny na badanym obszarze odbywa się głównie w sezonie letnim, a głównymi odwiedzającymi są rodziny z dziećmi.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż obiekty agroturystyczne funkcjonujące na obszarze badanej gminy odbiegają od teoretycznej definicji gospodarstwa agroturystycznego, ponieważ ich działalność opiera się głównie na udostępnianiu noclegów dla turystów bez dodatkowych atrakcji oraz bez możliwości wzięcia udziału w codziennych pracach związanych z prowadzeniem gospodarstwa na wsi. Ponadto właściciele badanych obiektów agroturystycznych nie oferują sprzedaży własnych wyrobów mięsnych, czy nabiału. Jest to kolejny argument, który potwierdza, że gospodarstwa agroturystyczne w badanej gminie odbiegają od definicji gospodarstwa agroturystycznego. Ponadto właściciele w zakresie przyszłych planów są raczej zainteresowani zwiększeniem liczby miejsc noclegowych niż zwiększaniem upraw, czy inwentarza.

Bibliografia

1. Borek, D. & Wyrwicz, E. (2021). Agroturystyka jako miejsce realizacji polskiego bonu turystycznego – aspekty prawne, *Zagadnienia doradztwa rolniczego*, 2'2021(104), 70-81.
2. Dąbrowski, D., Radwańska, K., Sokół, J., Zbucki, Ł. & Isakova Y. (2020). *Czynniki decydujące o funkcjonowaniu i rozwoju gospodarstw agroturystycznych w dolinie Bugu na przykładzie województwa podlaskiego w: Obszary przyrodniczo cenne w rozwoju turystyki*, pod red. Janik, M, Bakier, S., Politechnika Białostocka, Białystok, 166-183.
3. Dębniowska, M. & Tkaczuk, M. (1997). *Agroturystyka*, Wydawnictwo Poltex, Warszawa, 17.
4. Dorocki, S. (2020). Lokalne dziedzictwo kulturowe, jako element rozwoju usług agroturystycznych w Polsce. *Turystyka Kulturowa*, 1/2020, 72-84.
5. Drzewiecki, M. (1995). *Agroturystyka-założenia-uwarunkowania-działania*, Instytut Wydawniczy Świadectwo, Bydgoszcz, 7.
6. Duczkowska-Małysz, K. & Duczkowska-Piasecka, M. (2000). *Strategia rozwoju obszarów wiejskich – zarządzanie projektami UE*, CROW UWM, Olsztyn, 919-929.
7. Górnicka, A. (1995). *Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO*. World Tourism Organisation, Institute of Tourism, Warszawa, 5-6.
8. Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/> (05.05.2023)

9. Grad, B. & Ferensztajn-Galardos, E. (2015). Możliwości wsparcia finansowego rozwoju turystyki i agroturystyki na wsi w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020, *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 162, 27-45.
10. Kacprzak, M. & Paszkowska, M. (2020). Wpływ globalnej pandemii covid-19 na zainteresowanie ofertą gospodarstw agroturystycznych w Polsce, *Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja*, 1(25), 123-137.
11. Karbowski, K., (2013). Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości rolników na przykładzie wybranych gospodarstw Agroturystycznych w województwie warmińsko-mazurskim, *Stowarzyszenie ekonomistów rolnictwa i agrobiznesu Roczniki naukowe*, tom XV, zeszyt 6, 124-129.
12. Kurtynka-Marcak, I. & Janowska-Biernat, J. (2020). Opportunities and barriers to the development of tourism in rural areas, *Annals of the polish association of agricultural and agribusiness economists*, Vol. XXII (3), 153-166.
13. Łazarek, R. (2004). *Ekonomika turystyki. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa, 169.
14. Nosowicz, S. (2002). *Programy pomocy dla rolnictwa 1990-2002, Wsparcie Unii Europejskiej dla przemian w sektorze rolno-żywnościowym i obszarach wiejskich w Polsce w okresie przedakcesyjnym*, FAPA, Warszawa, 13.
15. Roman, M. & Niedziółka, A. (2017). *Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 28-29.
16. Stefańczyk, J. & Golnik, B. (2017). *Wyzwania agroturystyki w Polsce w: Agroturystyka w teorii i praktyce*, red. J. Uglis, A. Jęczmyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, 13-24.
17. Sznajder, M. & Przezbórska L. (2006). *Agroturystyka*, PWE, Warszawa, 18-19.
18. Tracz, M. & Bajgigier-Kowalska, M. (2019). Oddziaływanie agroturystyki na rozwój lokalny na przykładzie Karpat, *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 15(2), 200-213.
19. Urbaniak, T. (2018). *Gmina Smóldzino – Spotkania z historią*, Słupsk: Agencja Promocji Regionalnej „Ziemia Słupska”.
20. Wyrwicz, E. (2003). *Turystyka w gminie i powiecie*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa, 171.

Abstract

The main aim of the research was to assess the importance of agritourism entrepreneurship on the example of the Smółdzino commune. In order to analyze agritourism facilities in the Smółdzino commune, a study was carried out using a survey questionnaire addressed to the owners of these facilities. The subject of the study was to obtain information from people running agritourism facilities about the nature of the facility, the services offered and the tourists visiting the facility. The study was conducted in 2023. Responses were obtained from 21 owners of agritourism facilities. The conducted research showed that agritourism entrepreneurship, due to the nature of the Smółdzino commune, does not have all the characteristic features of this type of activity.

Słowa kluczowe: agritourism facilities, agritourism services, Smółdzino commune

ODPORNOŚĆ ŁAŃCUCHÓW DOSTAW PRODUKTÓW POCHODZENIA ROŚLINNEGO ORAZ ICH PRZERYWANIE

Streszczenie

Celem opracowania jest identyfikacja zjawiska odporności łańcuchów dostaw produktów pochodzenia roślinnego. Do analizy przyjęto dane dotyczące importu i eksportu produktów pochodzenia roślinnego. Analiza obejmowała okres 2017-2021. Badaniem objęto kraje, takie jak Niemcy (ze względu na wielkość importu i eksportu), Chiny (ze względu na odległość i przerwanie łańcuchów dostaw w okresie pandemii) oraz Białoruś, Rosja i Ukraina (ze względu na przyszłą pogłębioną analizę danych). Analiza zakłóceń i przerywania łańcuchów dostaw pozwoliła na ocenę atrybutów łańcucha dostaw, które wpływają na odporność SCR. Badania nad odpornym łańcuchem dostaw są rozproszone i analiza niewielkiego segmentu, jakim są produkty pochodzenia roślinnego na rynku handlu zagranicznego nie obrazuje całościowo problemu, gdy zdarzenia zakłócające uderzają globalnie, ale występuje odporność w stabilnej sieci, jaka występuje między np. Polską a Niemcami.

Słowa kluczowe: łańcuch dostaw (SC), odporność (SCR), produkty pochodzenia roślinnego

1. Wprowadzenie

Wybuch pandemii Covid-19 przyspieszył budowę odpornych łańcuchów dostaw i ich cyfryzację, która jest stopniowo uznawana za środek umożliwiający osiągnięcie tego celu. Niemniej jednak naukowcy są zgodni, że konieczne będzie przeprowadzenie badań empirycznych nad tym, jak zdarzenia na rynku mogą zwiększyć odporność łańcucha dostaw na różnych poziomach, etapach i poprawić wydajność łańcucha dostaw (z ang. *supply chain* – SC) w wysoce niepewnym środowisku.

Łańcuchy dostaw stały się bardziej rozdrobnione i globalne w wyniku zwiększonej specjalizacji międzynarodowej w ostatnich dziesięcioleciach. Pojawienie się globalnych łańcuchów dostaw poprawiło łączność międzynarodową i promowało handel, inwestycje, międzynarodową wymianę wiedzy i przepływ technologii. W silnie powiązanym systemie gospodarczym niepowodzenie pojedynczego podmiotu może spowodować upadek dużej części

łańcucha dostaw, a nawet całego łańcucha¹. Analiza danych w trzech zdolnościach w zakresie odporności łańcucha dostaw, a mianowicie zdolności absorpcyjnej (przed zakłóceniem), zdolności reagowania (w czasie zakłócenia) i zdolności odzyskiwania (po zakłóceniu), które w różny sposób wpływają na wydajność łańcucha dostaw umożliwia wdrażanie odporności, które w okresie kryzysu może zwiększyć opłacalność, poprawić efektywność informacji i komunikacji oraz promować odporność łańcucha dostaw w celu osiągnięcia lepszej wydajności.

Łańcuchy dostaw na całym świecie są podatne na zakłócenia, które negatywnie wpływają na ich działanie. Zakłócenia w łańcuchu dostaw prowadzą do sytuacji awaryjnych, które wpływają na zdolność łańcucha dostaw do terminowego dostarczania obiecanych towarów i usług. Dlatego przedsiębiorstwa działające w różnych łańcuchach dostaw chcą uodpornić się na zakłócenia i wynikające z nich ich przerwanie, aby móc realizować dostawy na czas i zachować konkurencyjność. W świetle tej chęci niniejsze badanie ma na celu zaproponowanie umożliwiającego przedsiębiorstwom dokonanie oceny odporności w zakresie terminowych dostaw na zakłócenia łańcucha dostaw w oparciu o stosowane praktyki w zakresie odporności. W tym celu, opierając się na wiedzy pochodzącej z analizy danych, przedstawiono ramy wyjaśniające, które teoretyzują zidentyfikowane relacje między zakłóceniami w łańcuchu dostaw, trybami zakłóceń, praktykami w zakresie odporności i terminowością dostaw jako głównymi czynnikami wskaźnik pomiaru wydajności łańcucha dostaw. Badanie jest podaniem przykładów i wglądem w rolę tych czynników w budowaniu odporności łańcucha dostaw produktów pochodzenia roślinnego.

2. Przegląd literatury

Termin „łańcuch dostaw” (SC) odnosi się do sumy organizacji i procedury w różnych przedsiębiorstwach, takich jak dostawcy, producenci i dystrybutorzy, którzy współpracują z całym łańcuchem wartości w celu uzyskania różnych materiałów, przekształcać je w produkty końcowe i dystrybuować je ostatecznemu konsumentowi². Zarządzanie łańcuchem dostaw (z ang. *Supply*

¹ Carvalho, V.-M., Makoto, N. & Saito, Y.-U. (2021) Supply chain disruptions: Evidence from the great east Japan earthquake, *The Quarterly Journal of Economics*, 136, 1255-1321.

² Janvier-James, A. M. (2012). A new introduction to supply chains and supply chain management: Definitions and theories perspective, *International Business Research*, 5(1), 194-207; Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D., & Zacharia, Z.G. (2001). Defining supply chain management, *Journal of Business logistics*, 22(2), 1-25; Awad, D. (2010). Supply chain integration: definition and challenges, *Management and Technology*, 1(1).

Chain Management – SCM) jest narzędziem do zarządzania działaniami o wartości dodanej aż do klienta końcowego³. SCM składa się z krytycznych faz, procesów i testowania⁴. W zarządzaniu łańcuchem dostaw najważniejszą kwestią jest poprawa wydajności i utrzymanie przewagi konkurencyjnej na rynku⁵. Dzieje się tak dlatego, że zarządzanie łańcuchem dostaw ma kluczowe znaczenie i można je z korzyścią zastosować we wszystkich branżach i przedsiębiorstwach. Firmy utrzymują swoją pozycję konkurencyjną na rynku rywalizując SCM, która stała się przedmiotem intensywnej rywalizacji o dostarczenie odpowiednich towarów lub usług po cenie porównywalnej z cenami konkurencji, w odpowiednim czasie i we właściwej lokalizacji.⁶

Pandemia COVID-19 spowodowana koronawirusem typu 2 ciężkiego ostrego zespołu oddechowego (SARS-CoV-2) wyróciła do góry nogami codzienne życie ludzi na całym świecie, odnotowując historyczną liczbę przypadków i zgonów⁷. Pandemia COVID-19, która rozprzestrzeniła się na całym świecie na początku 2020 r., wywarła znaczący wpływ nie tylko na zdrowie i życie, ale także na działalność produkcyjną i prace transportowo-logistyczne. Jednak niewiele badań dotyczyło wpływu Covid-19 na odporność łańcucha dostaw w tym czasie.

Elastyczność związana z różnymi aspektami produkcji, a mianowicie jakością, kosztami, szybkością i innowacjami w zakresie przetwarzania, pomaga organizacji w zdobywaniu przewagi konkurencyjnej i rozwijaniu zrównoważonego łańcucha dostaw (z ang. *Sustainable Supply Chain* – SSC)⁸, a także jego odporność. Odporność łańcucha dostaw (z ang. *Supply Chain Resilience* – SCR) to koncepcja,

³ Li, L. Qin, S. & Xu, Ch. (2011). Ensuring supply chain quality performance through applying the SCOR model, *International Journal of Production Research*, 49 (1), 33-57.

⁴ Putro, P.A. W., Purwaningsih, E. K., Sensuse, D. I., & Suryono, R. R. (2022). Model and implementation of rice supply chain management: A literature review, *Procedia Computer Science*, 197, 453-460.

⁵ Alam, M. (2022). Supply Chain Management Practices and Organizational Performance in Manufacturing Industry: SCM and Organizational Performance, *South Asian Journal of Social Review*, 1(1), 42-52.

⁶ Kempny, D. (2011). Proces zarządzania obsługą klienta w łańcuchu dostaw, *Gospodarka Materialowa i Logistyka*, (2), 2-7; Liu, W. & Atuahene-Gima, K. (2018). Enhancing product innovation performance in a dysfunctional competitive environment: The roles of competitive strategies and market-based assets, *Industrial Marketing Management*, 73, 7-20.

⁷ Chow, E. J., Uyeki, T.M., & Chu, H.Y. (2023). The effects of the COVID-19 pandemic on community respiratory virus activity, *Nature Reviews Microbiology*, 21(3), 195-210.

⁸ Liu, J., Quddoos, M. U., Akhtar, M. H., Amin, M. S., Tariq, M., & Lamar, A. (2022). Digital technologies and circular economy in supply chain management: In the era of COVID-19 pandemic, *Operations Management Research*, 15(1-2), 326-341.

której praktycznym przykładem jest znajdowanie najlepszych, najbardziej celowych rozwiązań problemów pojawiających się w łańcuchach dostaw.⁹ W Polsce w literaturze odpornością łańcucha dostaw występuje pojęcie od roku 2013¹⁰, większość publikacji na ten temat pojawiła się po 2020 roku, jako problem firm w okresie COVID-19¹¹, a także kryzysu w obliczu konfliktu zbrojnego między Ukrainą i Rosją. W literaturze można analizować definicje odporności w łańcuchu dostaw, które ewaluowały w ostatnich latach (tabela 1).

Definicje z ostatnich lat opierają się na wykorzystaniu systemów informacji jak *blockchain* oraz odpowiedzialności wszystkich ogniw w łańcuchu. Wszystkie systemy łańcuchów dostaw mają swoje oznaczenie czasowe, co oznacza, że zmiany zachodzące w trakcie istnienia systemu mogą mieć istotne konsekwencje w zakresie odporności.

Tabela 1. Wybrane definicje odporności łańcucha dostaw w literaturze

Autor (okres)	Definicja
Christopher & Peck (2004, s. 2) ¹²	Zdolność systemu do powrotu do stanu pierwotnego lub przejścia do nowego, bardziej pożądanego stanu po zakłóceniu.
Ponomarov & Holcomb (2009, s. 131) ¹³	Zdolność adaptacyjna łańcucha dostaw do przygotowania się na nieoczekiwane zdarzenia, reagowania na zakłócenia i odbudowy po nich poprzez utrzymanie ciągłości działania na pożądanym poziomie powiązań oraz kontroli nad strukturą i funkcją.

⁹ Ozdemir, D., Sharma, M., Dhir, A., & Daim, T. (2022). Supply chain resilience during the COVID-19 pandemic, *Technology in Society*, 68, 101847; Ivanov, D. (2023). Two views of supply chain resilience, *International Journal of Production Research*, 1-15.

¹⁰ Kramarz, M. (2013). Siła przetargowa odbiorców jako determinanta odporności łańcucha dostaw, *Przegląd Organizacji*, (11), 37-43; Szymczak, M. (2015). Elastyczność, wrażliwość i odporność jako cechy adaptacyjnych łańcuchów dostaw, *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 3(6).

¹¹ Bukowska-Piastryńska, A., Doński-Lesiuk, J., Karkowski, T., & Motowidlak, U. (2022). Adaptacyjność łańcuchów dostaw we współczesnej gospodarce. Studium na przykładzie produktów leczniczych i wyrobów medycznych, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź; Jezierski, A. (2022). Zarządzanie łańcuchami dostaw żywności w czasie pandemii COVID-19–wybrane problemy, *Ekonomika i Organizacja Logistyki*, 7(2), 51-66; Fikus, J., & Skórnióg, D. (2022). Wpływ globalnych kryzysów na zakłócenia w łańcuchach dostaw, *Management & Quality / Zarządzanie i Jakość*, 4(4); Kauf, S. (2022). Globalne łańcuchy dostaw w obliczu inwazji Rosji na Ukrainę oraz popandemicznej normalności, *Gospodarka Materialowa i Logistyka*.

¹² Christopher, M. & Peck, M. (2004). Building the Resilient Supply Chain, *The International Journal of Logistics Management*, 15(2), 1-14.

¹³ Ponomarov, S.Y. & Holcomb, M.C. (2009). Understanding the concept of supply chain resilience, *The International Journal of Logistics Management*, 20, 1, 124-143.

cd. Tabela 1. Wybrane definicje odporności łańcucha dostaw w literaturze

Autor (okres)	Definicja
Klibi, Martel & Guitouni (2010, s. 287-291) ¹⁴	Odporność to zdolność sieci łańcucha dostaw do unikania zakłóceń lub szybkiego przywracania sprawności po ich przerwaniu. Zdolność systemu do przetrwania, adaptacji i rozwoju w obliczu nieprzewidzianych zmian, a nawet katastrofalnych zdarzeń.
Ponis & Koronis (2012, s. 925) ¹⁵	Zdolność do proaktywnego planowania i projektowania sieci łańcucha dostaw pod kątem przewidywania nieoczekiwanych zakłócających (negatywnych) zdarzeń, adaptacyjnego reagowania na zakłócenia przy jednoczesnym zachowaniu kontroli nad strukturą i funkcją oraz przejścia do solidnego, korzystniejszego stanu działania po zdarzeniu.
Renna (2013, s. 1973-1983) ¹⁶	W zwrócono uwagę na konieczność dostosowania się organizacji do szybko zmieniającego się otoczenia biznesowego. Zaproponowano symulację, w której interesariusze lub partnerzy w łańcuchu dostaw lub innej podobnej sieci zmieniają się w krótkich odstępach czasu i jaki wpływ ma ta zmiana na interesariuszy całej sieci.
Wieland i Wallenburg (2013, s. 655) ¹⁷	Łańcuch dostaw może być zatem odporny, jeśli jego pierwotna stabilna sytuacja zostanie utrzymana lub jeśli zostanie osiągnięta nowa stabilna sytuacja, o ile łańcuch dostaw jest w stanie "odbić się od zakłócenia". Łańcuch dostaw jest odporny, jeśli wykorzystuje zasoby, które pozwalają mu radzić sobie ze zmianami.
Choi i in. (2020, s. 121) ¹⁸	Parametry, od których zależy zarządzanie operacjami w łańcucha dostaw i które zostały ujęte w opracowaniu, to wpływ społeczny, analiza zasobów w Internecie, promocje reklamowe i marketingowe, zarządzanie logistyką, prognozowanie, analiza ryzyka, wprowadzanie i projektowanie produktów.

¹⁴ Klibi, W., Martel, A. & Guitouni, A. (2010). The design of robust value-creating supply chain networks: A critical review, *European Journal of Operational Research*, 203, 2, 283-293.

¹⁵ Ponis, S.T. & Koronis, E. (2012). Supply Chain Resilience: Definition of Concept and Its Formative Elements, *Journal of Applied Business Research*, 5(5), 921-390.

¹⁶ Renna, P. (2013). Decision model to support the SMEs' decision to participate or leave a collaborative network, *International Journal of Production Research*, 51, 7, 1973-1983.

¹⁷ Wieland, A. & Wallenburg, C.M. (2013). The influence of relational competencies on supply chain resilience: a relational view, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 43(4), 300-319.

¹⁸ Choi, T.-M., Guo, S., & Luo, S. (2020). When blockchain meets social-media: Will the result benefit social media analytics for supply chain operations management?, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 135, 101860.

cd. Tabela 1. Wybrane definicje odporności łańcucha dostaw w literaturze

Autor (okres)	Definicja
Lawrence i in. (2020, s. 3) ¹⁹	Termin "odporność" odnosi się do zdolności powrotu do poprzedniego stanu po okresie stresu (zmian destabilizacyjnych).
Chen (2022) ²⁰	Podkreśla znaczenie identyfikowalności i odpowiedzialnego pozyskiwania surowców. Te dwa elementy są kluczowe w produkcji żywności i farmaceutyków. Należy zbadać źródło surowców, ponieważ będzie miało to wpływ na wynik lub gotowy produkt. W rezultacie wykorzystanie <i>blockchain</i> do pozyskiwania surowców i optymalizacji procesów produkcji artykułów spożywczych i leków jest niezwykle korzystne, ponieważ przyczynia się do spełnienia rygorystycznych standardów jakości w tych branżach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury.

W przypadku łańcucha dostaw, wraz ze zmianą dynamiki systemu, należy opracować nowe rozwiązania, aby zapewnić, że środki odpornościowe pozostaną proporcjonalne do potrzeb klientów. Zmiany te mogą nie zawsze być oczywiste, ale mogą wynikać ze zmieniających się warunków zewnętrznych, nowych technologii lub zmian w wymaganiach interesariuszy. Aby uwzględnić aspekt cyklu życia systemu, należy zaplanować zarówno obecne, jak i przyszłe wymagania dotyczące odporności, począwszy od etapu projektu koncepcyjnego aż do ostatecznej utylizacji, lub alternatywnie, system musi być wystarczająco elastyczny, aby można go było dostosować do zmieniających się wymagań tak jak miało to miejsce w przypadku pandemii COVID-19.

3. Metodyka badania

W niniejszym opracowaniu zastosowano jakościowe podejście badawcze w celu zidentyfikowania przerywania łańcucha dostaw produktów pochodzenia roślinnego oraz atrybutów łańcucha dostaw, które wpływają na jego odporność oraz opracowanie odpowiednich ram odporności w kontekście pandemii COVID-19 i przyszłej analizy danych, na które miały wpływ działania zbrojne między Ukrainą a Rosją. Analiza danych statystycznych pozwala na zastosowanie określenia atrybutów inżynierii systemów i podsumowuje kluczowe podejście do ich SCR produktów pochodzenia roślinnego zaczerpnięte z literatury przedmiotu.

¹⁹ Lawrence, J.M., Hossain, N.U.I., Jaradat, R. & Hamilton, M. (2020). Leveraging a Bayesian network approach to model and analyze supplier vulnerability to severe weather risk: a case study of the US pharmaceutical supply chain following Hurricane Maria, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 49, 101607.

²⁰ Chen, J.-Y. (2022). Responsible sourcing and supply chain traceability, *International Journal of Production Economics*, 248.

Szczegółowy przegląd literatury ujawnia, że badania analityczne nad odpornym łańcuchem dostaw są rozproszone. Do tej pory zajęto się niewielkim segmentem zagadnień związanych z odpornością, a pojedyncze modele w branży farmaceutycznej i spożywczej nie uwzględniają charakteru omawianej sekcji. Dlatego też brak odpowiednich ilościowych badań nad odpornym łańcuchem dostaw prowadzi do konstruowania następujących pytań badawczych, które dodatkowo pomagają w projektowaniu SCR:

Jak zaabsorbować zjawisko przerywania łańcucha dostaw produktów pochodzenia roślinnego?;

W jaki sposób jest identyfikowane przerywanie SCM produktów pochodzenia roślinnego?;

W jaki sposób ryzyko staje się współzależne, gdy występują zakłócenia w SCM produktów pochodzenia roślinnego?;

W jaki sposób ramy wartościowe mogą być kontrolowane w procesie zakłócenie SCM produktów pochodzenia roślinnego?.

Do analizy przyjęto dane dotyczące importu i eksportu produktów pochodzenia roślinnego. Analiza obejmowała okres 2017-2021. Badaniem objęto kraje, takie jak Niemcy (ze względu na wielkość importu i eksportu), Chiny (ze względu na odległość i przerwanie łańcuchów dostaw w okresie pandemii) oraz Białoruś, Rosja i Ukraina (ze względu na przyszłą pogłębioną analizę danych). Okres 2017-2019 przyjęto, jako okres przed pandemiczny, okres 2020-2021 jako czas pandemii SARs-CoV-2. Dodatkowo w przypadku Chin pandemia i zamknięcie gospodarcze tego obszaru nastąpiło już w 2019 roku.

W tabeli 2 przedstawiono wartość importu produktów pochodzenia roślinnego według wybranych krajów w latach 2017-2021.

Tabela 2. Wartość importu produktów pochodzenia roślinnego według wybranych krajów (Białoruś, Chiny, Niemcy, Rosja, Ukraina) w latach 2017-2021 (w tys. Euro)

Kraj	Lata				
	2017	2018	2019	2020	2021
Białoruś	6494	10782	12853	20826	21094
Chiny	110800	103899	108515	127120	124221
Niemcy	752208	775563	821331	873755	961607
Rosja	29052	31486	35478	56207	71125
Ukraina	185520	206803	234804	187858	238585

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS, *Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego*, Warszawa 2018-2022.

Polski import produktów pochodzenia roślinnego z Białorusi, Niemiec i Rosji w całym badanym okresie wzrósł. Przed pandemią w stosunku do okresu pandemii import produktów pochodzenia roślinnego z Białorusi wzrósł o 62,2%, Niemiec 6,38%, Rosji – 58,43%. W przypadku Chin spowolnienie importu można odnotować w 2021 roku – spadek o 2,28% ze względu na przeniesienie w łańcuchu dostaw. W przypadku Ukrainy ze względu na bliskość geograficzną można zauważyć zakłócenia łańcucha dostaw w 2020 roku – o czym świadczy spadek wartości importu produktów pochodzenia roślinnego do Polski o 20%.

W tabeli 3 przedstawiono wartość eksport produktów pochodzenia roślinnego w latach 2017-2021 w wybranych krajach.

Tabela 3. Wartość eksportu produktów pochodzenia roślinnego według wybranych krajów (Białoruś, Chiny, Niemcy, Rosja, Ukraina) w latach 2017-2021 (w tys. Euro)

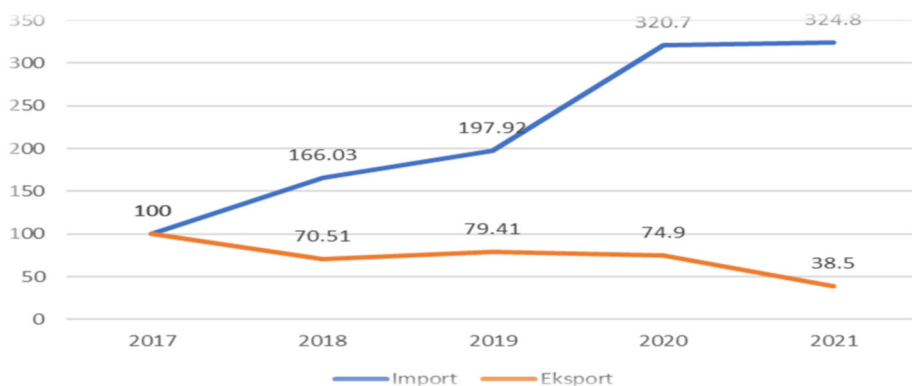
Kraj	Lata				
	2017	2018	2019	2020	2021
Białoruś	241333	170171	191644	180768	165305
Chiny	10634	10428	7479	9790	10007
Niemcy	1226875	1329737	1365165	1651947	1880775
Rosja	63290	65259	87645	98659	101586
Ukraina	110108	99935	141473	172777	176529

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS, *Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego*, Warszawa 2018-2022.

Eksport produktów pochodzenia roślinnego z Polski do Białorusi w 2021 roku w porównaniu do 2020 roku zmniejszył się o 8,55%, w stosunku do lat 2020/2019 spadek ten wyniósł 5,61%, a w stosunku do lat 2019/2018 odnotowano wzrost eksportu z Polski do Białorusi o 12,62%. Można zaobserwować przerwania łańcuchów dostaw między Polską a Białorusią w 2021 roku. W przypadku eksportu produktów pochodzenia roślinnego z Polski do Niemiec i Ukrainy nie wystąpiło zjawisko przerwania łańcuchów dostaw, co świadczy o ich wysokiej odporność. Najbardziej widoczne przerwanie łańcucha dostaw produktów pochodzenia roślinnego jest w eksporcie do Chin w okresie pandemii (lata 2019-2020), a następnie wystąpienie SCR w 2021 roku.

Na wykresie 1-5 przedstawiono dynamikę zmian importu i eksportu produktów pochodzenia roślinnego Polska – Białoruś, Chiny, Niemcy, Rosja, Ukraina w latach 2017-2021. Dane z roku 2017 zostały przyjęte jako 100%.

Wykres 1. Import i eksport produktów pochodzenia roślinnego Polska – Białoruś w latach 2017-2021 (%)

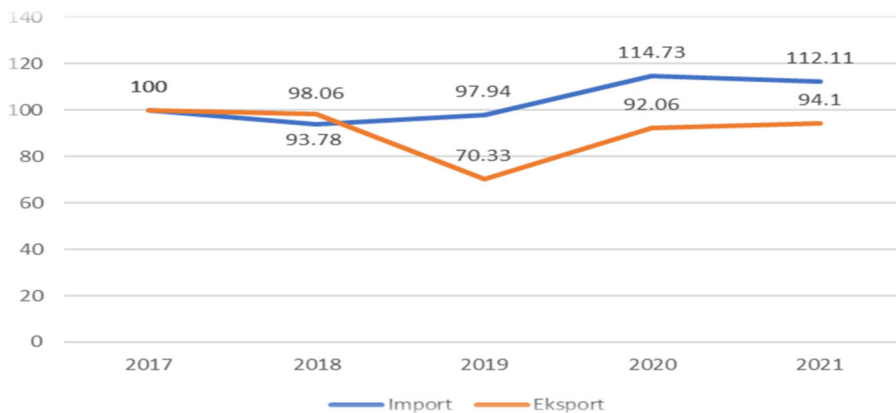
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W latach 2020-2021 w stosunku do roku 2019 odnotowano znaczący wzrost importu produktów pochodzenia roślinnego z Białorusi do Polski, co świadczy o odporności łańcucha dostaw. W przypadku eksportu nastąpił jego spadek.

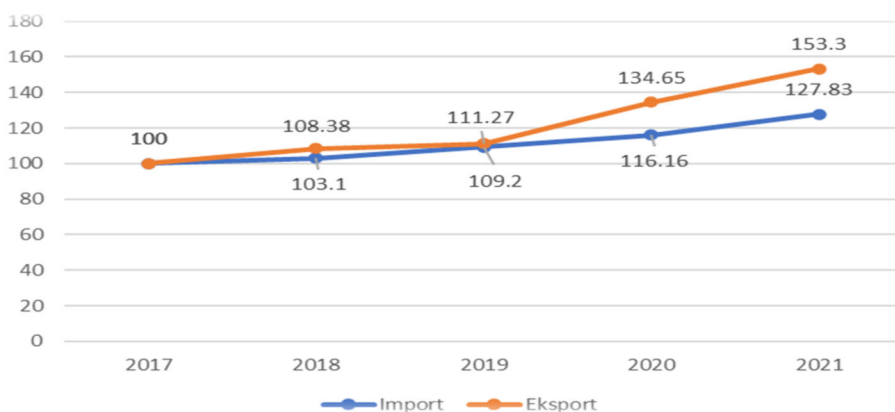
W przypadku importu produktów pochodzenia roślinnego z Chin do Polski nastąpiło przerwanie w łańcuchach dostaw w latach 2019-2020. W eksporcie przerwanie w łańcuchach dostaw nastąpiło w 2021 roku (wyk. 2). Z kolei w przypadku stabilnych i odpornych łańcuchów dostaw jak ma to miejsce między Polską a Niemcami nie wystąpiło ich przerwanie, a w sytuacji zjawisk ryzykownych i nieprzewidywalnych następuje ich wzmocnienie (wyk. 3).

Wykres 2. Import i eksport produktów pochodzenia roślinnego Polska – Chin w latach 2017-2021 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

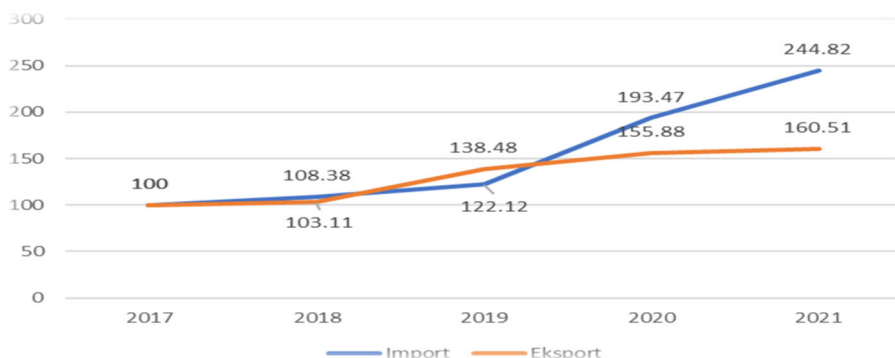
Wykres 3. Import i eksport produktów pochodzenia roślinnego Polska – Niemcy w latach 2017-2021 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W przypadku dostaw z Rosji odnotowano wysoką odporność łańcuchów dostaw (SCR), ze względu na wzrost importu oraz eksportu w badanym okresie (wyk. 4).

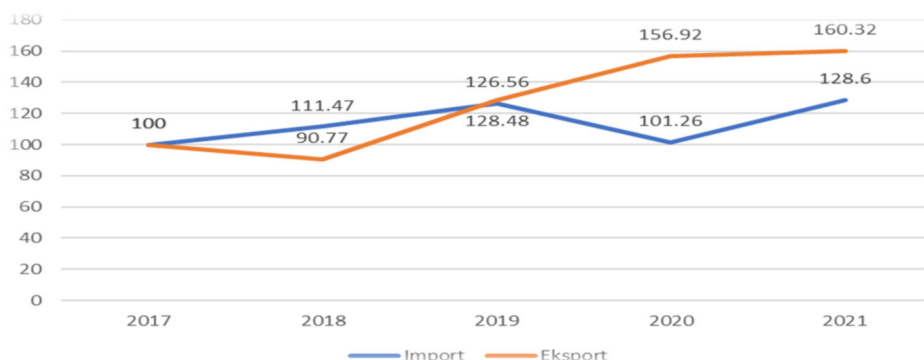
Wykres 4. Import i eksport produktów pochodzenia roślinnego Polska – Rosja w latach 2017-2021 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pandemia SARS-CoV-2 spowodowało znaczne zmiany w przewozie artykułów pochodzenia roślinnego z Ukrainy do Polski – głównym problemem była odprawa towarów i przejazd samochodów między Polską, jako krajem Unii Europejskiej a Ukrainą, która nie należy do wspólnoty krajów europejskich. Wymagane dokumenty uniemożliwiały przewóz i powodowały zakłócenia w transporcie, co było powodem przerywania łańcuchów dostaw. SCR nastąpiła po okresie stabilizacji SCM (wyk. 5).

Wykres 5. Import i eksport produktów pochodzenia roślinnego Polska – Ukraina w latach 2017-2021 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

4. Podsumowanie

W opracowaniu dokonano przeglądu literatury w celu ukazania, jak dotychczasowe badania w zakresie odporności łańcuchów dostaw i ich przerywanie zmieniły się w zależności od globalnych scenariuszy. Przegląd literatury został przeprowadzony w odpowiedzi na pojawiające się słowa kluczowe, które są reprezentatywne dla myślenia w kontekście COVID-19, pandemii, odporności, niepewności, optymalizacji, a także przyszłej analizy przerywania łańcucha dostaw spowodowanych działaniami zbrojnymi między Ukrainą i Rosją. Ponadto pojawił się problem zarządzania niepewnością, zarządzania ryzykiem, zarządzania zapasami oraz koordynacja SCM.

Stwierdzono, że stała analiza danych przepływu produktów pochodzenia roślinnego jest niezbędna do wyjaśnienia, w jaki sposób przepływy te wpływają na SCM w przypadku braku równowagi. Należy nadmienić, iż w przypadku produktów pochodzenia roślinnego preferowane są krótkie łańcuchy dostaw i w cyklu rocznym nie widoczne są przerwania, co świadczy o ich odporności. Tylko przy stabilnych rynkach zakłócenia nie występują i odnotowuje się wzmocnienie odporności w łańcuchach dostaw. Można stwierdzić tym większy strumień produktów w SCM tym większa odporność SCR na zdarzenia.

Badania odporności łańcuchów dostaw produktów pochodzenia roślinnego oraz ich przerywanie powinno być kontynuowane, z uwzględnieniem pojawiających się nieprzewidzianych zdarzeń. Przeprowadzona analiza identyfikacji zjawiska odporności łańcuchów dostaw produktów pochodzenia roślinnego może stanowić istotny materiał porównawczy do dalszych analiz.

Bibliografia

1. Alam, M. (2022). Supply Chain Management Practices and Organizational Performance in Manufacturing Industry: SCM and Organizational Performance, *South Asian Journal of Social Review*, 1(1), 42-52.
2. Awad, D. (2010). Supply chain integration: definition and challenges, *Management and Technology*, 1(1).
3. Bukowska-Piastrzyńska, A., Doński-Lesiuk, J., Karkowski, T., & Motowidlak, U. (2022). *Adaptacyjność łańcuchów dostaw we współczesnej gospodarce. Studium na przykładzie produktów leczniczych i wyrobów medycznych*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
4. Carvalho V.-M., Makoto N. & Saito Y.-U. (2021). Supply chain disruptions: Evidence from the great east Japan earthquake, *The Quarterly Journal of Economics*, 136, 1255-1321.
5. Chen, J.-Y. (2022). Responsible sourcing and supply chain traceability, *International Journal of Production Economics*.

6. Choi, T.-M., Guo, S., & Luo, S. (2020). When blockchain meets social-media: Will the result benefit social media analytics for supply chain operations management?, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 135, 101860.
7. Chow, E. J., Uyeki, T. M., & Chu, H. Y. (2023). The effects of the COVID-19 pandemic on community respiratory virus activity, *Nature Reviews Microbiology*, 21(3), 195-210.
8. Christopher, M. & Peck, M. (2004). Building the Resilient Supply Chain, *The International Journal of Logistics Management*, 15(2), 1-14.
9. Fikus, J., & Skórnóg, D. (2022). Wpływ globalnych kryzysów na zakłócenia w łańcuchach dostaw, *Management & Quality / Zarządzanie i Jakość*, 4(4).
10. Ivanov, D. (2023). Two views of supply chain resilience, *International Journal of Production Research*, 1-15.
11. Janvier-James, A.M. (2012). A new introduction to supply chains and supply chain management: Definitions and theories perspective, *International Business Research*, 5(1), 194-207.
12. Jezierski, A. (2022). Zarządzanie łańcuchami dostaw żywności w czasie pandemii COVID-19 – wybrane problemy, *Ekonomika i Organizacja Logistyki*, 7(2), 51-66.
13. Kauf, S. (2022). Globalne łańcuchy dostaw w obliczu inwazji Rosji na Ukrainę oraz popandemicznej normalności, *Gospodarka Materialowa i Logistyka*.
14. Kempny, D. (2011). Proces zarządzania obsługą klienta w łańcuchu dostaw, *Gospodarka Materialowa i Logistyka*, (2), 2-7.
15. Klibi, W., Martel, A. & Guitouni, A. (2010). The design of robust value-creating supply chain networks: A critical review, *European Journal of Operational Research*, 203, 2, 283-293.
16. Kramarz, M. (2013). Siła przetargowa odbiorców jako determinanta odporności łańcucha dostaw, *Przegląd Organizacji*, (11), 37-43.
17. Mentzer, J.T., DeWitt, W., Keebler, J.S., Min, S., Nix, N.W., Smith, C.D., & Zacharia, Z.G. (2001). Defining supply chain management, *Journal of Business logistics*, 22(2), 1-25.
18. Lawrence, J.M., Hossain, N.U.I., Jaradat, R. & Hamilton, M., (2020). Leveraging a Bayesian network approach to model and analyze supplier vulnerability to severe weather risk: a case study of the US pharmaceutical supply chain following Hurricane Maria, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 49, 101607.
19. Li, L. Qin, S. & Xu, Ch. (2011). Ensuring supply chain quality performance through applying the SCOR model, *International Journal of Production Research*, 49 (1), 33-57.

20. Liu, W. & Atuahene-Gima, K. (2018). Enhancing product innovation performance in a dysfunctional competitive environment: The roles of competitive strategies and market-based assets, *Industrial Marketing Management*, 73, 7-20.
21. Liu, J., Quddoos, M. U., Akhtar, M. H., Amin, M. S., Tariq, M., & Lamar, A. (2022). Digital technologies and circular economy in supply chain management: In the era of COVID-19 pandemic, *Operations Management Research*, 15(1-2), 326-341.
22. Ozdemir, D., Sharma, M., Dhir, A., & Daim, T. (2022). Supply chain resilience during the COVID-19 pandemic, *Technology in Society*, 68, 101847.
23. Ponis, S.T. & Koronis, E. (2012). Supply Chain Resilience: Definition of concept and its formative elements, *Journal of Applied Business Research*, 5, 5, 921-390.
24. Ponomarov, S.Y. & Holcomb, M.C. (2009). Understanding the concept of supply chain resilience, *The International Journal of Logistics Management*, 20, 1, 124-143.
25. Putro, P.A.W., Purwaningsih, E.K., Sensuse, D.I., & Suryono, R.R. (2022). Model and implementation of rice supply chain management: A literature review, *Procedia Computer Science*, 197, 453-460.
26. Renna, P. (2013). Decision model to support the SMEs' decision to participate or leave a collaborative network, *International Journal of Production Research*, 51, 7, 1973-1983.
27. *Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego*, GUS, Warszawa 2018-2022, 159-190. <https://stat.gov.pl/> (10.10.2023)
28. Szymczak, M. (2015). Elastyczność, wrażliwość i odporność jako cechy adaptacyjnych łańcuchów dostaw, *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 3(6).
29. Wieland, A. & Wallenburg, C.M., (2013). The influence of relational competencies on supply chain resilience: a relational view, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 43(4), 300-319.

Abstract

The subject of the publication is the identification of the phenomenon of resilience of supply chains of plant products. The study covered the value framework in supply chains in Poland, Belarus, Germany, Russia and Ukraine in the period 2017-2021. Disruption and interruption analysis allowed for the assessment of supply chain attributes that influence SCR resilience and the development of an appropriate resilience framework. A review of the literature reveals that analytical research on a resilient supply chain is scattered and the analysis of a small segment, i.e. plant-based products on the

foreign trade market, does not show the overall problem when disruptive events strike globally, but there is resilience in a stable network that exists between Poland and Germany.

Keywords: supply chain (SC), resilience (SCR), plant-based products

Krzysztof DZIADEK, ORCID: 0000-0002-1305-8960

Politechnika Koszalińska

Aurelia KOZŁOWSKA

Absolwentka Wydziału Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

ANALIZA OBCIĄŻEŃ PODATKOWYCH MAŁYCH GOSPODARSTW ROLNYCH

Streszczenie

Celem badań była analiza obciążeń podatkowych działalności rolniczej na przykładzie małych gospodarstw rolnych. W artykule przedstawiono krótką charakterystykę rolniczego systemu podatkowego. Wskazano, że dominującą formą opodatkowania działalności rolniczej w Polsce jest podatek rolny, który opodatkowuje dochody z działalności rolniczej w sposób ryczałtowy i nie ma związku z osiąganymi przez rolników dochodami. W dalszej części dokonano analizy obciążeń podatkowych w latach 2020-2021 na podstawie danych statystycznych z FADN. Następnie przeanalizowano dochody oraz ciężary podatkowe trzech małych gospodarstw rolnych zajmujących się: hodowlą kóz i produkcją sera koziego (Gospodarstwo X), produkcją ekologicznych warzyw (Gospodarstwo Y) oraz hodowlą owiec (Gospodarstwo Z). Okres analizy dotyczył lat 2020-2022. Wyniki tej analizy pokazały, że poziom obciążeń podatkowych małych gospodarstw rolnych był wyższy w porównaniu z obciążeniami podatkowymi gospodarstw towarowych z FADN-u. Ponadto dochody osiągane przez badane gospodarstwa rolne były bardzo zróżnicowane i nie przekraczały pierwszego progu podatkowego w podatku dochodowym od osób fizycznych (PIT).

Słowa kluczowe: podatek, obciążenia podatkowe, gospodarstwa rolne, małe gospodarstwa rolne, FADN, studium przypadku

1. Wprowadzenie

Gospodarstwa rolne w polskim systemie podatkowym są opodatkowane podatkami: rolnym, leśnym, od towarów i usług (VAT), od spadków i darowizn, od nieruchomości, od środków transportowych, od czynności cywilnoprawnych oraz w przypadku działów specjalnych produkcji rolnej również podatkiem dochodowym od osób fizycznych. Ze względu na niewielkie obciążenia podatkowe związane z wyłączeniem przez większość gospodarstw rolnych z podatku dochodowego od osób fizycznych system ten nazywany jest

systemem ułomnym, niesprawiedliwym i nieodpowiadającym założeniom gospodarki rynkowej¹.

Szczególne miejsce w rolniczym systemie podatkowym zajmuje podatek rolny, zaliczany do podatków bezpośrednich. Szacuje się, że udział podatku rolnego w strukturze obciążeń fiskalnych gospodarstw rolnych wynosi około 87%². Przedmiotem opodatkowania podatku rolnego jest wartość użytkowa ziemi. W przypadku tego podatku podstawą opodatkowania jest łączna suma wartości użytkowej ziemi, obliczana na podstawie iloczynu hektarów fizycznych oraz odpowiednich współczynników przeliczeniowych ustalanych na podstawie rodzaju i klasy użytków rolnych oraz usytuowania ziemi w okręgach podatkowych³. Te czynniki właśnie ustawodawca uznał, że wpływają na poziom uzyskiwanych przez nich dochodów⁴.

Należy podkreślić, że podatek rolny wiąże się z faktem posiadania ziemi – jest podatkiem majątkowym. W swojej konstrukcji nie uwzględnia on jednak przychodów i dochodów uzyskiwanych przez rolników z działalności rolniczej. Budowa tego podatku ma głównie na celu zmniejszenie obciążeń podatkowych gospodarstw rolnych⁵. Liniowa budowa podatku rolnego powoduje, że w przypadku dużych gospodarstw rolnych wysokość obciążeń z tytułu podatku rolnego będzie niewspółmiernie niska w porównaniu do osiągniętych przychodów (dochodów).

Celem opracowania jest analiza obciążeń podatkowych działalności rolniczej na przykładzie małych gospodarstw rolnych. Cel ten został zrealizowany na podstawie przeprowadzonych studiów literaturowych w przedmiotowym obszarze oraz analizy dochodów i podatków ponoszonych przez 3 wybrane gospodarstwa rolne zajmujące się: hodowlą kóz i produkcją sera koziego (Gospodarstwo X), produkcją ekologicznych warzyw (Gospodarstwo Y) oraz

¹ Pawlak, J., Paszko, D. & Karwacki, G. (2015). Postawy rolników indywidualnych wobec wprowadzenia podatku dochodowego w rolnictwie, *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, Tom XVII, zeszyt 4, s. 225.

² Mądra, M. (2009). Obciążenia podatkiem rolnym indywidualnych gospodarstw rolnych, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 76, s. 179.

³ Gołasa, P. (2017). Obciążenia podatkowe jako instrument wyrównywania dochodów gospodarstw rolnych, *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, Tom XIX, zeszyt 4, s. 61.

⁴ Felis, P. (2015). Uwarunkowania funkcji fiskalnej podatku rolnego, *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 102 (2), s. 24.

⁵ Ganc, M. & Mądra-Sawicka M. (2015). Wyniki finansowe gospodarstw rolniczych a obciążenie podatkiem rolnym, *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, Tom XVII, zeszyt 1, s. 49.

hodowlą owiec (Gospodarstwo Z). Analizowane gospodarstwa rolne zlokalizowane są w województwie zachodniopomorski. Są to rodzinne gospodarstwa rolne.

Gospodarstwo rolne X jest to gospodarstwo o powierzchni 17,25 ha. Hodowla opiera się na rasach kóz mlecznych, które cechują się wysoką wydajnością mleczną i doskonałą jakością produktów. W gospodarstwie znajduje się obecnie 32 kóz, w celu zapewnienia stałych dostaw świeżego mleka koziego oraz do produkcji serów na rynek lokalny i miasta Koszalin. Produkcja sera koziego jest głównym działaniem gospodarstwa. Gospodarze starannie dbają o jakość produktów, wykorzystując tradycyjne metody wytwarzania i starannie wyselekcjonowane składniki. Sery są wytwarzane ręcznie z naturalnego mleka koziego, co gwarantuje niepowtarzalny smak i aromat. Gospodarstwo oferuje szeroki wybór serów.

Gospodarstwo rolne Y o powierzchni 11,77 ha specjalizuje się w produkcji ekologicznych warzyw takich jak marchew, pomidory, sałata, cukinia, papryka, fasola, i cebula oraz ziemniaki różnych odmian. Uprawy są prowadzone w zgodzie z zasadami ekologicznego rolnictwa, bez stosowania pestycydów i sztucznych nawozów. Gospodarstwo skupia się na produkcji sezonowej, koncentrując się na warzywach dostępnych w danym okresie. Gospodarstwo stosuje tradycyjne metody uprawy, takie jak siew bezpośredni i przeprowadzanie prac polowych ręcznie. Głównym celem jest minimalizacja użycia maszyn rolniczych oraz optymalne wykorzystanie naturalnych zasobów gleby i wody. Gospodarze dostarczają swoje produkty na rynek lokalny, głównie sprzedając je bezpośrednio na pobliskim ryneczku miejskim oraz współpracując z lokalnymi restauracjami, sklepami ze zdrową żywnością i konsumentami zainteresowanymi świeżymi, lokalnymi warzywami.

Gospodarstwo rolne Z prowadzi hodowlę owiec rasy czarnogłówka, które są znane z dobrego przyrostu masy mięśniowej i wysokiej jakości mięsa. Powierzchnia gospodarstwa to 26 ha. Gospodarstwo posiada pola uprawne, gdzie uprawiane są pasze roślinne, aby uzupełnić dietę zwierząt. Posiada również pastwiska, na których przez większą część roku jest wypasane stado owiec. Jest to korzystne zarówno dla zwierząt, które mają dostęp do naturalnego pożywienia i przestrzeni do poruszania się, jak i dla ostatecznej jakości mięsa. Ważnym aspektem działalności gospodarstwa ma być sprzedaż produktów na rynek lokalny. Gospodarz planuje zrobić kurs rzeźniczy i doprowadzić do tego, aby mięso i produkty pochodne mogły być oferowane bezpośrednio przez gospodarstwo na lokalnych targach, w sklepach z żywnością ekologiczną, a także dostarczane do restauracji i klientów detalicznych w okolicy.

Działalność prowadzona przez gospodarstwa rolne objęte badaniem są zaliczane do działów specjalnych produkcji rolnej oraz opodatkowane na zasadach ogólnych (skala podatkowa) w podatku dochodowym od osób fizycznych. W związku z tym gospodarstwa rolne powinny prowadzić ewidencję przychodów i kosztów dla celów podatku dochodowego⁶.

2. Obciążenia podatkowe działalności rolniczej w Polsce

W Polsce od wielu lat prowadzi się dyskusje na temat opodatkowania działalności rolniczej. Jeszcze w latach 90. prof. L. Balcerowicz zaproponował opodatkowanie podatkiem dochodowym wszystkich rolników. Podobnie premier J. Hausner w 2011 roku zapowiedział wprowadzenie podatku dochodowego w rolnictwie od 1 stycznia 2014 roku. Plan ten jednak nie został zrealizowany⁷.

Opodatkowanie działalności rolniczej w Polsce opiera się na podatku rolnym. W opinii R. I. Dziemianowicz podatek rolny jest niedostosowany do aktualnych warunków ekonomicznych i sytuacji gospodarczej w Polsce. Poza funkcją fiskalną, podatek rolny nie odgrywa znaczącej roli w systemie podatkowym i nie sprzyja modernizacji polskiego rolnictwa⁸.

Według R. Rosińskiego działalność rolnicza jest uprzywilejowana w stosunku do działalności gospodarczej, co jest efektem zróżnicowania obciążeń podatkowych i niepodatkowych. Autor również uważa, że poziom dochodowości w rolnictwie nie powinien być określany ryczałtowo, lecz na podstawie rzeczywistych dochodów osiąganych z działalności rolniczej⁹.

M. Wasilewski i M. Ganc zwracają uwagę na zasadność włączenia działów specjalnych produkcji rolnej do konstrukcji podatku dochodowego od osób fizycznych. Takie rozwiązanie należy wyjaśniać „nowoczesnością” rozwiązania zmierzającego do stopniowego włączenia do podatku dochodowego dochodów

⁶ Kotarski, D. & Zaleska, B. (2020). *Specyfika ewidencji rachunkowej w działalności rolniczej*, W: *Uwarunkowania działalności MŚP i gospodarstw rolnych – wybrane aspekty*, Bielawska, A., Zawadzka, D., & Wasilewski, M. (red.), Politechnika Koszalińska, Koszalin, s. 87.

⁷ Prymon, K. (2015). *Rachunkowość i podatki w rolnictwie. Mity i prawdy*, W: *Aktualne i wybrane problemy z zakresu bankowości, podatków i rachunkowości*, Cwiakała-Małys, A. & Rutkowska-Tomaszewska, E. (red.), Uniwersytet Wrocławski, s. 103.

⁸ Dziemianowicz, R.I. (2007). *Ocena polskich rozwiązań w zakresie opodatkowania rolnictwa na tle systemów obowiązujących w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie - Problemy Rolnictwa Światowego, 2(17), 2, 177; 192.

⁹ Rosiński, R. (2010). Obciążenia fiskalne dochodu uzyskiwanego z działalności rolniczej w Polsce, *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 82, s. 158.

z działalności rolnej, a także wynika ono z potrzeby opodatkowania wyższą stawką bardziej rentownych niż tradycyjne rolnictwo działów specjalnych produkcji rolnej¹⁰.

Z kolei M. Forfa uważa, że system opodatkowania działalności rolniczej stanowi ukrytą formę opodatkowania rolnictwa. Nie przyczynia się do stymulowania rozwoju sektora rolniczego oraz przemian w rolnictwie¹¹.

W krajach rozwiniętych Unii Europejskiej działalność rolnicza podlega zasadom ogólnego systemu podatkowego, dlatego też podstawowy ciężar podatkowy dla rolników stanowi podatek dochodowy. Należy jednak podkreślić, że rolnicy w tych krajach mogą korzystać z wielu różnych ulg i preferencji podatkowych, które obniżają ciężary podatkowe nałożone w ramach podatków dochodowych¹². Dla przykładu Wielkiej Brytanii oraz Holandii działalność rolnicza prowadzona jest głównie w formie spółek. Natomiast w Czechach działalność ta została zdominowana przez osoby fizyczne. H. B. van der Veen wraz z innymi autorami zauważyli, że w krajach europejskich system opodatkowania spółek okazał się być bardziej sprzyjający spółkom niż osobom fizycznym, którym przyznawane były ulgi¹³.

Obciążenia podatkowe mogą się różnić w zależności od skali działalności gospodarstwa rolnego, rodzaju produkcji rolnej i innych czynników. Gospodarstwa rolne mają również dostęp do pewnych ulg i preferencji podatkowych, które są dostosowane do specyfiki sektora rolnego. Rolnicy prowadzą dokumentację finansową „m.in. z tytułu podatku dochodowego od prowadzenia działów specjalnych produkcji rolniczej na podstawie ewidencji w książce przychodów i rozchodów lub przejść na zasady ogólne rozliczania

¹⁰ Wasilewski, M. & Ganc, M. (2012). Funkcjonowanie systemu podatkowego w rolnictwie oraz propozycje zmian w opinii rolników indywidualnych, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 50, s. 727.

¹¹ Forfa, M. (2011). Obciążenia fiskalne gospodarstw rolniczych w zależności od wielkości ekonomicznej oraz typu rolniczego, *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 92, s. 100.

¹² Kisiel, R. & Idzkowska, K. (2014). System opodatkowania rolnictwa w Polsce oraz w wybranych krajach Unii Europejskiej, *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 12(61), 65; 67.

¹³ van der Veen, H.B., van der Meulen, H.A.B., van Bommel, K.H.M. & Doorneweert, B. (2007). Exploring Agricultural Taxation in Europe, *The Agricultural Economics Research Institute (LEI), The Hague*, Holandia, s. 9.

podatku od towarów i usług (VAT) z obowiązkiem prowadzenia ewidencji sprzedaży i zakupów na potrzeby VAT”¹⁴.

W tabeli 1 i 2 przedstawiono dane zgromadzone na podstawie polskiego FADN dotyczące wysokości podatków i dochodów w gospodarstwach rolnych z wyszczególnieniem na typy upraw oraz głównych gatunków utrzymywanych zwierząt gospodarskich w latach 2020 i 2021.

Tabela 1. Podatki oraz dochód w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych w 2020 roku

Wyszczególnienie	Saldo podatku VAT (z wyłączeniem podatku VAT od inwestycji) (w zł)	Podatki (w zł)	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (w zł)	Udział podatków w dochodzie (w %)
Uprawy polowe	-282	2 283	40 917	6
Uprawy ogrodnicze	713	572	80 948	1
Uprawy trwałe	1539	830	48 519	2
Krowy mleczne	247	1 130	85 266	1
Zwierzęta trawożerne	-741	892	28 162	3
Trzoda chlewna	1 099	1 490	97 075	2
Drób	88	4 206	337 996	1
Mieszane	-503	2 389	35 840	7
Średnia	-140	1 952	48 628	4

Źródło: Wyniki Standardowe 2020 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN, Polski FADN, Warszawa 2021.

Tabela 2. Podatki oraz dochód w gospodarstwach rolnych według typów rolniczych w 2021 roku

Wyszczególnienie	Saldo podatku VAT (z wyłączeniem podatku VAT od inwestycji) (w zł)	Podatki (w zł)	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (w zł)	Udział podatków w dochodzie (w %)
Uprawy polowe	-180	2 193	64 532	3
Uprawy ogrodnicze	659	2 449	74 097	3
Uprawy trwałe	1 930	2 758	46 626	6
Krowy mleczne	533	1 928	109 915	2
Zwierzęta trawożerne	-829	2 002	39 858	5
Trzoda chlewna	790	4 223	106 696	4

¹⁴ FADN i Polski FADN (Sieć danych rachunkowych gospodarstw rolnych i system zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych), 2022, s. 43.

cd. Tabela 2. Podatki oraz dochód w gospodarstwach rolnych...

Wyszczególnienie	Saldo podatku VAT (z wyłączeniem podatku VAT od inwestycji) (w zł)	Podatki (w zł)	Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (w zł)	Udział podatków w dochodzie (w %)
Drób	2 000	2 492	370 148	1
Mieszane	-504	2 244	52 762	4
Średnia	-40	1 924	67 246	3

Źródło: Wyniki Standardowe 2021 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN, Polski FADN, Warszawa 2022.

Na podstawie analizy danych zawartych w tabeli 1 i 2 można zauważyć, że saldo podatku VAT (z wyłączeniem podatku VAT od inwestycji) w roku 2020 i 2021 było ujemne, co oznacza nadwyżkę podatku naliczonego nad należnym i zwrot podatku VAT. W 2020 roku łączne saldo podatku VAT wynosiło -140 zł, a w 2021 roku -40 zł.

Biorąc pod uwagę poszczególne typy rolnicze, w 2020 roku największe obciążenie z tytułu zapłaconego podatku VAT poniosły gospodarstwa rolne reprezentujące Uprawy trwałe (1 539 zł), Trzoda chlewna (1 099 zł) oraz Uprawy ogrodnicze (713 zł). Tymczasem największy zwrot podatku VAT uzyskały gospodarstwa w grupie Zwierzęta trawożerne (-829 zł) oraz Mieszane (-503 zł).

W 2020 roku największe nadwyżki podatku VAT należnego nad VAT naliczonym wystąpiły wśród gospodarstw reprezentujących typy rolnicze takie jak Drób (2 000 zł), Uprawy trwałe (1 930 zł) oraz Trzoda chlewna (790 zł). Z kolei największe zwroty podatku VAT otrzymały grupy rolników reprezentujących grupy Zwierzęta trawożerne (-829 zł) i Mieszane (-504 zł).

Ogólne obciążenia podatkowe w 2020 roku wynosiły średnio 1 952 zł rocznie, natomiast w 2021 roku przeciętne obciążenia nieco się zmniejszyły i wyniosły 1 924 zł. Z punktu widzenia wartości płaconych podatków, największe obciążenia podatkami w 2020 roku poniosły gospodarstwa rolne reprezentujące grupy Drób (4 206 zł), Uprawy trwałe (2 758 zł) oraz Mieszane (2 389 zł). Najmniejsze roczne ciężary podatkowe ponosiły grupy gospodarstw rolnych reprezentujący typy rolnicze Uprawy ogrodnicze (572 zł), Uprawy trwałe (830 zł) oraz Zwierzęta trawożerne (892 zł).

W 2021 roku roczne obciążenia podatkami uległy pewnej zmianie. Największe podatki płaciły takie typy gospodarstw rolnych jak: Trzoda chlewna (4 223 zł), Uprawy trwałe (2 758 zł) oraz Drób (2 492 zł). Z kolei najmniejsze podatki płacili rolnicy reprezentujący grupy Krowy mleczne (1 928 zł) i Zwierzęta trawożerne (2 002 zł).

Z punktu widzenia uzyskiwanych rocznych dochodów przez gospodarstwa rolne w Polsce należy zauważyć, że obciążenia podatkowe nie były znaczące i stanowiły w 2020 roku średni udział 4% łącznych dochodów gospodarstw rolnych, a w 2021 roku 3% dochodów.

W 2020 roku największe obciążenia podatkami ponosiły gospodarstwa reprezentujące typy rolnicze Mieszane (7% dochodów) oraz Uprawy polowe (6% dochodów). Z kolei najniższy poziom obciążeń podatkami odnotowano w grupach Uprawy ogrodnicze (1% dochodów), Krowy mleczne (1% dochodów) oraz Drób (1%).

W 2021 roku sytuacja była nieco inna w poszczególnych grupach. Największe obciążenia rocznych dochodów podatkami wystąpiły w gospodarstwach reprezentujących typy rolnicze Uprawy trwałe (6% dochodów) oraz Zwierzęta trawożerne (5% dochodów). Z kolei najniższe obciążenia dochodów podatkami odnotowano w grupach Drób (1%) i Krowy mleczne (2%).

3. Analiza przychodów i kosztów podatkowych w badanych gospodarstwach rolnych

Na potrzeby analizy przychodów i kosztów podatkowych wykorzystano dane z podatkowej księgi przychodów i rozchodów trzech wybranych gospodarstw rolnych. Okres analizy obejmuje trzy lata, tj. od 2020 do 2022 roku. Przedstawione dane dotyczą przychodów opodatkowanych oraz kosztów uzyskania przychodu w ujęciu miesięcznym. W tabelach 3-5 przedstawiono dane podatkowe gospodarstwa X za lata 2020-2022.

Tabela 3. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa X w 2020 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	1 903,24	3 317,65
luty	2 201,33	3 528,24
marzec	21 250,52	3 638,88
kwiecień	2 275,84	4 648,39
maj	48 715,84	3 548,11
czerwiec	2 555,84	4 593,07
lipiec	1 925,84	5 839,70

cd. Tabela 3. Przychody opodatkowane i koszty...

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
sierpień	1 905,84	3 835,07
wrzesień	2 607,84	4 269,35
październik	26 769,17	3 921,99
listopad	1 715,84	8 654,47
grudzień	2 810,84	7 002,82
Razem:	116637,98	56797,74

Dochód brutto: 59 840,24

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego X.

Tabela 4. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa X w 2021 rok (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	2 113,84	6 326,45
luty	2 715,84	6 137,56
marzec	21 250,52	5 964,42
kwiecień	2 275,84	4 290,19
maj	48 715,75	5 174,93
czerwiec	2 555,84	4 380,41
lipiec	2 905,84	9 953,70
sierpień	2 607,84	27 641,49
wrzesień	2 907,84	9 513,43
październik	26 769,17	7 094,28
listopad	2 115,44	25 482,67
grudzień	2 223,84	3 818,87
Razem:	119 157,60	115 778,40

Dochód brutto: 3 379,20

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego X.

W gospodarstwie X w 2020 roku największy poziom przychodów opodatkowanych osiągnięto w marcu (21 250,52 zł), maju (48 715,84 zł) i październiku (26 769,17 zł). Zwiększone przychody związane były z przyznaniem dopłat bezpośrednich oraz z wypłatą środków w ramach programu rolno środowiskowego. Najwyższe koszty uzyskania przychodu w dwóch ostatnich miesiącach 2020 roku,

tj. w listopadzie (8 654,47 zł) i grudniu (7 002,82 zł) roku. Wydatki te dotyczyły zakupu profesjonalnej kadzi do mleka.

Tabela 5. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa X w 2022 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	2 105,98	4 829,30
luty	5 134,39	4 529,74
marzec	2 315,84	5 043,91
kwiecień	23 794,83	1 893,24
maj	2 736,84	1 921,54
czerwiec	45 195,84	4 601,97
lipiec	4 183,34	9 049,84
sierpień	6 355,84	6 085,72
wrzesień	4 668,34	1 218,35
październik	24 335,84	3 233,97
listopad	2 948,34	1 191,98
grudzień	5 680,00	3 000,48
Razem:	129 455,42	46 600,04
Dochód brutto: 82 855,38		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego X.

W 2021 roku największa wartość przychodów podlegająca opodatkowaniu wystąpiła w miesiącach: marzec (21 250,52 zł), maj (48 715,75 zł) oraz październik (26 769,17 zł). Wzrost przychodów w tym roku również był wynikiem uzyskania dotacji unijnych. Natomiast najwyższe koszty podatkowe dotyczyły następujących miesięcy: sierpnia (27 641,49 zł) i listopada (25 482,67 zł), które wynikały z zakupu agregatu prądotwórczego i chłodziarki do mleka.

Analogicznie do lat wcześniejszych w 2022 roku najwyższe przychody w kwietniu (23 794,83 zł), czerwcu (45 195,84) i październiku (24 335,84 zł). Podwyższone kwoty przychodów dotyczyły wypłat dopłat z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Natomiast najwyższe koszty uzyskania przychodu miały miejsce w miesiącach: lipcu (9 049,84 zł) i związane są z zakupem kompletu sprzętu serowarskiego (prasa, grzałka itp.).

W analizowanym okresie najwyższe łączne przychody opodatkowane odnotowano w 2021 roku i wyniosły 119 157,60 zł przy jednocześnie najwyższych kosztach uzyskania przychodu w wysokości 115 778,40 zł. W 2021 roku dochód brutto był jednak najniższy (3 379,20 zł), natomiast najwyższy dochód wystąpił w 2022 roku (82 855,38 zł). W tabelach 6-8 przedstawiono przychody opodatkowane wraz z kosztami uzyskania przychodów poniesionymi przez gospodarstwo Y w latach 2020-2022.

Tabela 6. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa Y w 2020 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	-	3 752,09
luty	-	4 276,68
marzec	10 195,54	331,01
kwiecień	563,41	2 529,00
maj	704,20	1 037,80
czerwiec	1 224,51	1 359,61
lipiec	2 571,32	2 822,20
sierpień	12 633,48	2 259,50
wrzesień	3 289,03	7 626,83
październik	1 850,00	1 526,00
listopad	1 600,00	328,60
grudzień	-	9 935,25
Razem:	34 631,49	37 784,57
Dochód brutto: -3 153,08		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego Y.

Tabela 7. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa Y w 2021 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	-	3 227,61
luty	-	2 857,93
marzec	11 053,22	1 668,50
kwiecień	602,25	2 372,60
maj	2 975,18	1 199,30

cd. Tabela 7. Przychody opodatkowane i koszty...

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
czerwiec	6 735,00	1 175,01
lipiec	2 908,33	2 245,68
sierpień	3 652,20	5 723,54
wrzesień	13 752,49	4 669,00
październik	1 600,00	7 482,99
listopad	32 529,66	1 022,50
grudzień	5 633,91	1 135,60
Razem:	81 442,24	34 780,26
Dochód brutto: 46 661,98		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego Y.

Tabela 8. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa Y w 2022 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	300,00	4 069,85
luty	-	4 147,31
marzec	-	1 579,76
kwiecień	12 841,30	3 030,80
maj	906,50	1 698,55
czerwiec	1 680,00	1 847,31
lipiec	3 855,50	3 113,94
sierpień	4 625,00	4 571,52
wrzesień	15 966,00	6 727,92
październik	5 550,00	5 084,50
listopad	35 341,50	1 255,55
grudzień	1 670,00	6 115,43
Razem:	82 735,80	43 242,44
Dochód brutto: 39 493,36		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego Y.

W gospodarstwie Y w 2020 roku największe przychody odnotowano w dwóch miesiącach: marcu (10 195,54 zł) co związane było z przyznaniem dopłat bezpośrednich, sierpniu (12 633,48 zł) – w wyniku uregulowania faktury za sprzedaż warzyw w miesiącach maj-sierpień od jednego odbiorcy produktów rolnych (pensjonat). Najwyższe koszty uzyskania przychodu wystąpiły w miesiącach: wrześniu (7 626,83 zł) w wyniku naprawy ciągnika i grudniu (9 935,25 zł) spowodowane remontem dwóch pomieszczeń do przechowywania warzyw.

W 2021 roku zdecydowano się na uprawę głównie dwóch warzyw (umowa z przetwórną warzyw z Łodzi) i w związku z powyższym najwyższe przychody, oprócz dotacji unijnych, osiągnięto: w marcu (11 053,22 zł), dotyczą sprzedaży tych warzyw, we wrześniu (13 752,49 zł) – sprzedaż ziemniaków oraz listopadzie (32 529,66 zł) – sprzedaż marchwi. Natomiast najwyższe koszty poniesiono w październiku (7 482,99 zł). Koszty te były związane z zakupem drzwi do pomieszczenia, gdzie planowano remont na 2022 rok (pomieszczenie do produkcji przetworów z własnych plonów).

Analogicznie do roku poprzedniego, w 2022 roku najwyższe przychody były w kwietniu (12 841,30 zł) i dotyczyły wypłaty dopłat bezpośrednich, a w związku z utrzymaniem umowy na sprzedaż marchwi i ziemniaków przychód był najwyższy we wrześniu (15 966,00 zł) i listopadzie (35 341,50 zł) w związku ze sprzedażą marchwi. Najwyższe koszty uzyskania przychodów wystąpiły we wrześniu (6 727,92 zł) i grudniu (6 115,43 zł) – są wynikiem konserwacji i drobnych napraw sprzętów rolniczych.

W badanym okresie w gospodarstwie Y najwyższe opodatkowane przychody uzyskano w 2022 roku i były wynikiem kontynuacji umowy z przetwórną warzyw. W 2021 roku przychody były nieznacznie niższe i wyniosły 81 442,24 zł, przy jednocześnie niższych kosztach uzyskania przychodu, które kształtowały się na poziomie 34 780,26 zł. Natomiast w 2022 roku wystąpiły najwyższe koszty i wyniosły 43 242,44 zł, co wpłynęło na niższy dochód brutto (39 493,36 zł) niż w 2021 roku (46 661,98 zł). Powodem tak wysokich kosztów uzyskania przychodu były wyższe koszty utrzymania związane z postępującą inflacją. Najniższy dochód brutto w 2020 roku (-3 153,08) był wynikiem nieplanowanej naprawy ciągnika.

W tabelach 9-11 przedstawiono dane dotyczące przychodów opodatkowanych oraz kosztów uzyskania przychodów gospodarstwa Z za lata 2020-2022.

Tabela 9. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa Z w 2020 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	2 697,80	1 282,78
luty	-	1 520,23
marzec	12 065,82	1 165,78
kwiecień	2 404,30	1 800,70
maj	-	18 594,80
czerwiec	-	990,70
lipiec	4 850,00	1 362,97
sierpień	-	12 176,31
wrzesień	7 565,14	4 146,74
październik	26 383,21	3 584,77
listopad	-	1 211,50
grudzień	-	4 795,99
Razem:	55 966,27	52 633,24

Dochód brutto: 3 333,04

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego Z.

Tabela 10. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa Z w 2021 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	-	1 256,69
luty	-	1 365,00
marzec	10 771,66	1 278,00
kwiecień	-	325,00
maj	-	31 738,75
czerwiec	-	760,80
lipiec	3 800,00	1 468,43
sierpień	-	23 347,62
wrzesień	9 421,87	7 795,08
październik	27 580,55	3 005,21
listopad	-	482,75
grudzień	-	529,97
Razem:	51 574,08	73 353,30

Dochód brutto: -21 779,22

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego Z.

Tabela 11. Przychody opodatkowane i koszty uzyskania przychodu gospodarstwa Z w 2022 roku (w zł)

M-c	Przychody opodatkowane	Koszty uzyskania przychodu
styczeń	3 879,60	1 308,86
luty	13 400,00	1 675,45
marzec	-	1 053,55
kwiecień	2 148,37	3 276,40
maj	-	5 450,84
czerwiec	2 650,00	1 220,60
lipiec	-	1 257,50
sierpień	-	1 005,00
wrzesień	-	498,40
październik	23 855,55	4 164,33
listopad	6 101,66	1 940,24
grudzień	2 600,00	9 062,00
Razem:	51 574,08	73 353,30
Dochód brutto: -21 779,22		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów gospodarstwa rolnego Z.

W gospodarstwie Z specjalizującym się w chowie i hodowli owiec najwyższe przychody podlegające opodatkowaniu występują w miesiącach wiosennych z tytułu wypłat dopłat bezpośrednich. Wysokie przychody w 2020 roku wystąpiły w marcu w kwocie 12 065,82 zł. Były spowodowane zwiększeniem upraw zbóż, a w kolejnych kwota dotacji była niższa z powodu przekształcenia części gruntów ornych na pastwiska. Dodatkowe przychody są wynikiem sprzedaży baraniny zarówno do klientów indywidualnych, jak i lokalnych restauracji.

Jednakże najwyższe przychody uzyskano w październiku 2020 roku (26 383,21 zł) w związku ze sprzedażą przychówku hodowlanego oraz sprzedażą zbóż. Koszty uzyskania przychodu w 2020 roku były najwyższe w maju (18 594,80 zł) i dotyczyły wydatków związanych z remontem ogrodzeń na pastwiskach. W sierpniu również były zauważalnie wyższe koszty podatkowe (12 176,31 zł) w związku z instalacją poidel w budynkach inwentarskich.

W następnym roku sytuacja jest analogiczna i najwyższy przychód odnotowano w październiku 2021 roku w kwocie 27 580,55 zł (główny zysk dotyczył sprzedaży jagniąt). Najwyższe koszty wystąpiły w maju (31 738,75 zł) i w sierpniu, które dotyczyły etapów budowy budynku gospodarczego przeznaczonego do produkcji wyrobów własnych z baraniny.

W ostatnim analizowanym roku, tj. 2022 roku, największy dochód w miesiącu październiku (23 855,55 zł) dotyczył sprzedaży zwierząt. Nie odnotowano wyższych dochodów ze sprzedaży przetworów z powodu nie ukończenia budowy budynku gospodarczego. Najwyższe koszty uzyskania przychodu były w grudniu (9 062,00 zł) i były spowodowane wydatkami na montaż instalacji wodnej i elektrycznej w budowanym budynku gospodarczym.

W celu porównania danych analizowanych gospodarstw X, Y, Z w tabeli 12 zestawiono przychody podlegające opodatkowaniu, koszty ich uzyskania oraz dochód brutto.

Tabela 12. Porównanie przychodów, kosztów uzyskania przychodów i dochodów gospodarstw X, Y, Z w latach 2020-2022 (w zł)

Wyszczególnienie	Lata	Gospodarstwo X	Gospodarstwo Y	Gospodarstwo Z
Przychody opodatkowane	2020	116 637,98	34 631,49	55 966,27
	2021	119 157,60	81 442,24	51 574,08
	2022	129 455,42	82 735,80	54 635,18
Koszty uzyskania przychodu	2020	56 797,74	37 784,57	52 633,24
	2021	115 778,40	34 780,26	73 353,30
	2022	46 600,04	43 242,42	31 913,17
Dochód brutto	2020	59 840,24	- 3 153,08	3 333,04
	2021	3 379,20	46 661,98	- 21 779,22
	2022	82 855,38	39 493,36	22 722,01

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej ksiąg przychodów i rozchodów gospodarstw rolnych X, Y, Z.

Podsumowując powyższą analizę w latach 2020-2022 gospodarstwo X miało najwyższe przychody opodatkowane w stosunku do pozostałych gospodarstw Y i Z. Jednocześnie gospodarstwo X miało również najwyższe koszty uzyskania przychodu w całym badanym okresie. W 2021 roku najwyższe dochody brutto odnotowało gospodarstwo Y (46 661,98 zł), mimo faktu niższych przychodów niż gospodarstwo X, które w 2021 roku poniosło wyższe koszty w związku z zakupem sprzętu specjalistycznego do produkcji serów kozich.

Najniższe przychody w 2020 roku miało gospodarstwo Y (34 631,49 zł) natomiast gospodarstwo Z odnotowało najniższe przychody w 2021 roku (51 574,08 zł) i 2022 roku (54 635,08 zł). Najniższe koszty uzyskania przychodu w kwotach 37 784,57 zł w 2020 roku i 34 780,26 zł w 2021 roku miało gospodarstwo Y, a w 2022 roku gospodarstwo Z w wysokości 31 913,17 zł.

Najwyższe obroty są zauważalne w gospodarstwie X, w którym hodowane są kozy i prowadzona jest działalność dotycząca produkcji przetworów

mlecznych. Należy zauważyć, że mimo małego areалу wszystkie badane gospodarstwa rozwijają się i inwestują w wybrany typ produkcji rolnej.

4. Analiza obciążeń fiskalnych gospodarstw rolnych

W tej części rozdziału przedstawiono analizę obciążeń podatkowych badanych gospodarstw rolnych. Gospodarstwa X, Y i Z są małymi gospodarstwami przy stosunkowo niedużych dochodach i mimo, że prowadzą różne typy działalności, to ponoszą ciężary podatkowe związane z podatkami: od nieruchomości, podatku rolnego, oraz dochodowego od osób fizycznych.

W badanym okresie dochody gospodarstw X, Y i Z w podatku dochodowym od osób fizycznych mieściły się w pierwszym progu podatkowym. W związku z powyższym można założyć, że analiza prezentuje obciążenia podatkowe małych gospodarstw rolnych.

W celu przeanalizowania obciążeń fiskalnych gospodarstwa X w tabeli 13 zestawiono roczne kwoty podatku od nieruchomości, podatku rolnego oraz podatku dochodowego od osób fizycznych za okres 2020-2022.

Tabela 13. Zestawienie podatku od nieruchomości, podatku rolnego oraz podatku dochodowego gospodarstwa X za okres 2020-2022 (w zł)

Wyszczególnienie	Lata		
	2020	2021	2022
Podatek od nieruchomości i podatek rolny	1 128	1 176	1 216
Podatek dochodowy od osób fizycznych	10 173	574	12 866
Dochód brutto	59 840,24	3 379,20	82 855,38

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów oraz na podstawie nakazów płatniczych dla podatku od nieruchomości i rolnego gospodarstwa X.

Na podstawie analizy danych zawartych w tabeli 11 można zauważyć, że w gospodarstwie X kwota rocznego podatku od nieruchomości i podatku rolnego zwiększa się. Najwyższe obciążenia z tytułu tych podatków wystąpiły w 2022 roku – 1 216,00 zł. Natomiast podatek dochodowy od osób fizycznych osiągnął swój najwyższy poziom w 2022 roku i wyniósł 12 866 zł. Dochód brutto, który najwyższy był w 2022 roku nie spowodował przekroczenia pierwszego progu podatkowego (w 2022 roku należny podatek PIT w pierwszym progu podatkowym do kwoty 120 000 zł wynosił 17% w pierwszym półroczu natomiast od 1 lipca wynosił 12%).

W tabeli 14 porównano obciążenia podatkowe oraz dochody brutto gospodarstwa Y za okres 2020-2022.

Tabela 14. Zestawienie podatku od nieruchomości, podatku rolnego oraz podatku dochodowego gospodarstwa Y za okres 2020-2022 (w zł)

Wyszczególnienie	Lata		
	2020	2021	2022
Podatek od nieruchomości i podatek rolny	2646	2646	2740
Podatek dochodowy od osób fizycznych	-	7 933	4 707
Dochód brutto	-3 153,08	46 661,98	39 493,36

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów oraz na podstawie nakazów płatniczych dla podatku od nieruchomości i rolnego gospodarstwa Y.

W gospodarstwie Y wysokość podatku od nieruchomości i podatku rolnego w latach 2020-2021 kształtowała się na tym samym poziomie (2 646,00 zł), natomiast najwyższa była w 2022 roku (2 740,00 zł).

W wyniku czynnika losowego w 2020 roku gospodarstwo Y poniosło stratę, co oznacza, że dochód był ujemny (-3 153,08 zł). W takiej sytuacji nie ma dochodu opodatkowanego, a strata może być odliczona od dochodu w pięciu kolejnych latach podatkowych. Podatek dochodowy jest nakładany na dochody osiągnięte powyżej pewnego minimalnego progu, zwyczajowo nazywanego progiem wolnym od podatku. W 2021 roku odnotowało największy dochód brutto w wysokości 46 661,98 zł i podatek do zapłaty w kwocie 7 933 zł.

Dane dotyczące dochodu i obciążeń fiskalnych gospodarstwa Z w latach 2020-2022 zostały zawarte w tabeli 15.

Tabela 15. Zestawienie podatku od nieruchomości, podatku rolnego oraz podatku dochodowego gospodarstwa Z za okres 2020-2022 (w zł)

Wyszczególnienie	Lata		
	2020	2021	2022
Podatek od nieruchomości i podatek rolny	1 060	1 103	1 132
Podatek dochodowy od osób fizycznych	567	-	3 131
Dochód brutto	3 333,04	-21 779,22	22 722,01

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów oraz na podstawie nakazów płatniczych dla podatku od nieruchomości i rolnego gospodarstwa Z.

W gospodarstwie Z na przestrzeni lat 2020-2022 podatek od nieruchomości i podatek rolny kształtował się na podobnym poziomie, jednak zachował tendencję wzrostową i najwyższy poziom wystąpił w 2022 roku (1 132 ,00 zł).

W związku z wyższymi kosztami w 2021 roku gospodarstwo Z odnotowało stratę podatkową (-21 779,22 zł), wobec tego w tym roku nie wystąpił podatek dochodowy do zapłaty. Najniższy podatek dochodowy w 2020 roku wyniósł 567,00 zł, natomiast najwyższy w kwocie 3 131,00 zł w 2022 roku. W tabeli 16 przedstawiono porównanie obciążeń fiskalnych analizowanych gospodarstw rolnych w latach 2020-2022.

Tabela 16. Porównanie obciążeń fiskalnych gospodarstw X, Y, Z w latach 200-2022 (w zł)

Wyszczególnienie	Lata	Gospodarstwo X	Gospodarstwo Y	Gospodarstwo Z
Podatek od nieruchomości i rolny	2020	1128	2646	1 060
	2021	1176	2646	1 103
	2022	1216	2740	1132
Podatek dochodowy	2020	10 173	-536	567
	2021	574	7 933	-3 702
	2022	12 866	4 707	3 131
Dochód brutto	2020	59 840	-3 153	3 333
	2021	3 379	46 662	-21 779
	2022	82 855	39 493	22 722

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów oraz na podstawie nakazów płatniczych dla podatku od nieruchomości i rolnego gospodarstw rolnych X, Y, Z.

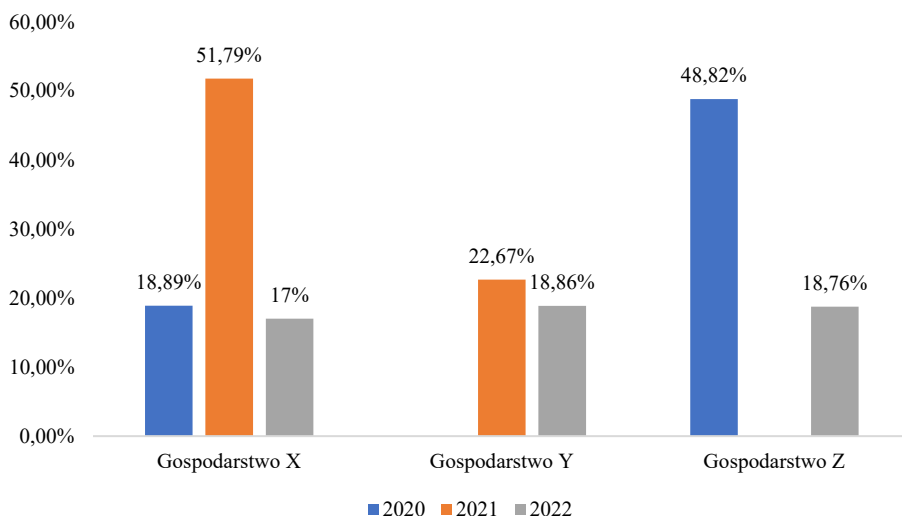
Na wykresie 1 przedstawiono udział obciążeń podatkowych w dochodach gospodarstw X, Y, Z.

Na podstawie analizowanych danych, można stwierdzić, że największe ciężary podatkowe ponosi gospodarstwo X. W badanych latach udział obciążeń podatkowych w dochodach wynosi od 17% do 51,79%. Największy udział podatków w dochodach wystąpił w 2021 roku, kiedy dochód był bardzo niski i wynosił 3 379 zł. Gospodarstwo X zapłaciło podatki w 2022 roku w wysokości 14 082 zł. Wskazana kwota podatku wynikała z podatku dochodowego do zapłaty, który wynosił 12 866 zł oraz podatku od nieruchomości i rolnego – 1 216 zł. Łączne obciążenie dochodów gospodarstwa X podatkami wynosiło za ten rok 17%. Można zatem stwierdzić, że na poziomie rocznym gospodarstwo rolne nie poniosło zbyt wysokich obciążeń podatkowych.

W przypadku gospodarstwa Y w latach 2020-2022 obciążenie dochodów podatkami wynosiło od 18,86% do 22,67%. Największe wydatki z tytułu zapłaconych podatków gospodarstwo rolne poniosło w 2021 roku w wysokości

10 579 zł. Na ciężary podatkowe składał się podatek od nieruchomości i rolny w wysokości 2 646 zł oraz podatek dochodowy od osób fizycznych – 7 933 zł.

Wykres 1. Udział obciążeń podatkowych w dochodach gospodarstw X, Y, Z

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z podatkowej księgi przychodów i rozchodów oraz na podstawie nakazów płatniczych dla podatku od nieruchomości i rolnego gospodarstw rolnych X, Y, Z.

Ostatnim gospodarstwem rolnym poddanym analizie było gospodarstwo Z. W badanym okresie obciążenie dochodów tego gospodarstwa podatkami wynosiło od 18,76% do 48,82%. Najwyższy poziom obciążeń podatkowych wystąpił w 2020 roku i wyniósł 1 627 zł. Na łączną kwotę podatków składały się podatek od nieruchomości i podatek rolny w wysokości 1 060 zł oraz bardzo niski podatek dochodowy od osób fizycznych na poziomie 567,00 zł. Należy stwierdzić, że pomimo dużego udziału podatków ogółem w dochodach ogółem w 2020 roku, ciężary podatkowe również nie były wysokie, jeśli porówna się łączną kwotę poniesionych kosztów, która w tym roku wyniosła 52 633,24 zł.

5. Podsumowanie

Przedstawione w rozdziale rozważania wskazują, że gospodarstwa rolne w Polsce opodatkowane są na preferencyjnych warunkach. Potwierdzają to analizy przeprowadzone na podstawie danych statystycznych z FADN. Dane z FADN-u wskazują, że udział wszystkich podatków płaconych przez

gospodarstwa rolne wynosi przeciętnie 3%-4%. Przy czym poziom ponoszonych ciężarów podatkowych może zależeć od typów rolniczych. Na przykład największy udział podatków w dochodach w 2020 roku wystąpił w gospodarstwach reprezentujących typ Uprawy trwałe (6%), natomiast w 2021 roku największymi ciężarami podatkowymi charakteryzował się typ Mieszane (7%).

Należy podkreślić, że dane z FAND-u dotyczą gospodarstw towarowych, które prowadzą rachunkowość. Nie znajdują się tam dane małych oraz rodzinnych gospodarstw rolnych. W związku z tym warto porównać te dane do danych gospodarstw, które nie mają dużego potencjału do osiągnięcia dochodów.

Gospodarstw X zajmujące się hodowlą kóz i produkcją sera koziego w latach 2020-2021 osiągało dochody od 3 379,20 zł do 82 855,38 zł. Udział podatków, którymi były obciążone dochody Gospodarstwa X wynosiło od 17% do 51,79%. Największe obciążenie dochodu podatkami wystąpiło w 2021 roku, czyli w roku, w którym dochód była najniższy. Był to efekt konieczności zapłaty ryczałtowego podatku od nieruchomości i podatku rolnego, które nie zależą od dochodu podatnika.

Gospodarstwo Y prowadzi zajmuje się ekologiczną uprawą warzyw. Poziom dochodów w latach 2020-2022 wynosił od -3 153,08 zł do 46 661,98 zł. Z kolei obciążenie dochodu podatkami było na poziomie 18,86%-22,67%.

Gospodarstwo Z zajmowało się hodowlą owiec. Dochody tego gospodarstwa były bardzo zróżnicowane w badanym okresie. W 2021 roku gospodarstwo poniosło stratę -21 779,22 zł, natomiast rok później osiągnęło najwyższy w analizowanym okresie dochód na poziomie 22 722,01 zł. Obciążenia tego gospodarstwa podatkami były na poziomie od 18,76% do 48,82%.

Przedstawione dane od małych gospodarstw rolnych wskazują na nieco inną rzeczywistość w porównaniu z danymi z FADN-u. Mniejsze gospodarstwa rolne nie charakteryzują się wysokim poziomem rentowności i bardzo często prowadzą produkcję rolną na granicy opłacalności. Wyniki osiągane przez małe gospodarstwa bardzo często są uzależnione od uwarunkowań klimatycznych, a dochody charakteryzują się sezonowością¹⁵. W związku z tym nie jest zasadne traktowanie małych gospodarstw rolnych na równi z przedsiębiorstwami i opodatkowanie ich na tych samych zasadach, bowiem mogłyby nie „udźwignąć” tak wysokich obciążeń, w szczególności podatkiem dochodowym.

¹⁵ Judkowiak, A., Dziadek, K., Rosiński, R., Zaleska, B. (2019). *Inwestycje i obciążenia podatkowe gospodarstw rolnych w Polsce*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin, s. 45.

Bibliografia

1. Dziemianowicz, R.I. (2007). Ocena polskich rozwiązań w zakresie opodatkowania rolnictwa na tle systemów obowiązujących w wybranych krajach Unii Europejskiej, *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie – Problemy Rolnictwa Światowego*, 2(17), nr 2.
2. FADN i Polski FADN (Sieć danych rachunkowych gospodarstw rolnych i system zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych), 2022.
3. Felis, P., Uwarunkowania funkcji fiskalnej podatku rolnego, *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 102 (2).
4. Forfa, M. (2011). Obciążenia fiskalne gospodarstw rolniczych w zależności od wielkości ekonomicznej oraz typu rolniczego, *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 92.
5. Ganc M. & Mądra-Sawicka, M. (2015). Wyniki finansowe gospodarstw rolniczych a obciążenie podatkiem rolnym, *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, Tom XVII, zeszyt 6.
6. Gołasa, P. (2017). Obciążenia podatkowe jako instrument wyrównywania dochodów gospodarstw rolnych, *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, Tom XIX, zeszyt 4.
7. Judkowiak, A., Dziadek, K., Rosiński, R. & Zaleska, B. (2019). *Inwestycje i obciążenia podatkowe gospodarstw rolnych w Polsce*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin.
8. Kisiel, R. & Idźkowska, K. (2014). System opodatkowania rolnictwa w Polsce oraz w wybranych krajach Unii Europejskiej, *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 12(61).
9. Kotarski, D. & Zaleska, B. (2020). *Specyfika ewidencji rachunkowej w działalności rolniczej*, [w:] *Uwarunkowania działalności MŚP i gospodarstw rolnych – wybrane aspekty*, Bielawska, A., Zawadzka, D. & Wasilewski M. (red.), Politechnika Koszalińska, Koszalin.
10. Mądra, M. (2009). Obciążenia podatkiem rolnym indywidualnych gospodarstw rolnych, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 76.
11. Pawlak, J., Paszko, D. & Karwacki, G. Postawy rolników indywidualnych wobec wprowadzenia podatku dochodowego w rolnictwie, *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, Tom XVII, zeszyt 4.
12. Prymon, K. (2015). *Rachunkowość i podatki w rolnictwie. Mity i prawdy*, [w:] *Aktualne i wybrane problemy z zakresu bankowości, podatków i rachunkowości*, Ćwiąkała-Małys, A. & Rutkowska-Tomaszewska, E. (red.), Uniwersytet Wrocławski.

13. Rosiński, R. (2010). Obciążenia fiskalne dochodu uzyskiwanego z działalności rolniczej w Polsce, *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 82.
14. van der Veen, H.B., van der Meulen, H.A.B., van Bommel, K.H.M. & Doorneweert, B. (2007). Exploring Agricultural Taxation in Europe, *The Agricultural Economics Research Institute (LEI), The Hague, Holandia*
15. Wasilewski, M. & Ganc, M. (2012). Funkcjonowanie systemu podatkowego w rolnictwie oraz propozycje zmian w opinii rolników indywidualnych, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 50.
16. Wyniki Standardowe 2021 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN, Polski FADN, Warszawa 2022.

Abstract

The aim of the study was to analyze the tax burden on agricultural activities on the example of small farms. The article presents a brief description of the agricultural tax system. It was pointed out that the dominant form of taxation of agricultural activities in Poland is agricultural tax, which taxes income from agricultural activities on a lump sum basis and is unrelated to the income earned by farmers. Next, the tax burden in 2020-2021 was analyzed based on statistical data from FADN. Then, the income and tax burdens of three small farms dealing with: goat breeding and goat cheese production (farm X), organic vegetable production (farm Y) and sheep breeding (farm Z) were analyzed. The analysis period covered the years 2020-2022. The results of this analysis showed that the level of tax burden on small farms was higher compared to the tax burden on FADN commercial farms. Moreover, the income obtained by the surveyed farms was very diverse and did not exceed the first tax threshold in personal income tax (PIT).

Keywords: tax, tax burden, farms, small farms, FADN, case study

THE IMPORTANCE OF INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF POLISH AGRICULTURE

Abstract

Poland is a traditional agricultural country. The multifunctionality of agriculture is always perceived through the prism of the food chain, and especially food products. The desire to maintain continuous development requires, in the agricultural sector, the implementation of innovations. According to EIS, Poland is in the group of the so-called Emerging Innovators. Research shows that the innovations implemented in agriculture concern both infrastructure (agricultural entities), care for soil quality, and the use of artificial intelligence. This chapter aims to identify the development of Polish agriculture as part of the implemented innovations. The level of development is assessed by challenges intended to guarantee new quality, including new methods of producing and monitoring agricultural production, protecting the natural environment or focusing on eco- or closed-system aspects as part of investment implementations. The effects of pro-development activities are increasingly visible, which in 2014-2020 amounted to EUR 13.6 billion under the Rural Development Program alone. The challenges posed in the new perspective for 2021-2027 will result in the Polish agricultural economy being better perceived, both as modern agriculture, but also as ecological.

Keywords: agriculture, innovation, Poland

1. Introduction

Agriculture is one of the most important economic sectors in Poland. The agricultural sector (broadly understood) deals with, among other things, the production and processing of food products that are necessary to meet the basic needs of people¹. The process from creation to delivery of a product to the consumer is often identified as the food chain. In Poland, it is the fastest growing area because it is essential for the country's food security. Even though agriculture, and especially food production, makes a significant contribution

¹ Adnan, A., Ahmad, A. & Khan, M.N. (2017). Examining the role of consumer lifestyles on ecological behavior among young Indian consumers, *Young Consumers*, 18(4), 348-377.

to the Gross Domestic Product², it is very exposed to various external factors, e.g. the geopolitical situation, climate change, globalization, rising production costs, environmental protection conditions or even the COVID-19 pandemic³. However, business entities in this sector try to quickly adapt to economic and political changes, and in particular to the requirements and expectations of market stakeholders. This is mainly possible through investments in the use of technological development, as the increase in consumer awareness and changes in lifestyle pose challenges to producers and distributors at all stages of the food chain, e.g. food safety or sustainable production⁴.

2. The essence of innovation

When analyzing the importance of innovation, we most often mean the implementation of a new or significantly improved product or service or process, or the implementation of a new method of carrying out work (activities). It may also concern the effect of organizational changes in the company or the way of creating relationships with market stakeholders⁵. This means that the

² Martin, W. (2019). Economic Growth, Convergence, and Agricultural Economics, *Agricultural Economics*, 50(1), 7-27; Pizło, W. & Mazurkiewicz-Pizło, A. (2008). Koncepcja otoczenia organizacji z uwzględnieniem wybranych aspektów międzynarodowych, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 71, 34-42.

³ Melnyk, T., Tunitska, Y. & Banas, D. (2023). Food security of Ukraine: National and global level, *Economics and Business Review*, 9(3), 181-205; Gebeyehu, D.T., East, L., Wark, S. & Islam, M.S. (2022). Impact of COVID-19 on the food security and identifying the compromised food security dimension: A systematic review protocol, *PLOS ONE*, 17(8), e0272859; Kibrom, A., Breisinger, C., Grauber, J., Kurdi, S., Laborde, D. & Siddig, K. (2022). The Russia–Ukraine crisis: Implications for global and regional food security and potential policy responses, *International Food Policy Research Institute (IFPRI)*; Oliinyk, O., Bilan, Y., Mishchuk, H., Akimov, O. & Vasa, L. (2021). The impact of migration of highly skilled workers on the country's competitiveness and economic growth, *Montenegrin Journal of Economics*, 17(3), 7-19; Pasichnyk, J. (2020). The concept of prospects for the export of agricultural and food products of Ukraine, *Journal of European Economy*, 2(73), 265-283.

⁴ Kim, M.J., Lee, C.K., Kim, W.G. & Kim, J.M. (2013). Relationships between lifestyle of health and sustainability and healthy food choices for seniors, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(4), 558-576.; Sanchez, A., Perez, M. & Vicente, S. (2019). Agile production, innovation and technological cooperation: Overlapping priorities of manufacturing firms, *Baltic Journal of Management*, 14, 597-615.

⁵ Adams, D. & Hess, M. (2010). Social Innovation and Why it has Policy Significance, *The Economic and Labour Relations Review*, 21, 139-55; Olkiewicz, M. (2020). Quality of life and measurement methods, *Management and Quality*, 2(1), 14-25.

concept is heterogeneous and interdisciplinary⁶. Therefore, it should be noted that for innovation to occur, the product (product or service), process, method, etc. must be new or significantly improved. However, innovative activity is associated with the preparation and production of the above-mentioned elements for implementation on the market or other use in practice⁷. The literature on the subject indicates 4 main types of innovation:

- product innovations – creating new products or improving existing ones,
- organizational innovations – implementing new organizational methods or making changes to existing ones,
- marketing innovations – improving existing methods or implementing new ones,
- process innovations – changes in the production or delivery process or the introduction of new ones.

All improvement activities using innovations or generating new products/services require appropriate expenditure, especially financial, as well as time for their appropriate generation or implementation. That is why employers and employees talk about the so-called costs that must be incurred for the innovation to be successful. The main indicated costs include: the cost of preparing and implementing the innovation, the selection of qualified staff, the selection of specialists or advisors, and failure to achieve the intended effects. All limitations and potential benefits caused Ricky Griffin to divide innovations into⁸:

- radical innovations – breakthrough changes,
- creative innovations – completely new solutions that have never been used before,
- gradual innovations – improving things already produced or making modifications as a result of changes taking place in the environment,
- continuous innovation – continuous introduction of changes as part of a constant process,
- discontinuous innovations – one-off situations undertaken in a given field,
- adaptive innovations – using previously adopted solutions in a new way or in other, similar organizations.

⁶ Bock, B.B. (2012). Social innovation and sustainability: How to disentangle the buzzword and its application in the field of agriculture and rural development, *Studies in Agricultural Economics*, 114, 57-63.

⁷ Neumeier, S. (2017). Social innovation in rural development: Identifying the key factors of success, *The Geographical Journal*, 183, 34-46.

⁸ Griffin, R.W. (2004). *Podstawy zarządzania organizacjami. Wydanie II*. Warszawa: PWN, 424-453.

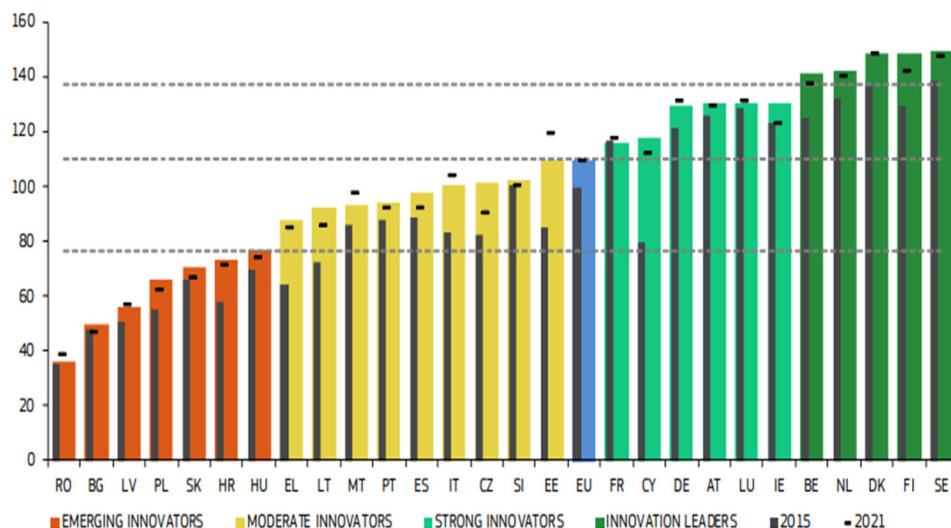
The analysis of the possibilities of choosing the type of innovation and the assessment of the effects through the prism of the implemented activities began to change the meaning of innovation to some extent⁹. Therefore, currently, especially due to the sources of financing, innovations are divided into those that generate an effect (product, service, technology, know-how, etc.) that does not exist or does not exist for more than one year in a given territorial area. In turn, the longer the period of existence of a given solution or product on the market, the less important the innovation is for assessing its purpose and the need for financing.

According to the European Innovation Scoreboard from 2022, Poland has a result of 60.5%, which places it in the group of the so-called Emerging Innovators. The growth rate (11.3% percentage points) is higher than the growth rate of the European Union (9.9% points), which contributes to the reduction of the gap between Poland and the EU. The report also includes Poland's strengths and weaknesses. The former include the college-educated population, trademark use, design applications, HRST (Human Resources in Science and Technology) mobility between workplaces, and broadband penetration¹⁰. Weaknesses include expenditure on innovation per employee, PCT (Patent Cooperation Treaty) patent applications, business process innovators, and environmental technologies¹¹. Figure 1 shows Poland compared to other countries in terms of the level of innovation.

⁹ French, J., Montiel, K. & Palmieri, V. (2014). *Innovation in Agriculture: A Key Process for Sustainable Development*. San Jose: Inter American Institute for Cooperation on Agriculture. <http://repositorio.iica.int/bitstream/handle/11324/2607/BVE17038694i.pdf>; (accessed on 21 October 2023)

¹⁰ Huffman, W.E. (2020). Human Capital and Adoption of Innovations: Policy Implications, *Journal of Applied Economic Perspectives and Policy*, 42(1), 92-99.

¹¹ Garcia-Alonso, M. & Raybould, A. (2014). Protection Goals in Environmental Risk Assessment: A Practical Approach, *Transgenic Research*, 23(6), 945-956.

Figure 1. Innovation of EU countries

Source: European Innovation Scoreboard 2022.

3. Innovations in the development of agriculture in Poland

In recent years, agriculture, including in Poland, has begun to develop dynamically, largely due to the introduction of innovations¹². Innovations in the agricultural sector are crucial to increasing production efficiency, optimizing the use of resources, improving product quality and sustainable development of agriculture¹³. Polish agriculture, like many other industries, faces challenges resulting from global climate change, changing consumer preferences, and growing market competition. Innovation has become essential to meet these

¹² French, J., Montiel, K. & Palmieri, V. (2014). *Innovation in Agriculture: A Key Process for Sustainable Development*. San Jose: Inter American Institute for Cooperation on Agriculture. <http://repositorio.iica.int/bitstream/handle/11324/2607/BVE17038694i.pdf>; (accessed on 21 October 2023)

¹³ Chen, L., Qie, K., Memon, H. & Yesuf, H.M. (2021). The empirical analysis of green innovation for fashion brands, perceived value and green purchase intention-mediating and moderating effects, *Sustainability*, 13(8); Sanchez, A., Perez, M. & Vicente, S. *Agile production, innovation and technological cooperation: Overlapping priorities of ...*, op. cit.; Taylor, D.H. (2015). Value chain analysis: An approach to supply chain improvement in agri-food chains, *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 35(10); GSDR, *Global Sustainable Development Report*. 2023. <https://sdgs.un.org/gsdrgsd2023> (accessed on 12 November 2023).

challenges and transform traditional agricultural production models¹⁴. Appropriate support is necessary to implement these changes, e.g. in the area of implementing innovations in the food industry, which includes various institutions and programs offering financial assistance, consulting and training.

Organizations such as the Polish Agency for Enterprise Development (PARP), the National Center for Research and Development (NCBR) and the Polish Development Fund (PFR) offer various grant and subsidy programs that support the development of innovative ventures in the food sector. Additionally, organizations associating farmers or producers of agricultural products (being in the food chain), or established or specialized for this purpose, support agricultural entities in obtaining financial support, but also access to infrastructure or a network of business contacts. These institutions help create business plans, develop strategies, identify target markets and search for business partners¹⁵. It should also be noted that Polish universities, as research entities (e.g. Koszalin University of Technology), and research centers also play an important role in the area of implementing innovations in the food industry. Cooperation between science and business enables the transfer of technology and scientific research results into practice, which may lead to the creation of new innovative solutions in the field of food production, processing and distribution¹⁶.

The growing interest in implementing innovations in the food industry in Poland is reflected in innovative ideas for new food products, healthy food and production technologies, as well as for distribution, attracting both local entrepreneurs and foreign investors. We see examples of such applications every day, e.g. in mobile applications promoting healthy eating habits, offering the so-called "bucket meals" or e-commerce platforms with the delivery of ready-made meals. It should also be noted that the Polish agricultural (food) industry has great potential for expansion into foreign markets, as they are considered healthy, more ecological, and often cheaper¹⁷. That is why the growing popularity of Polish food products, such as: fruit, vegetables, meat, milk and flour products, creates

¹⁴ Marsden, T., Banks, J. & Bristow, G. (2000). Food supply chain approaches: Exploring their role in rural development, *Sociologic Ruralize*, 40.

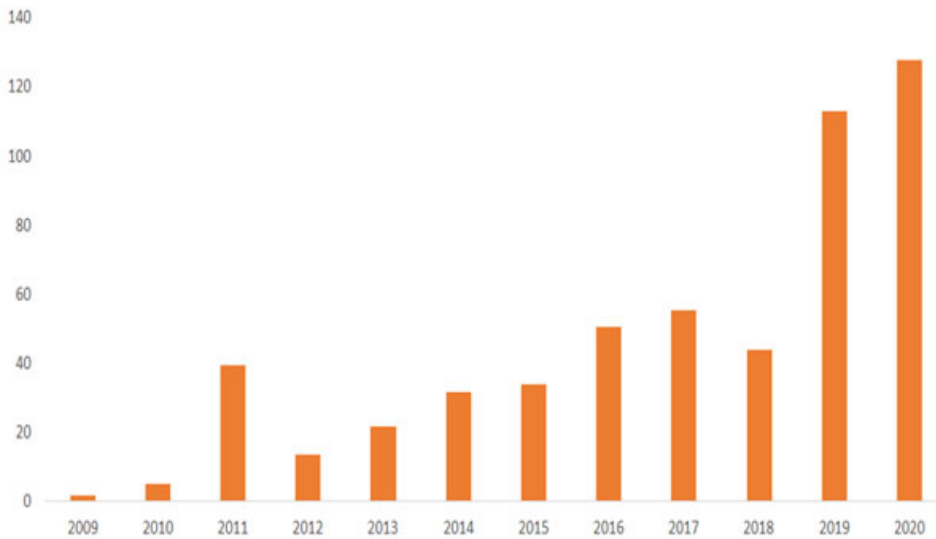
¹⁵ Ritter, T. & Gemunden, H.G. (2004). The impact of a company's business strategy on its technological competence, network competence and innovation success, *Journal of Business Research*, 57(5), 548-556.

¹⁶ Paloviita, A. (2010). Consumers' sustainability perceptions of the supply chain of locally produced food, *Sustainability*, 2(6), 1492-1509.

¹⁷ Jaiswal, D. & Kant, R. (2018). Green purchasing behaviour: A conceptual framework and empirical investigation of Indian consumers, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 41, 60-69; Roep, D. & Wiskerke, H. (eds.) (2006). *Nourishing networks: Fourteen lessons about creating sustainable food supply chains*. Wageningen: Rural Sociology Group, Wageningen University.

opportunities to develop exports and the potential of agricultural producers, which has a direct positive impact on changes in the food industry. The importance of this phenomenon is demonstrated by investments in the implementation of innovations in Poland (Figure 2), although only approximately 4% is allocated to the agri-food market.

Figure 2. Financing innovation in Poland (USD million)

Source: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/11-wykresow-o-polskich-start-upach-ktore-warto-zobaczyc-8263870.html>

4. Examples of applied innovations in agriculture

The importance of high-quality food and agricultural produce in the food chain has become a challenge for many agricultural entities¹⁸. The introduction of modern technologies and IT tools in agriculture allows, on the one hand, better farm management, monitoring growing conditions, optimization of fertilization and the use of pesticides, and on the other hand, the production of healthy (organic) food, meeting the changing expectations and requirements of market stakeholders¹⁹.

¹⁸ Tyutyunnykova, S.V. & Skochko, I.J. (2020). Food security in the conditions of a pandemic, *Business Inform*, 11, 69-75; Olkiewicz, M. & Wolniak, R. (2018). The Relationship between the Economic Development of the Country and Food Security, *Rocznik Ochrona Środowiska*, 20, 804-818.

¹⁹ Dahm, M.J., Samonte, A.V. & Shows, A.R. (2009). Organic foods: Do eco-friendly attitudes predict eco-friendly behaviors?, *Journal of American College Health*, 58(3),

In 2020, USD 26.1 billion was invested in the global agricultural market, including the food market, which, based on the assessment of the investment effects, is expected to increase in value to USD 30.5 billion. In 2015, this amount amounted to USD 10.6 billion, which shows the development dynamics of this sector²⁰. Such progress was possible through the implementation of innovations, both in the area of new technologies, as well as production processes, methods of breeding, cultivation and distribution. In other words, the investments concerned all areas of ensuring the proper functioning of the food chain²¹, despite significant climate, socio-economic, geopolitical changes and stakeholder requirements²². Also, the Polish agricultural sector, despite significant financial support, still requires additional investment and implementation of innovative solutions. Annually, over 70 applications are submitted to National Centre for Research and Development in the area of agriculture and environmental protection. This positions the industry as moderately innovative. Many grants are product innovations that are not implemented in the open innovation model²³. Thanks to globalization, the possibility of exchanging information, technical and technological thought, and ICT solutions, modern agriculture can implement innovations in various areas²⁴.

195-202; Davies, A., Titterton, A.J. & Cochrane, C. (1995). Who buys organic food?, *British Food Journal*, 97(10), 17-23; Baumgart-Getz, A.L., Prokopy, S., Floress, K. (2012). Why Farmers Adopt Best Management Practice in the United States: A Meta-Analysis of the Adoption Literature, *Journal of Environmental Management*, 96, 17-25.

²⁰ Barbier, M. & Boelie, E. (2020). *Towards a Scope for Transition Studies of System Innovations in Sustainable Agriculture and Agri-Food Provision*, 2020. Available online: <https://hal.science/hal-03364922> (accessed on 17 October 2023).

²¹ La Trobe, L.H. & Acott, T.G. (2000). Localizing the global food system, *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 7, 309-20.

²² Renting, H., Marsden, T.K. & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development, *Environ Plann A*, 35, 393-411; Hochman, G., Rajagopal, D., Timilsina, G. & Zilberman, D. (2014). Quantifying the causes of the global food commodity price crisis, *Biomass and Bioenergy*, 68, 106-114.

²³ Douthwaite, B. & Hoffecker, E. (2017). Towards A Complexity-Aware Theory of Change for Participatory Research Programs Working within Agricultural Innovation Systems, *Agricultural Systems*, 155, 88102.

²⁴ Michel-Villarreal, R., Vilalta-Perdomo, E.L., Canavari, M. & Hingley, M. (2021). Resilience and digitalization in short food supply chains: a case study approach, *Sustainability*, 13(11), 5913.

For example, in the area of comprehensive farm management (agri-food entity) focused on soil quality, innovative solutions are used²⁵ based on:

1. The development of IoT technology (*Internet of Things*)²⁶ allows, thanks to network infrastructure and the use of advanced devices, to track detailed environmental parameters, such as temperature, soil moisture or plant condition, which positively affects making more precise decisions regarding crops. This allows for the collection of large data sets that can be processed and optimized using big data technology. Poland, having great agricultural potential in the field of precision agriculture, in particular using advanced GPS systems and remote sensing for field mapping, crop monitoring and applications for fertilization and the use of plant protection products in places where they are necessary, is becoming one of the main agricultural players in the EU. The development of IoT in agriculture, using the construction of infrastructure enabling the connection of a significant number of devices, is particularly important, especially in sparsely populated areas. Thanks to the highly advanced technologies used, agricultural entrepreneurs minimize the negative impact on the natural environment and optimize production costs. It is worth mentioning that this type of innovation in G2B (Government-to-Business) can stimulate the market and lower the entry threshold for small and medium-sized farms. In the case of the development of IoT in Poland, it is important to create demonstration farms and improve the competences of agricultural advisory centers.
2. Development of artificial intelligence (*AI*) – an area that is developing dynamically and will continue to develop in the coming years. According to forecasts, the global agricultural AI market has grown from \$330 million in 2018 and is likely to reach \$1.5 billion by the end of 2025. The greatest potential of AI in agriculture is indicated in three main areas:
 - crop and breeding management, including predictive analysis in agriculture,
 - detection and control of weeds, pests and diseases,
 - automatic planting and harvesting.
3. Development of automation (*robotics*) – an area that is currently undergoing intensive development in agriculture. According to Precision Agriculture market analyses, the global value of the agricultural robots

²⁵ Ewing, M. (2017). Predicting Farmer Uptake of New Agricultural Practices: A Tool for Research, Extension and Policy, *Agricultural Systems*, 156, 115-125.

²⁶ Dyczkowska, J. & Reshetnikova, O. (2018). *New technological Solutions in Logistics on the Example of Logistics Operators in Poland and Ukraine*, [in:] Kawa, A. & Maryniak, A. (red.) *Smart Supply Network*, Springer, Cham, Switzerland.

market by 2025 may reach up to USD 7.7 billion. Currently, the main markets for the use of technology (semi-automation and full automation) are the United States, Europe, Australia and Japan, but this sector is also developing in Asia, as evidenced by the large investments of Chinese companies in this type of technologies. There is an increasing number of field and harvesting robots (tractors, plows, combines, seeders, etc.) available on the market, which are used in various fields of agriculture²⁷.

4. Creating biogas and biomethane plants – they provide an opportunity to produce electricity and heat from agricultural waste. In the face of growing environmental pressure on farmers to reduce greenhouse gas emissions, the construction of a network of biogas and biomethane plants may contribute to reducing agricultural emissions. The development of this sector²⁸ would enable the production of 4 to even 8 billion cubic meters of biomethane, which would constitute a significant share in the production of domestic natural gas. In Europe, biogas and biomethane plants are an important element of the energy mix. Germany has about 10,000 biogas plants, while in Poland their number is only 100. Other countries, such as Hungary and Slovakia, which introduced methane fermentation technology later than Poland, have a much larger number of installations. The development of biogas plants is consistent with the requirements of the European Green Deal, which assumes the reduction of greenhouse gases by 2030 and the provision of green energy for the economy.

Another form of investment in the area of agriculture was the creation of the Agricultural Market Exchange (GRR) platform. In 2020, trading on the Agricultural Stock Exchange began, which was included in the government's Strategy for Responsible Development as a key element for the development of the agricultural sector in Poland. This initiative is also one of the most important strategic undertakings of the Warsaw Stock Exchange (GPW), as it is the result of cooperation with the Ministry of Agriculture and Rural Development, as well as the National Center for Support for Agriculture and the National Center for Research and Development. Agricultural exchanges around the world operate according to universal principles, such as transparency, safety

²⁷ Liu, Y., Ma, X., Shu, L., Hancke, G.P. & Abu-Mahfouz, A.M. (2021). From Industry 4.0 to Agriculture 4.0: Current Status, Enabling Technologies, and Research Challenges, *IEEE Transactions on Industrial Informatics*, 17(6), 4322-4334.

²⁸ Popp, J., Lakner, Z., Harangi-Rakos, M. & Fari, M. (2014). The effect of bioenergy expansion: food, energy, and environment, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 32, 559-578.

and equality of market participants²⁹. In addition to financial instruments, they also offer trading in commodities, including electricity, natural gas and agricultural products. The WSE trades in agricultural commodities such as wheat, rye and corn on the Agricultural Exchange Market. Trading in agricultural goods on the stock exchange in Poland is a pioneering project, as the priority was to ensure transaction security, effective settlement and delivery of goods. Authorized Warehouses play a key role in the turnover of agricultural goods, which not only store goods in dedicated silos, but also check their quality and guarantee delivery dates³⁰. Currently, 49 entities from all over the country operate in the system of authorized warehouses, which significantly improves the optimization of goods delivery. Transactions may be concluded during single quotations and through auctions convened at the request of the bidder. It should be noted that the development of this new platform is carried out responsibly and the plan for further actions is precisely developed. The first step is to expand the product offer to include sugar, skimmed milk powder and apple juice concentrate. Although the market currently operates as a spot market with physical delivery, work is underway to launch a futures market, which will significantly expand the possibilities of hedging the prices of agricultural goods and contribute to increasing the competitiveness of the agricultural sector on global markets. At the same time, the National Support Center for Agriculture and the Warsaw Stock Exchange signed a letter of intent to jointly build a venture capital fund that would support enterprises from the broadly understood agricultural industry on their way to a stock exchange debut.

5. Assumptions of the agricultural development perspective

The analysis of agriculture shows that the transformation of Polish agriculture that has been going on for two decades brings benefits both for the economy, including farmers and producers of agri-food products, and for market stakeholders³¹. The change in the perception of agriculture³², including breeding

²⁹ Qazi, J.A. & Selfa, T.L. (2005). The politics of building alternative agro-food networks in the belly of agro-industry, *Food Culture and Society*, 8, 47-72.

³⁰ Olkiewicz, M., Łyp-Wrońska, K. & Terebecki, M. (2018). Food safety hazards – reduction or elimination methods, *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, 119, 209-225.

³¹ Olkiewicz, M. (2020). The role of the stakeholder in the quality improvement of an organization, *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, 143, 235-245.

³² Marsden, T., Banks, J. & Bristow, G. (2000). Food supply chain approaches: Exploring their role in rural development, *Sociol. Rural*, 40, 424-438; Ivanov, D., Dolgui, A. & Sokolov, B. (2019). The Impact of Digital Technology and Industry 4.0 on the Ripple

and farming, is the result of the adoption of innovations and high technologies through the use of various external forms of financial support, e.g. EU funds. Investing in agriculture is beginning to bring the desired results, both economically, socially and sociologically³³. The implemented activities based on innovation (new technologies) mean that in some cases, atmospheric changes do not significantly affect the performance of activities, e.g. cultivation of agricultural produce³⁴. Currently, entities ensuring the proper functioning of the food chain must use and adapt to the expectations of market stakeholders (recipients, agri-food entities) by identifying production (i.e. passporting), sales or rental. This is increasingly done on the basis of platforms, e.g. e-commerce, equipment rental, food or flower passporting, etc.³⁵

The implementation of new technologies, e.g. drones, robotics, requires appropriate knowledge and experience, which is offered by various research and development institutions. The exchange of knowledge between science and the economy causes agricultural entities to be perceived as knowledge-based entities³⁶. Changing the functioning of agricultural entities, e.g. by eliminating habits, customs and routines, makes their activities more secure, formalized and standardized, which directly affects the quality of work and the effect of work

Effect and Supply Chain Risk Analytics, *International Journal of Production Research*, 57(3), 829-846.

³³ Aghion, P., Howitt, P. & Mayer-Foulkes, D. (2005). The Effect of Financial Development on Convergence: Theory and Evidence, *The Quarterly Journal of Economics*, 120(1), 173-222; Bentley, J., Bickersteth, S., Brown, K. & Burke, J. (2010). The top 100 questions of importance to the future of global agriculture, *International journal of agricultural sustainability*, 8, 219-236; Mwangi, M. & Kariuki, S. (2015). Factors Determining Adoption of New Agricultural Technology by Smallholder Farmers in Developing Countries, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6, 208-216.

³⁴ Diaz, D. & Moore, F. (2017). Quantifying the economic risks of climate change, *Nature Climate Change*, 7, 774; Lesk, C., Rowhani, P. & Ramankutty, N. (2016). Influence of extreme weather disasters on global crop production, *Nature*, 529, 84.

³⁵ Sun, N., Tang, S., Zhang, J., Wu, J. & Wang, H. (2022). Food security: 3D dynamic display and early warning platform construction and security strategy, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(18), 11169; Sietta, S., Caldarelli, V. & Tiacchi, L. (2015). A logistic network to harmonise the development of local food system with safety and sustainability, *International Journal Integrated Supply Management*, 9(4), 307-328.

³⁶ Schut, M., Klerkx, L., Sartas, M., Lamers, D., Campbell, M., Ogbonna, I. & Leeuwis, C. (2016). Innovation Platforms: Experiences with their Institutional Embedding in Agricultural Research for Development, *Journal of Experimental Agriculture*, 52(4), 537-561; Xu, L.D., Xu, E.L. & Li, L. (2018). Industry 4.0: state of the Art and Future Trends, *International Journal of Production Research*, 56(8), 2941-2962.

(product)³⁷. New quality provided or monitored by management systems and ICT systems introduce changes that guarantee proper functioning and development, in particular through the prism of the European Green Deal (EGD)³⁸. EGD as a development strategy of the European Union assumes that by 2030 within agriculture there will be:

- reducing the use of chemical pesticides by 50%,
- reducing nutrient losses by min. 50%,
- preventing soil degradation,
- reducing fertilizer consumption by at least 20%,
- reducing the use of antibiotics for farm animals and aquaculture by 50%,
- 25% of agricultural land allocated for organic crops.

The implementation of the adopted guidelines is to be achieved, among others, with the support of external financing under various aid programs. Most often, expenditure on R&D, implementation of digital technologies and innovations in the field of food, bioeconomy, protection of natural resources, etc. will be financed under the Horizon 2020 and Horizon Europe programs. It should also be noted that a mechanism for financing the modernization of agriculture under the Common Agricultural Policy will be developed through the Rural Development Program. The RDP under the financial perspective for 2014-2020 included a budget of approximately EUR 13.6 billion, of which EUR 8.7 billion are EU funds and the remaining EUR 4.9 billion are national public funds. The new perspective for 2021-2027 includes, under the Rural.

Development program:

- easier transfer of knowledge and innovation in agriculture, forestry and rural areas,
- improving the competitiveness of all types of agricultural economy,
- increase in the profitability of farms,
- improving the organization of the food chain,
- promotion of risk management in agriculture,
- restoring, protecting and strengthening ecosystems dependent on agriculture and forestry,

³⁷ Singh, R.K., Luthra, S., Mangla, S.K. & Uniyal, S. (2019). Applications of information and communication technology for sustainable growth of SMEs in India food industry, *Resources, Conservation and Recycling*, 147, 10-18.

³⁸ Ascani, M. & De Vivo, C. (2020). *Social innovation and rural development in the documents on the future of EU policies*. In *Green Metamorphoses: Agriculture, Food, Ecology*, Proceedings of the LV Conference of SIDEA Studies. Wageningen: Wageningen Academic Publishers, 242-251.

- supporting resource efficiency as well as the transition to a low-emission and climate-resilient economy,
- increasing social inclusion and reducing poverty and promoting economic development in rural areas.

Within the framework of such priorities of the program for supporting agricultural entities, it should be noted that one of the main initiatives in the modernization of farms are investments in innovative fixed assets³⁹. It should be remembered that having the latest technological solutions, i.e. GPS, elements related to precision agriculture, hydrogen-powered equipment are expected to contribute to increasing profitability and achieving the goals of future agricultural policy⁴⁰. The main objectives of agricultural policy include:

- increase in competitiveness,
- balance in the food chain,
- counteracting climate change,
- care for the environment,
- support for generational exchange,
- preservation of landscapes and biodiversity,
- dynamic development of rural areas,
- protection of food quality and health.

6. Conclusion

Investing in the agricultural industry, especially the food industry, may be a good solution for farmers and food producers. This dynamically developing sector must focus on innovation in the search for unique solutions, both in the use of innovative technologies, specialized ICT programs, as well as ways of working and activities focused on the protection of natural resources. Responsible management of an agricultural entity is to guarantee repeatable quality of produced goods, profitability of business operations and openness to improving operations in order to meet the needs of stakeholders while

³⁹ Xu, Z. (2000). Financial Development, Investment, and Economic Growth, *Economic Inquiry*, 38(2), 331-344.

⁴⁰ Ableeva, A., Salimova, G. & Rafikova, N. (2019). Economic evaluation of the efficiency of supply chain management in agricultural production based on multidimensional research methods, *Int. J. Supply Chain Management*, 8, 328-38; Norton, G.W. & Alwang, J. (2020). Changes in Agricultural Extension and Implications for Farmer Adoption of New Practices, *Applied Economic Perspectives and Policy*, 42(1), 8-20; Wigboldus, S., Klerkx, L., Leeuwis, C., Schut, M., Muilerman, S. & Jochemsen, H. (2016). Systemic Perspectives on Scaling Agricultural Innovations: A Review, *Journal of Agronomy, Sustainability and Development*, 36(46), 1-20.

increasing their satisfaction⁴¹. It should be emphasized that the innovations implemented by agricultural entities concern not only technology, but also new approaches to food production. The development of organic agriculture, which focuses on sustainable cultivation practices, minimizing the use of pesticides and artificial fertilizers, and producing food of high quality and nutritional value, is becoming increasingly important. It is also worth mentioning that innovative solutions include activities related to food processing and distribution. New business models are emerging, such as e-commerce platforms and mobile applications, which enable direct contact between food producers and consumers, eliminating intermediaries and supporting local markets.

References

1. Ableeva, A., Salimova, G. & Rafikova, N. (2019). Economic evaluation of the efficiency of supply chain management in agricultural production based on multidimensional research methods, *Int. J. Supply Chain Management*, 8, 328-38.
2. Adams, D. & Hess, M. (2010). Social Innovation and Why it has Policy Significance, *The Economic and Labour Relations Review*, 21, 139-55.
3. Adnan, A., Ahmad, A. & Khan, M.N. (2017). Examining the role of consumer lifestyles on ecological behavior among young Indian consumers, *Young Consumers*, 18(4), 348-377.
4. Aghion, P., Howitt, P. & Mayer-Foulkes, D. (2005). The Effect of Financial Development on Convergence: Theory and Evidence, *The Quarterly Journal of Economics*, 120(1), 173-222.
5. Ascani, M. & De Vivo, C. (2020). *Social innovation and rural development in the documents on the future of EU policies. In Green Metamorphoses: Agriculture, Food, Ecology*, Proceedings of the LV Conference of SIDEA Studies. Wageningen: Wageningen Academic Publishers, 242-251.
6. Barbier, M. & Boelie, E. (2020). *Towards a Scope for Transition Studies of System Innovations in Sustainable Agriculture and Agri-Food Provision*, 2020. Available online: <https://hal.science/hal-03364922> (accessed on 17 October 2023).
7. Baumgart-Getz A.L., S. Prokopy, K. Floress. *Why Farmers Adopt Best Management Practice in the United States: A Meta-Analysis of the Adoption Literature*. Journal of Environmental Management, 2012, 96, 17-25.

⁴¹ Wyszomirski, A. & Olkiewicz, M. (2020). Environmental Corporate Social Responsibility as a Tool for Creating the Future of Environmental Protection, *Annual Set the Environment Protection*, 22, 1145-1161.

8. Bentley, J., Bickersteth, S., Brown, K. & Burke, J. (2010). The top 100 questions of importance to the future of global agriculture, *International journal of agricultural sustainability*, 8, 219-236.
9. Bock, B.B. (2012). Social innovation and sustainability: How to disentangle the buzzword and its application in the field of agriculture and rural development, *Studies in Agricultural Economics*, 114, 57-63.
10. Chen, L., Qie, K., Memon, H. & Yesuf, H.M. (2021). The empirical analysis of green innovation for fashion brands, perceived value and green purchase intention-mediating and moderating effects, *Sustainability*, 13(8).
11. Dahm, M.J., Samonte, A.V. & Shows, A.R. (2009). Organic foods: Do eco-friendly attitudes predict eco-friendly behaviors?, *Journal of American College Health*, 58(3), 195-202.
12. Davies, A., Titterton, A.J. & Cochrane, C. (1995). Who buys organic food?, *British Food Journal*, 97(10), 17-23.
13. Diaz, D. & Moore, F. (2017). Quantifying the economic risks of climate change, *Nature Climate Change*, 7, 774; Lesk, C., Rowhani, P. & Ramankutty, N. (2016). Influence of extreme weather disasters on global crop production, *Nature*, 529, 84.
14. Douthwaite, B. & Hoffecker, E. (2017). Towards A Complexity-Aware Theory of Change for Participatory Research Programs Working within Agricultural Innovation Systems, *Agricultural Systems*, 155, 88102.
15. Dyczkowska, J. & Reshetnikova, O. (2018). *New technological Solutions in Logistics on the Example of Logistics Operators in Poland and Ukraine*, [w:] Kawa, A. & Maryniak, A. (red.) *Smart Supply Network*, Springer, Cham, Switzerland.
16. Ewing, M. (2017). Predicting Farmer Uptake of New Agricultural Practices: A Tool for Research, Extension and Policy, *Agricultural Systems*, 156, 115-125.
17. French, J., Montiel, K. & Palmieri, V. (2014). *Innovation in Agriculture: A Key Process for Sustainable Development*. San Jose: Inter American Institute for Cooperation on Agriculture. <http://repositorio.iica.int/bitstream/handle/11324/2607/BVE17038694i.pdf>; (accessed on 21 October 2023)
18. Garcia-Alonso, M., A. Raybould, *Protection Goals in Environmental Risk Assessment: A Practical Approach*. Transgenic Research. 2014. 23(6), 945-956
19. Garcia-Alonso, M. & Raybould, A. (2014). Protection Goals in Environmental Risk Assessment: A Practical Approach, *Transgenic Research*, 23(6), 945-956.

20. Gebeyehu, D.T., East, L., Work, S. & Islam, M.S. (2022). Impact of COVID-19 on the food security and identifying the compromised food security dimension: A systematic review protocol, *PLOS ONE*, 17(8), e0272859.
21. Griffin, R.W. (2004). *Podstawy zarządzania organizacjami. Wydanie II*. Warszawa: PWN, 424-453.
22. GSDR, *Global Sustainable Development Report*. 2023. <https://sdgs.un.org/gskr/gskr2023> (accessed on 12 November 2023).
23. Hochman, G., Rajagopal, D., Timilsina, G. & Zilberman, D. (2014). Quantifying the causes of the global food commodity price crisis, *Biomass and Bioenergy*, 68, 106-114.
24. Huffman, W.E. (2020). Human Capital and Adoption of Innovations: Policy Implications, *Journal of Applied Economic Perspectives and Policy*, 42(1), 92-99.
25. Ivanov, D., Dolgui, A. & Sokolov, B. (2019). The Impact of Digital Technology and Industry 4.0 on the Ripple Effect and Supply Chain Risk Analytics, *International Journal of Production Research*, 57(3), 829-846.
26. Jaiswal, D. & Kant, R. (2018). Green purchasing behaviour: A conceptual framework and empirical investigation of Indian consumers, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 41, 60-69.
27. Kibrom, A., Breisinger, C., Grauber, J., Kurdi, S., Laborde, D. & Siddig, K. (2022). The Russia-Ukraine crisis: Implications for global and regional food security and potential policy responses, *International Food Policy Research Institute (IFPRI)*.
28. Kim, M.J., Lee, C.K., Kim, W.G. & Kim, J.M. (2013). Relationships between lifestyle of health and sustainability and healthy food choices for seniors, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(4), 558-576.
29. La Trobe, L.H. & Acott, T.G. (2000). Localizing the global food system, *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 7, 309-20.
30. Lesk, C., Rowhani, P. & Ramankutty, N. (2016). Influence of extreme weather disasters on global crop production, *Nature*, 529, 84.
31. Liu, Y., Ma, X., Shu, L., Hancke, G.P. & Abu-Mahfouz, A.M. (2021). From Industry 4.0 to Agriculture 4.0: Current Status, Enabling Technologies, and Research Challenges, *IEEE Transactions on Industrial Informatics*, 17(6), 4322-4334.
32. Marsden, T., Banks, J. & Bristow, G. (2000). Food supply chain approaches: Exploring their role in rural development, *Sociologic Ruralize*, 40.
33. Marsden, T., Banks, J. & Bristow, G. (2000). Food supply chain approaches: Exploring their role in rural development, *Sociol. Rural*, 40, 424-438.

34. Martin, W. (2019). Economic Growth, Convergence, and Agricultural Economics, *Agricultural Economics*, 50(1), 7-27.
35. Melnyk, T., Tunitska, Y. & Banas, D. (2023). Food security of Ukraine: National and global level, *Economics and Business Review*, 9(3), 181-205.
36. Michel-Villarreal, R., Vilalta-Perdomo, E.L., Canavari, M. & Hingley, M. (2021). Resilience and digitalization in short food supply chains: a case study approach, *Sustainability*, 13(11), 5913.
37. Mwangi, M. & Kariuki, S. (2015). Factors Determining Adoption of New Agricultural Technology by Smallholder Farmers in Developing Countries, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6, 208-216.
38. Neumeier, S. (2017). Social innovation in rural development: Identifying the key factors of success, *The Geographical Journal*, 183, 34-46.
39. Norton, G.W. & Alwang, J. (2020). Changes in Agricultural Extension and Implications for Farmer Adoption of New Practices, *Applied Economic Perspectives and Policy*, 42(1), 8-20.
40. Oliinyk, O., Bilan, Y., Mishchuk, H., Akimov, O. & Vasa, L. (2021). The impact of migration of highly skilled workers on the country's competitiveness and economic growth, *Montenegrin Journal of Economics*, 17(3), 7-19.
41. Olkiewicz, M., Łyp-Wrońska, K. & Terebecki, M. (2018). Food safety hazards – reduction or elimination methods, *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, 119, 209-225.
42. Olkiewicz, M. (2020). Quality of life and measurement methods, *Management and Quality*, 2(1), 14-25.
43. Olkiewicz, M. & Wolniak, R. (2018). The Relationship between the Economic Development of the Country and Food Security, *Rocznik Ochrona Środowiska*, 20, 804-818.
44. Olkiewicz, M. (2020). The role of the stakeholder in the quality improvement of an organization, *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, 143, 235-245.
45. Paloviita, A. (2010). Consumers' sustainability perceptions of the supply chain of locally produced food, *Sustainability*, 2(6), 1492-1509.
46. Pasichnyk, J. (2020). The concept of prospects for the export of agricultural and food products of Ukraine, *Journal of European Economy*, 2(73), 265-283.
47. Pizło, W. & Mazurkiewicz-Pizło, A. (2008). Koncepcja otoczenia organizacji z uwzględnieniem wybranych aspektów międzynarodowych, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 71, 34-42.

48. Popp, J., Lakner, Z., Harangi-Rakos, M. & Fari, M. (2014). The effect of bioenergy expansion: food, energy, and environment, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 32, 559-578.
49. Qazi, J.A. & Selfa, T.L. (2005). The politics of building alternative agro-food networks in the belly of agro-industry, *Food Culture and Society*, 8, 47-72.
50. Renting, H., Marsden, T.K. & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development, *Environ Plann A*, 35, 393-411.
51. Ritter, T. & Gemunden, H.G. (2004). The impact of a company's business strategy on its technological competence, network competence and innovation success, *Journal of Business Research*, 57(5), 548-556. Ritter T., H.G. Gemunden, *The impact of a company's business strategy on its technological competence, network competence and innovation success*. Journal of Business Research, 2004, 57(5), 548-556. DOI: 10.1016/S0148-2963(02)00320-X.
52. Roep, D. & Wiskerke, H. (eds.) (2006). *Nourishing networks: Fourteen lessons about creating sustainable food supply chains*. Wageningen: Rural Sociology Group, Wageningen University.
53. Saetta, S., Caldarelli, V. & Tiacci, L. (2015). A logistic network to harmonise the development of local food system with safety and sustainability, *International Journal Integrated Supply Management*, 9(4), 307-328.
54. Sanchez, A., Perez, M. & Vicente, S. (2019). Agile production, innovation and technological cooperation: Overlapping priorities of manufacturing firms, *Baltic Journal of Management*, 14, 597-615.
55. Schut, M., Klerkx, L., Sartas, M., Lamers, D., Campbell, M., Ogbonna, I. & Leeuwis, C. (2016). Innovation Platforms: Experiences with their Institutional Embedding in Agricultural Research for Development, *Journal of Experimental Agriculture*, 52(4), 537-561.
56. Singh, R.K., Luthra, S., Mangla, S.K. & Uniyal, S. (2019). Applications of information and communication technology for sustainable growth of SMEs in India food industry, *Resources, Conservation and Recycling*, 147, 10-18.
57. Sun, N., Tang, S., Zhang, J., Wu, J. & Wang, H. (2022). Food security: 3D dynamic display and early warning platform construction and security strategy, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(18), 11169.

58. Taylor, D.H. (2015). Value chain analysis: An approach to supply chain improvement in agri-food chains, *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 35(10); GSDR, *Global Sustainable Development Report*. 2023. <https://sdgs.un.org/gsdr/gsdr2023> (accessed on 12 November 2023).
59. Tyutyunnykova, S.V. & Skochko, I.I. (2020). Food security in the conditions of a pandemic, *Business Inform*, 11, 69-75.
60. Wigboldus, S., Klerkx, L., Leeuwis, C., Schut, M., Muilerman, S. & Jochemsen, H. (2016). Systemic Perspectives on Scaling Agricultural Innovations: A Review, *Journal of Agronomy, Sustainability and Development*, 36(46), 1-20.
61. Wyszomirski, A. & Olkiewicz, M. (2020). Environmental Corporate Social Responsibility as a Tool for Creating the Future of Environmental Protection, *Annual Set the Environment Protection*, 22, 1145-1161.
62. Xu, L.D., Xu, E.L. & Li, L. (2018). Industry 4.0: state of the Art and Future Trends, *International Journal of Production Research*, 56(8), 2941-2962.
63. Xu, Z. (2000). Financial Development, Investment, and Economic Growth, *Economic Inquiry*, 38(2), 331-344.

Streszczenie

Polska jest krajem o tradycji rolniczej. Wielofunkcyjność rolnictwa jest zawsze postrzegana przez pryzmat łańcucha żywnościowego, a w szczególności produktów spożywczych. Chęć utrzymania ciągłego rozwoju wymaga, w sektorze rolniczym, wdrażania innowacji. Polska według EIS jest w grupie tzw. Wschodzących Innowatorów. Badania wskazują, że wdrażane innowacje w rolnictwie dotyczą zarówno infrastruktury (podmiotów rolniczych), dbałości o jakość gleby, czy wykorzystania sztucznej inteligencji. Niniejszy rozdział ma na celu identyfikację rozwoju polskiego rolnictwa w ramach wdrażanych innowacji. Poziom rozwoju jest oceniany przez wyzwania mające zagwarantować nową jakość, między innymi poprzez nowe sposoby wytwarzania i monitorowania produkcji rolnej, ochrony środowiska naturalnego czy koncentracji na aspektach eko lub układu zamkniętego, w ramach wdrożeń inwestycyjnych. Coraz częściej są już widoczne efekty działań prorozwojowych, które w latach 2014-2020 pochłonęły 13,6 mld Euro tylko w ramach programu PROW. Stawiane wyzwania w nowej perspektywie na lata 2021-2027 spowodują, że polska gospodarka rolna będzie lepiej postrzegana, zarówno jako nowoczesne rolnictwo, ale także jako ekologiczne.

Słowa kluczowe: rolnictwo, innowacje, Polska

PRZECHOWYWANIE PRACY W SEKTORZE ROLNICZYM. PRZYKŁAD KRAJÓW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Streszczenie

Bazując na stwierdzeniu, że wahania cykliczne nie powodują proporcjonalnych zmian zatrudnienia w artykule podjęto próbę identyfikacji przechowywania pracy w sektorze rolniczym, tj. praktyki zatrudniania pracowników podczas wahań cyklicznych. Uwzględniając fakt, że liczba opracowań naukowych podejmujących kwestie powiązań dostosowań zatrudnienia podczas koniunkturalnych cykli aktywności gospodarczej w odniesieniu do sektora rolniczego jest relatywnie niewielka i wnioski z nich są niejednoznaczne, uznano, że kwestie te mogą stanowić interesujący przedmiot analiz. Głównym celem artykułu jest lepsze zrozumienie praktyk dostosowań zatrudnienia w okresie wahań koniunktury gospodarczej. Aby osiągnąć główny cel artykułu, przeprowadzono badanie empiryczne, które koncentrowało się na identyfikacji, ocenie i porównaniu przechowywania pracy w sektorze rolniczym w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Metody badawcze skupiały się głównie na obszarze pomiaru dostosowań zatrudnienia podczas cyklicznych zmian aktywności gospodarczej. Analiza przechowywania pracy przeprowadzona w układzie sektorowym ujawniła, że w sektorze rolniczym w krajach Europy Środkowo-Wschodniej przechowywanie pracy było powszechną praktyką dostosowania zatrudnienia podczas wahań koniunktury gospodarczej i jego poziom nie był silnie zróżnicowany między krajami.

Słowa kluczowe: popyt na pracę, przechowywanie pracy, sektor rolniczy, Europa Środkowo-Wschodnia

1. Wprowadzenie

Podstawową cechą każdej gospodarki jest jej cykliczność, która dotyczy w mniejszym lub większym stopniu jej poszczególnych sektorów. Cykliczne zmiany produkcji wpływają na zatrudnienie w sektorach i sekcjach, a kryzysy gospodarcze prowadzą do cyklicznego bezrobocia i niepełnego zatrudnienia. Dla przedsiębiorstw oznaczają konieczność ich uwzględnienia podczas określania popytu na pracę. Zapotrzebowanie na pracę jest pochodną produkcji, jednak podczas jego określania przedsiębiorstwa ustalają nie tylko liczbę pracowników, ale również zapotrzebowanie na kwalifikacje. Jest to szczególnie ważne

w przypadku działalności wymagających specjalistycznych technologii, nowych przemysłów i usług, zmodernizowanego rolnictwa. Dlatego w niektórych sektorach utrzymanie pracowników podczas spadków aktywności gospodarczej jest rezultatem racjonalnych decyzji.

W rezultacie poszukiwań optymalnego poziomu zatrudnienia przedsiębiorstwa opracowują praktyki w obszarze zatrudnienia, tj. praktyki dostosowujące zatrudnienie do obserwowanych zmian koniunktury gospodarczej. Przedsiębiorstwa ustalając poziom zatrudnienia kierują się zasadą maksymalizacji zysków, której podstawową regułą jest porównanie kosztów z przychodami. W decyzjach tych biorą również pod uwagę m.in. ogólną sytuację gospodarczą kraju, istniejące instytucje rynku pracy, przepisy prawne dotyczące zatrudnienia i zwolnień, stopień protekcji zatrudnienia, uwarunkowania regionalne, sektorowe oraz specyfikę funkcjonowania przedsiębiorstw i cechy zatrudnionych. Punktem wyjścia w opracowaniu praktyk zatrudnienia w przedsiębiorstwach podczas zmian cyklicznych produkcji są teorie popytu na pracę.

Najogólniej, popyt na pracę jest pochodną popytu na dobra i usługi i oznacza zapotrzebowanie na pracowników zgłaszane przez przedsiębiorstwa w pewnym czasie i określonych warunkach. W analizach empirycznych, jest mierzony jako ogólna liczba miejsc pracy na które jest zapotrzebowanie w danym czasie. Na liczbę miejsc pracy składają się zajęte i wolne miejsca pracy. Zajęte miejsca pracy określają zrealizowany popyt na pracę, który może być mierzony liczbą zatrudnionych, a miejsca wolne utożsamiane są z ofertami pracy. Teoria popytu na pracę wyróżnia dwa możliwe podejścia do jego szacowania, tj. podejście statyczne oraz dynamiczne¹²².

W podejściu statycznym zakłada się, że poziom zatrudnienia gładko dopasowuje się do zmian wielkości produkcji¹²³ i w długim okresie funkcja popytu na pracę jest wyznaczona przez ilościową zależność pomiędzy poziomem zasobu pracy, a wielkością produkcji przy ustalonych stawkach płac oraz wyznacza elastyczność substytucji pomiędzy nakładami¹²⁴. W podejściu statycznym najistotniejsze ograniczenia wynikają z założenia gładkości dostosowań zatrudnienia do zmian wielkości produkcji co skutkuje pomijaniem

¹²² Hamermesh, D.S. (1996). Labor demand. Princeton University Press; Hall, R.E. (1991). Labor demand, labor supply, and employment volatility. *NBER Macroeconomics Annual*, 6, 17-47.

¹²³ Bartosik, K. (2011). Popyt na pracę w Polsce w warunkach spowolnienia gospodarczego. *Studia Ekonomiczne*, 3, 229-250.

¹²⁴ Romer, D. (2018). Macroeconomic theory. Berkeley: University of California. Pobrane z: <https://www.econ.berkeley.edu/course/fall-2018-economics-202a-%E2%80%93-macroeconomic-theory>

niedopasowania intensywności wykorzystania zasobu pracy w czasie. Istnieją silne dowody na rzecz twierdzenia, że w przedsiębiorstwach pojawiają się okresowe niedopasowania zasobów pracy do rozmiarów produkcji¹²⁵. Przyczyną tego są m.in. utrzymujące się na rynku pracy niskie bezrobocie oraz presja płacowa ze strony pracowników, czy funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach niedoborów pracowników. Występowanie okresowego niewykorzystania zasobu pracy koliduje z podstawowym założeniem teorii statycznej popytu na pracę (dotyczącej gładkości dopasowania zasobu pracy do zmian wielkości produkcji) oraz wymaga uwzględnienia dodatkowych kosztów pracy. Inne ograniczenia wynikają z faktu, że większość analiz statycznych zakłada a priori, że stawki płacy w różnych dniach tygodnia oraz różnych godzinach w ciągu dnia są jednakowe. Często pomijany jest również związek pomiędzy przeciętną płacą pracownika, a płacą godzinową oraz pomiędzy liczbą pracowników, a liczbą przepracowanych godzin.

Rozwiązaniem tego ograniczenia jest dynamiczne podejście, które wprowadza do modelowania popytu na pracę warunek częściowego niedopasowania zasobu pracy do zmian wielkości produkcji¹²⁶. Długookresowa krzywa popytu na pracę ustalana jest przez rozwiązanie problemu dynamicznej optymalizacji, w której przedsiębiorstwa maksymalizują zdyskontowaną wartość przyszłych zysków i konfrontują ją z oszacowanymi kosztami dopasowania zasobu pracy do zmian wielkości produkcji¹²⁷. Znaczna część analiz dynamicznego popytu na pracę koncentruje się na wyjaśnieniu zachowania kosztów dopasowania zasobu pracy w warunkach elastyczności zatrudnienia i protekcji pracy oraz cykliczności produktywności pracy¹²⁸.

¹²⁵ Hamermesh, D.S. (1996). *Labor demand*. Princeton University Press; Hall, R.E. (1991). Labor demand, labor supply, and employment volatility. *NBER Macroeconomics Annual*, 6, 17-47; Strzelecki, P., Wyszynski, R., & Saczuk, K. (2009). Zjawisko chomikowania pracy w polskich przedsiębiorstwach po okresie transformacji. *Bank i Kredyt*, 40(6), 77-104; Giupponi, G., & Landais, C. (2018). Subsidizing Labor Hoarding in Recessions: The Employment & Welfare Effects of Short Time Work (November 2018). CEPR Discussion Paper No. DP13310, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3287057>

¹²⁶ Hamermesh, D.S. (1996). *Labor demand*. Princeton University Press; Hall, R.E. (1991). Labor demand, labor supply, and employment volatility. *NBER Macroeconomics Annual*, 6, 17-47; Strzelecki, P., Wyszynski, R., & Saczuk, K. (2009). Zjawisko chomikowania pracy w polskich przedsiębiorstwach po okresie transformacji. *Bank i Kredyt*, 40(6), 77-104.

¹²⁷ Nickell, S.J. (1986). Dynamic models of labour demand. *Handbook of Labor Economics*, 1, 473-522; Cooper, R., Gong, G., & Yan, P. (2015). Dynamic labor demand in China: public and private objectives. *The RAND Journal of Economics*, 46(3), 577-610.

¹²⁸ Bäurle, G., Lein-Rupprecht, S.M., & Steiner, E. (2018). *Employment adjustment and financial constraints: Evidence from firm-level data* (No. 2018/07). WWZ Working

Koszty dopasowania zatrudnienia do zmian wielkości produkcji w przedsiębiorstwach często są związane ze zdarzeniami, tj. tworzeniem miejsc pracy oraz ich likwidacją, jak również szkoleniem w miejscu pracy (formalnym i nieformalnym), czy zmniejszoną produktywnością pracy spowodowaną zatrudnieniem pracowników o niższych kwalifikacjach, przechowaniem pracowników podczas okresu spadków koniunktury. Tylko niektóre z tych kosztów pracy są odzwierciedlone bezpośrednio w księgach rachunkowych przedsiębiorstw, są to m.in. koszty ogłoszeń rekrutacyjnych, szkoleń formalnych, odpaw pieniężnych. Istnieje jednak duża grupa kosztów, które są trudniejsze do zmierzenia i często mogą być wyrażone wyłącznie w kategoriach kosztów alternatywnych¹²⁹.

Dynamiczny popyt na pracę pozwala na oszacowanie optymalnego poziomu zatrudnienia w długim okresie czasu z uwzględnieniem krótkookresowych odchyień zapotrzebowania na pracę od równowagi wyznaczonej równaniem popytu na pracę w ujęciu statycznym. Przedsiębiorstwa mają bowiem możliwość częściowego utrzymania pracowników w sytuacji obniżającego się popytu na dobra i usługi oraz nieproporcjonalnego zwiększenia zatrudnienia podczas wzrostu aktywności gospodarczej. Częstą praktyką zatrudnienia jest obserwacja, że przedsiębiorstwa gdy przewidują, że zmniejszenie popytu na dobra i usługi będzie krótkotrwałe, podejmują decyzje o przechowaniu pracowników. Taka decyzja wynika z włączenia do rachunku zysku długookresowego kosztu dopasowań związanych ze zwolnieniem pracowników w okresach spowolnienia oraz ponownego ich zatrudnienia w okresach ekspansji. Przedsiębiorstwa zatrudniają pracowników, gdy produktywność pracy jest na tyle wysoka, że pokrywa zarówno płace, jak i koszty zatrudnienia nowych pracowników, a dokonują zwolnień, gdy marginalna produktywność pracy zrównuje się ze stawką płacy i równocześnie nie pokrywa kosztów zwolnień.

Badania empiryczne¹³⁰, jednoznacznie dowiodły, że podczas szacowania wielkości popytu na pracę konieczne jest zastosowanie modelu dynamicznego

Paper; Acabbi, E.M., & Alati, A. (2021). Defusing Leverage: Liquidity Management and Labor Contracts (January 19, 2021). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3768825>

¹²⁹ Hamermesh, D.S. (1996). *Labor demand*. Princeton University Press; Hall, R.E. (1991). Labor demand, labor supply, and employment volatility. *NBER Macroeconomics Annual*, 6, 17-47; Loewenstein, M.A., & Spletzer, J.R. (1998). Dividing the costs and returns to general training. *Journal of Labor Economics*, 16(1), 142-171; Benson, G. (1997). Informal training takes off. *Training & Development*, 51(5), 93-95.

¹³⁰ Hamermesh, D. S. (1996). *Labor demand*. Princeton University Press; Varejão, J., Portugal, P. (2007). Employment Dynamics and the Structure of Labor Adjustment Costs. *Journal of Labor Economics*, 25(1), 137-165; Vella, M. (2018). Employment and

z częściowym dopasowaniem zatrudnienia. Przedsiębiorstwa wybierają bowiem pomiędzy przetrzymaniem nadwyżki zatrudnionych w okresie, kiedy koszty zwolnienia i ponownego zatrudnienia przekraczają koszty pracy, m.in. w czasie spowolnienia gospodarczego, a zwolnieniem okresowo zbędnych pracowników. W podejściu dynamicznym konsekwencją uwzględnienia kosztów dopasowania pracy jest określony poziom niewykorzystania zasobów pracy w przedsiębiorstwach¹³¹.

Istnienia niewykorzystanego zasobu pracy w przedsiębiorstwie bazuje na obserwacji cykli zatrudnienia stosowanych w przedsiębiorstwach podczas zmian produkcji w cyklu koniunktury. Zatrudnienie w określonych warunkach nie jest dopasowywane do zmian wielkości produkcji, lub dopasowanie jest mniejsze niż wynikałoby to z oszacowania zatrudnienia na podstawie statycznej postaci popytu na pracę¹³². Przedsiębiorstwa podczas krótkookresowego spadku produkcji akceptują zmniejszenie produktywności pracy swoich pracowników, co prowadzi do obserwacji, że zatrudnienie nie zmienia się w tym samym kierunku co produkcja lub podąża za zmianą produkcji z dużym opóźnieniem. Analizy dynamiczne pozwalają na połączenie wniosków z analiz cykli koniunkturalnych z cyklami zatrudnienia.

Podsumowując, teoria popytu na pracę dają wybór przedsiębiorstwom na swobodne kształtowanie wielkości zatrudnienia. W klasycznym podejściu koszty zatrudnienia są traktowane jako koszty zmienne, które elastycznie dopasowują się do zmian produkcji. Postępowanie wydaje się właściwe z punktu widzenia racjonalności podejmowanych decyzji. Jednak sytuacja na rynku pracy to znaczy kurczące się zasoby pracy, rozwój technologii zmodyfikowała podejście przedsiębiorstw do traktowania kosztów pracy. Na obecnym rynku pracy są sytuacje w których koszty pracy traktowane są jako koszty stałe. To dyskusyjne wobec teorii klasycznej podejście opóźnia i łagodzi reakcję zatrudnienia na zmiany wielkości produkcji. Przechowywanie pracy jest jedną z możliwych wyjaśnień tych łagodniejszych i opóźnionych reakcji zatrudnienia, bowiem oznacza praktykę dostosowań zatrudnienia, która jest adoptowana przez przedsiębiorstwa podczas cyklicznego zmniejszenia aktywności gospodarczej.

labour hoarding: a production function approach. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 23(46), 230-246.

¹³¹ Radlińska, K. (2023, May). Theoretical Concept of Labor Underutilization-How to Optimize Labor Demand?. In *Forum for Social Economics* (pp. 1-17). Routledge.

¹³² Dietz, M., Stops, M., & Walwei, U. (2010). Safeguarding jobs through labor hoarding in Germany. *Applied Economics Quarterly*, 61, 125-166; Burnside, C., Eichenbaum, M., & Rebelo, S. (1993). Labor hoarding and the business cycle. *Journal of Political Economy*, 101(2), 245-273; Strzelecki, P., Wyszynski, R., & Sączuk, K. (2009). Zjawisko chomikowania pracy w polskich przedsiębiorstwach po okresie transformacji. *Bank i Kredyt*, 40(6), 77-104.

Problem badawczy podjęty w niniejszym artykule sformułowano w postaci pytania, czy w sektorze rolniczym obserwuje się przechowywanie pracy i jeśli tak, to czy wraz ze zmianami procykliczności produktywności zatrudnieniowej pracy następują zmiany procykliczności produktywności godzinowej pracy to znaczy czy podczas krótkookresowych zmian produkcji przechowywanie pracy jest łagodzone przez mechanizm dostosowań godzinowych pracy? Aby rozwiązać problem badawczy zaplanowano przeprowadzenie badania empirycznego, którego celem głównym była identyfikacja przechowywania pracy w gospodarkach krajów Europy Środkowo-Wschodniej w sektorze rolniczym oraz ocena sposobów łagodzenia dostosowań zatrudnienia do zmian wielkości produkcji.

Treść artykułu została zaprezentowana w kolejnych częściach artykułu zgodnie z następującym porządkiem. Rozważania rozpoczyna część opisująca istotę zjawiska przechowywania pracy, jako praktyki zatrudnienia podczas wahań koniunktury gospodarczej. W trzeciej części zaprezentowano metodologię badania empirycznego – sformułowano cel główny badania empirycznego, przedstawiono założenia metodologiczne, dane i źródła danych. W ostatniej – przedstawiono wyniki analizy przechowywania pracy w sektorze rolniczym. Rozważania kończą uogólnione komentarze.

2. Dostosowania zatrudnienia podczas wahań cyklicznych produkcji – przechowywanie pracy

Przechowywanie pracy jest powszechnie stosowaną przez przedsiębiorstwa praktyką dostosowania zatrudnienia podczas wahań aktywności gospodarczej¹³³. W teorii cykli koniunkturalnych przechowywanie pracy jest najważniejszą propozycją wyjaśnienia zagadki procykliczności produktywności pracy, tj. nie natychmiastowego dopasowania zatrudnienia do zmian produkcji.

Koncepcja przechowywania pracy bazuje na założeniach mikroekonomicznej teorii przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwa optymalizują swoje decyzje w długim okresie czasu, dlatego decyzje dotyczące kosztów zatrudnienia, szkolenia i zwolnień powinny być także optymalizowane w długim okresie czasu. Takie podejście do problemu kosztów zatrudnienia, szkoleń i zwolnień może prowadzić w okresie krótkookresowego zmniejszenia produkcji do zjawiska przechowywania pracy. W związku z czym krótkookresowe zmniejszenie produkcji nie musi powodować zmniejszenia wielkości zatrudnienia. Przedsiębiorstwa podejmując decyzje

¹³³Mangan, J. (1981). The determinants of labour hoarding in Australian manufacturing. *Economic Analysis and Policy*, 11(1-2), 74-91; Mortensen, D., & Pissarides, C. (1992). *The cyclical behavior of job creation and job destruction* (No. 982). Discussion Paper.

o przechowywaniu pracy analizują koszty zatrudnienia, szkolenia i zwolnień pracowników jako stałą składową kosztów w krótkim okresie czasu.

Zgodnie z teorią segmentacji pracowników o skłonności do ich przechowywania decyduje wysokość kosztów dopasowania zatrudnienia do zmian wielkości produkcji. Pracownicy o wyższych kwalifikacjach z powodu wysokich kosztów szkoleń są częściej zatrzymywani w przedsiębiorstwach, niż pracownicy niewykwalifikowani, posiadający typowe umiejętności¹³⁴. Podobnie segmentowani są pracownicy zatrudnieni na podstawie różnych umów o pracę. Pracownicy zatrudnieni na podstawie stałych umów, umów na czas nieokreślony są częściej przechowywani niż pracownicy zatrudnieni na czas określony, część etatu lub na podstawie umów cywilno-prawnych. Przede wszystkim z powodu wyższych kosztów zwolnień pracowników zatrudnionych na czas nieokreślony. Zazwyczaj w przypadku zatrudnionych na podstawie elastycznych form koszty zwolnienia są niewielkie lub zerowe¹³⁵. Ponadto, przedsiębiorstwa z większym prawdopodobieństwem podczas kryzysów gospodarczych zatrzymują pracowników względem, których poniosły w przeszłości wyższe koszty rekrutacji i szkoleń.

Długookresowa polityka minimalizacji kosztów prowadzona w przedsiębiorstwach może powodować, że akceptują one w okresie recesji zmniejszenie produktywności pracy. Decyzja ta wynika także z porównania poziomu ryzyka związanego ze zwolnieniem wyszkolonych pracowników w warunkach krótkookresowego spadku produkcji, z ryzykiem ich niedostępności w sytuacji, gdy produkcja zacznie rosnać. Stąd konieczność postrzegania kosztów zatrudnienia jako stałego czynnika produkcji w krótkim okresie, przynajmniej w odniesieniu do wybranych grup pracowników.

Przechowywanie pracy jest praktyką stosowaną w przedsiębiorstwach, która opisuje mechanizmy reakcji zatrudnienia na zmiany wielkości produkcji w skali mikro to pomiar zjawiska przechowywania pracy może odbywać się zarówno na poziomie gospodarek narodowych, jak i na poziomie przedsiębiorstw. Powszechnym i najczęstszym sposobem pomiaru przechowywania pracy jest obserwacja relacji pomiędzy fluktuacjami produkcji i produktywności pracy w ujęciu globalnym. Przechowywanie pracy w gospodarkach pojawia się

¹³⁴ Mangan, J. (1981). The determinants of labour hoarding in Australian manufacturing. *Economic Analysis and Policy*, 11(1-2), 74-91; Mortensen, D., & Pissarides, C. (1992). *The cyclical behavior of job creation and job destruction* (No. 982). Discussion Paper.

¹³⁵ Booth, A. L., & Wood, M. (2006). *Back-to-front Down-under? Estimating the Part-time/Full-time Wage Differential over the Period 2001-2003*. Centre for Economic Policy Research (CEPR), Research School of Social Sciences, The Australian National University.

w sytuacji, gdy podczas krótkookresowych zmian produkcji zatrudnienie nie zmienia swojego poziomu, lub dopasowuje się nieznacznie. Konsekwencją równoczesnego zmniejszenia produkcji i pojawienia się przechowywania pracy jest obniżenie produktywności pracy. W związku z czym produktywność pracy obniża się podczas recesji i zwiększa w fazie ożywienia. Spostrzeżenie to dotyczy w większym stopniu produktywności zatrudnieniowej, niż produktywności godzinowej pracy. Zaletami tej metody pomiaru przechowywania pracy jest prostota metodologiczna oraz fakt silnego ugruntowania teoretycznego. Jednak przechowywanie pracy analizowane na podstawie zagregowanych danych o produktywności pracy i produkcji nie wskazuje jednoznacznie, czy wahania procykliczności produktywności pracy są wynikiem decyzji przedsiębiorstw o przechowywaniu pracy, czy też reakcją na inne czynniki istniejące w przedsiębiorstwie. Przechowywanie pracy jest, bowiem najważniejszą¹³⁶, ale nie jedyną możliwą przyczyną procykliczności produktywności pracy. Innymi sposobami pomiaru zjawiska przechowywania pracy są m.in. pomiar bazujący na funkcji produkcji¹³⁷, ruchu osób zatrudnionych i bezrobotnych na rynku pracy¹³⁸, czy na postawie badania ankietowego przedsiębiorstw¹³⁹.

Wnioski z analizy przechowywania pracy pomagają zrozumieć mechanizm ustalania praktyk zatrudnienia w przedsiębiorstwach i dostosowania zatrudnienia podczas zmian aktywności gospodarczej. Koniunkturalne cykle zatrudnienia reagują z opóźnieniem na zmiany wielkości produkcji i z powodu korekt godzin pracy mają mniejsze amplitudy wahań, dlatego relacje łączące przedsiębiorstwa z pracownikami mają charakter trwałe.

3. Metodologia badania empirycznego

Celem głównym artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie czy w sektorze rolniczym obserwuje się przechowywania pracy i jeśli tak, to czy wraz ze zmianami procykliczności produktywności zatrudnieniowej pracy w sektorze rolniczym następują zmiany procykliczności produktywności godzinowej pracy to znaczy czy podczas krótkookresowych zmian produkcji rolniczej

¹³⁶ Burnside, C., Eichenbaum, M., Rebelo, S. (1993). Labor Harding and Business Cycle. *The Journal of Political Economy*, 101(2), 245-273.

¹³⁷ Vella, M. (2018). Employment and labour hoarding: a production function approach. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*.

¹³⁸ Strzelecki, P., Wyszynski, R., & Sączuk, K. (2009). Zjawisko chomikowania pracy w polskich przedsiębiorstwach po okresie transformacji. *Bank i Kredyt*, 40(6), 77-104.

¹³⁹ Mortensen, D., & Pissarides, C. (1992). *The cyclical behavior of job creation and job destruction* (No. 982). Discussion Paper; Strzelecki, P., Wyszynski, R., & Sączuk, K. (2009). Zjawisko chomikowania pracy w polskich przedsiębiorstwach po okresie transformacji. *Bank i Kredyt*, 40(6), 77-104.

przechowywanie pracy jest łagodzone przez mechanizm dostosowań godzinowych pracy? Aby rozwiązać problem badawczy zaplanowano przeprowadzenie badania empirycznego, którego celem głównym była identyfikacja przechowywania pracy w gospodarkach krajów Europy Środkowo-Wschodniej w ich sektorach rolniczych oraz ocena sposobów łagodzenia dostosowań zatrudnienia do zmian wielkości produkcji.

Studia literatury oraz wyniki badania empirycznego pozwoliły na weryfikację poniższych hipotez badawczych:

H1. *Przechowywania pracy w sektorze rolniczym jest łagodzone przez dostosowania liczby przepracowanych godzin pracy.*

H2. *Poziom przechowywania pracy i mechanizm dostosowań godzinowych jest różny w zależności od kraju.*

Do identyfikacji i oceny zjawiska przechowywania pracy w sektorze rolniczym w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wykorzystano kwartalne zagregowane sektorowo dane dotyczące dynamiki wartości dodanej brutto wyrażonej w cenach stałych 2015 = 100 w mln EUR (WDB_{sr}), produktywności zatrudnieniowej pracy (PZP_{sr}) oraz produktywności godzinowej pracy (PGP_{sr}) wyrażonych odpowiednio w tys. EUR ceny stałe 2015 = 100 na zatrudnionego oraz tys. EUR ceny stałe 2015 = 100 na przepracowaną godzinę pracy dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej, tj. Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Łotwy, Litwy, Węgier, Polski, Rumunii, Słowacji i Słowenii. Dane zostały zgrupowane zgodnie z tradycyjnym ujęciem klasyfikacji sektorów w gospodarce, tj. podziałem działalności gospodarczej na trzy sektory: rolnictwo, przemysł i usługi i ich sekcje¹⁴⁰. Sektor pierwszy – rolnictwo stanowi sekcję A klasyfikacji

¹⁴⁰ Europejska klasyfikacja działalności gospodarczej (NACE) grupuje działalności w sekcji, według następującego kryterium. Sekcja A (Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), sekcja BCDE (Górnictwo i wydobywanie; Przetwórstwo przemysłowe; Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych; Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją), sekcja F (Budownictwo), sekcja GHI (Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle; Transport i gospodarka magazynowa; Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), sekcja J (Informacja i komunikacja), sekcja K (Działalność finansowa i ubezpieczeniowa), sekcja L (Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości), sekcja MN (Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca), sekcja OPQ (Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; Edukacja; Opieka zdrowotna i pomoc społeczna), sekcja RU (Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; Pozostała działalność usługowa; Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby; Organizacje

ekonomicznej aktywności gospodarczej stosowanej w krajach Unii Europejskiej (NACE). Na sektor przemysłowy składają się sekcje: B do F. Natomiast sekcje od G do U dotyczą działalności należącej do sektora usług. Podział ten ma charakter umowny, jednak jest najczęściej wykorzystywany, mimo że w literaturze oraz w analizach empirycznych ukazywane są także inne możliwe klasyfikacje¹⁴¹. Źródłem danych wykorzystanych w badaniu empirycznym była baza EUROSTAT. Zakres czasowy badania obejmował okres od 1. kwartału 1995 roku do 4. kwartału 2021 roku. Rok 1995 był pierwszym rokiem, dla którego możliwe było zebranie wiarygodnych danych statystycznych na poziomie sekcji i sektorów gospodarki, natomiast rok 2021 to ostatni pełny rok, w którym EUROSTAT opublikował dane w ujęciu sektorowym. Jedynie w przypadku Estonii i Czech okres ten został skrócony, z uwagi na brak danych o liczbie przepracowanych godzin pracy za pełen okres analizy. W przypadku Estonii okres analizy obejmował czas od 1. kwartału 2000 roku do 4. kwartału 2021 roku – łącznie 88 obserwacji.

Podstawą analizy przechowywania pracy w sektorze rolniczym było założenie dotyczące procykliczności produktywności pracy, wyrażonej wartością produkcji przypadającej albo na zatrudnionego, albo na przepracowaną godzinę pracy. Procykliczność produktywności została oszacowana na podstawie wyników tradycyjnej analizy współczynników korelacji liniowej Pearsona ($\text{corr. CFdWDB}_{\text{sr}}$ vs. $\text{CFdPZP}_{\text{sr}}$, $\text{corr. CFdWDB}_{\text{sr}}$ vs. $\text{CFdPGP}_{\text{sr}}$) oraz analizy zmodyfikowanych współczynników korelacji liniowej Pearsona z przesuwającym oknem czasowym o rozmiarze 12. kwartałów ($\text{corr. 12 kw. corr. CFdWDB}_{\text{sr}}$ vs. $\text{CFdPZP}_{\text{sr}}$, $\text{corr. 12 kw. CFdWDB}_{\text{sr}}$ vs. $\text{CFdPGP}_{\text{sr}}$).

Współczynnik korelacji liniowej Pearsona opisuje intensywność zależności pomiędzy zmianami cyklicznymi produktywności zatrudnieniowej pracy, a zmianami cyklicznymi wartości dodanej brutto i wskazuje kierunek tej zależności, zgodnie z poniższą formułą¹⁴².

i zespoły eksterytorialne). *Ewolucja sektora usług w Polsce w latach 1995-2008*, Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz, Warszawa 2010, s. 4.

¹⁴¹ Growiec, J., Gradzewicz, M., Hagemeyer, J., Jankiewicz, Z., Popowski, P., Puchalska, K., ... & Tyrowicz, J. (2015). Rola usług rynkowych w procesach rozwojowych gospodarki Polski. *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 276(2), 163-193; Wąsowicz, J. (2013). Sektorowe zróżnicowanie wydajności pracy w polskiej gospodarce. *Studia Ekonomiczne*, 160, 190-198.

¹⁴² Adamowicz, E., Dudek, S., Pachucki, D., & Walczyk, K. (2008). Synchronizacja cyklu koniunkturalnego polskiej gospodarki z krajami strefy euro w kontekście struktur tych gospodarek, powielony maszynopis IRG SGH. *Projekty badawcze Część I*, 8; Sella, L., Vivaldo, G., Groth, A., & Ghil, M. (2016). Economic cycles and their synchronization:

$$LH_z = \frac{\text{cov}(CFdPZP_{sr}, CFdWDB_{sr})}{D(CFdPZP_{sr})D(CFdWDB_{sr})}$$

gdzie:

cov (CFdPZP_{sr}, CFdWDB_{sr}) – kowariancja dynamiki wahań cyklicznych liczby zatrudnionych i dynamiki wahań cyklicznych wartości dodanej brutto,

D (CFdPZP_{sr}) D(CFdWDB_{sr}) – odchylenie standardowe odpowiednich rozkładów brzegowych.

Modyfikacja współczynnika korelacji liniowej Pearsona stała się podstawą wnioskowania o mechanizmie dostosowań zatrudnienia podczas wahań koniunktury gospodarczej.

Zaplanowane analizy wymagały przygotowania danych. W pierwszym kroku przygotowań oczyszczono szeregi zmiennych: wartości dodanej brutto, produktywności zatrudnieniowej pracy i produktywności godzinowej pracy z wahań sezonowych wykorzystując w tym celu procedurę TRAMO/SEATS Census X-12 ARIMA¹⁴³. Z uwagi na stacjonarność szeregów czasowych w analizach posłużono się wskaźnikami dynamiki realnej wielkości produkcji dla każdego sektora/sekcji gospodarki (dWDB_{sr}) i dynamiką produktywności zatrudnieniowej i godzinowej pracy dla każdego sektora/sekcji gospodarki (odpowiednio dPZP_{sr}, dPGP_{sr}). W drugim kroku przygotowań wyodrębniono składnik cykliczny z szeregów czasowych dynamiki wartości dodanej brutto oraz dynamiki produktywności pracy dPZP_{sr}, dPGP_{sr}. Wyodrębnienie składnika cyklicznego nastąpiło z użyciem filtru Christiano-Fitzgeralda. Dopiero tak przygotowane dane wykorzystano w analizie przechowywania pracy w sektorze rolniczym.

Zatem, w prezentowanym badaniu empirycznym posłużono się następującymi definicjami zmiennych:

- dynamika realnej wartości dodanej brutto sektora rolniczego (dWDB_{sr}),
- dynamika produktywności zatrudnieniowej pracy sektora rolniczego (dPZP_{sr}),
- dynamika produktywności godzinowej pracy sektora rolniczego (dPGP_{sr}).

Przedrostek CF oznacza szereg zmiennych przefiltrowany za pomocą filtra Christiano-Fitzgeralda.

A comparison of cyclic modes in three European countries. *Journal of Business Cycle Research*, 12(1), 25-48.

¹⁴³ W przygotowaniu danych posłużono się pakietem ekonometrycznym EViews 11. [[:]] <https://www.eviews.com/home.html> (30.06.2023).

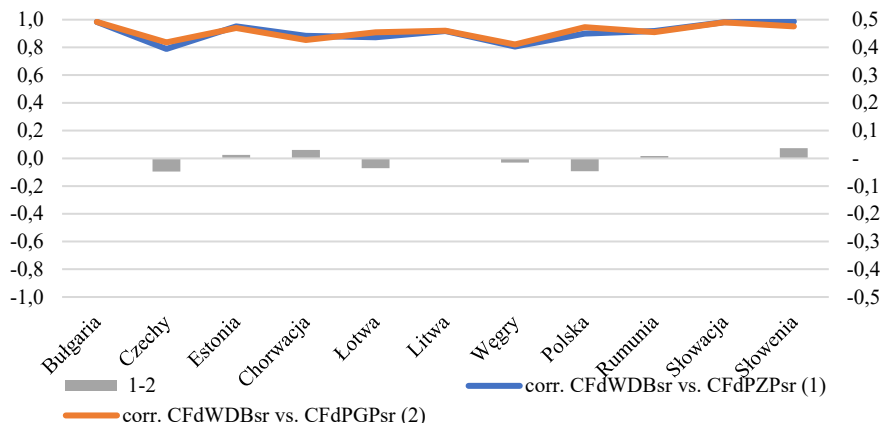
4. Wyniki badania empirycznego. Przechowywanie pracy w sektorze rolniczym krajów Europy Środkowo-Wschodniej

Identyfikacja przechowywania pracy w sektorze rolniczym nastąpiła, zgodnie zwcześniejszą podaną procedurą badawczą na podstawie analizy tradycyjnych i rekursywnych wskaźników korelacji liniowej Pearsona. Klasyczny współczynnik korelacji pomiędzy dynamiką wartości dodanej brutto, a dynamiką produktywności pracy na zatrudnionego w sektorze rolniczym w gospodarkach krajów Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1995-2021 wskazuje ogólny poziom przechowywania pracy. Natomiast, różnica pomiędzy wskaźnikiem procykliczności zatrudnieniowej pracy i procykliczności godzinowej pracy wskazuje na wykorzystywanie w sektorze rolniczym mechanizmu dostosowań godzinowych podczas cyklicznych wahań produkcji. Wyniki analizy korelacji zostały przedstawione na wykresie 1.

W sektorze rolniczym w większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej obserwuje się duże przechowywanie pracy. Te niewielkie i nienatychmiastowe dostosowania zatrudnienia podczas zmian aktywności gospodarczej są uwarunkowane m.in. warunkami klimatycznymi, strukturą produkcji rolnej (strukturą agrarną, rodzajem hodowli zwierząt), technicznym uzbrojeniem, polityką rolną i pomocą państwa¹⁴⁴. Brak znacznych dostosowań liczby zatrudnionych do zmian wielkości produkcji tłumaczy się znacznym udziałem zatrudnienia sezonowego oraz różnym natężeniem prac wykonywanych przez rolników i ich rodziny. Cechy te powodują małą wrażliwość liczby zatrudnionych w rolnictwie na zmiany cykliczne produkcji i podążające za nią dopasowania godzin pracy. Procykliczność produktywności zatrudnieniowej i godzinowej pracy wskazuje na nienatychmiastowe dostosowanie zatrudnienia do zmian wielkości produkcji i dotyczy to, zarówno liczby zatrudnionych w rolnictwie, jak i liczby przepracowanych godzin pracy. Brak wykorzystania mechanizmu dostosowań godzin pracy jest obserwowany w większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Zauważane są jedynie nieznacznie w sektorze rolniczym w Chorwacji i Słowenii.

¹⁴⁴ Grotkiewicz, K. & Peszek, A. (2016). Czynniki kształtujące wydajność pracy kobiet zatrudnionych w rolnictwie w krajach Unii Europejskiej. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*, (4), 57-68.

Wykres 1. Korelacja pomiędzy dynamiką wartości dodanej brutto, a dynamiką produktywności pracy na zatrudnionego oraz dynamiką produktywności pracy na godzinę pracy w sektorze rolniczym w gospodarkach krajów Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1995-2021

gdzie: $0,9 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPZPs}} \leq 1,0$; $0,9 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPGPs}} < 1,0$ – pełne przechowywanie pracy; $0,7 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPZPs}} \leq 0,9$; $0,7 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPGPs}} < 0,9$ – duże przechowywanie pracy; $0,5 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPZPs}} \leq 0,7$; $0,5 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPGPs}} < 0,7$ – umiarkowane przechowywanie pracy; $0 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPZPs}} \leq 0,5$; $0 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPGPs}} < 0,5$ – małe przechowywanie pracy; $-1,0 \leq \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPZPs}} \leq 0$; $-1,0 < \text{corr}_{\text{CFdWDBsr vs. CFdPGPs}} < 0$ – brak przechowywania pracy.

ozn. * dane 1 kwartał 2000 – 4 kwartał 2021 (Estonia); poziom istotności $\alpha < 0,001$

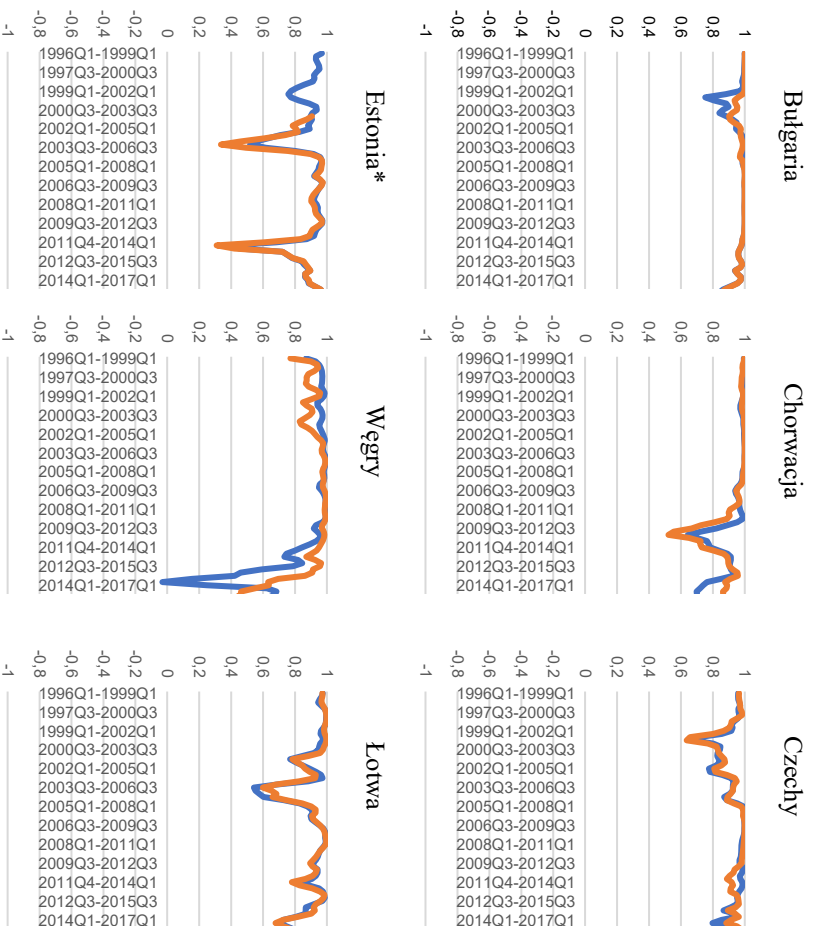
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych EUROSTAT (dostęp @ 30.03.2022).

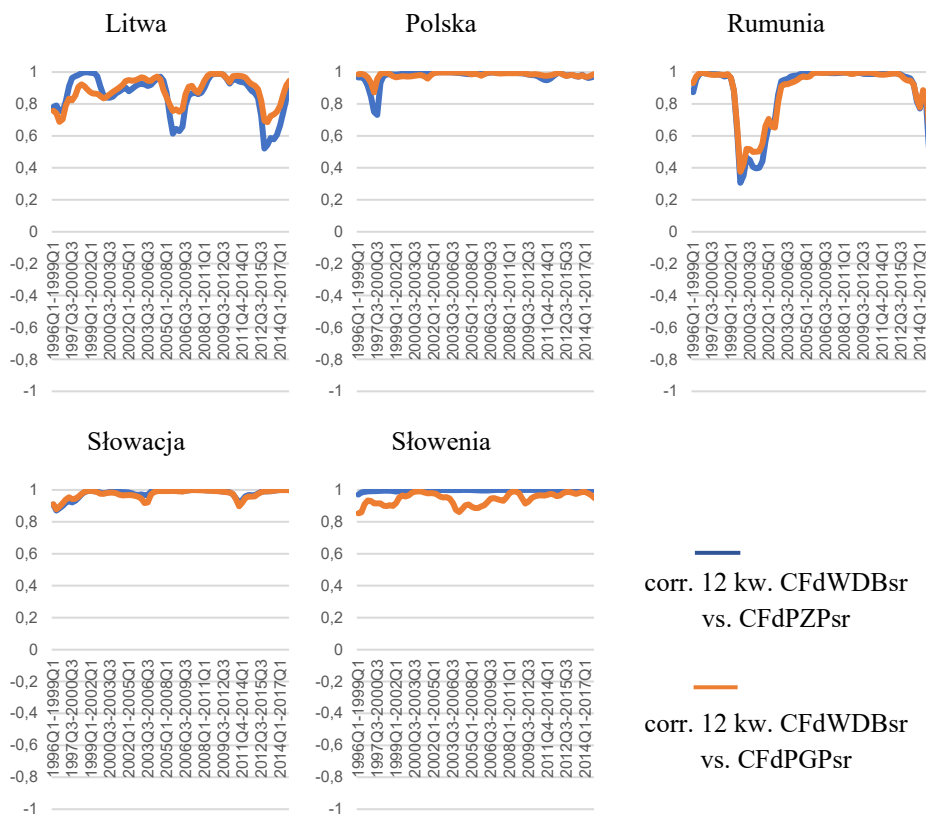
Ciekawą w tej sytuacji jest sprawdzenie na ile oszacowany poziom przechowywania pracy w sektorze rolniczym utrzymuje się podczas cyklicznych wahań produkcji rolniczej. Aby sprawdzić stabilność poziomu przechowywania pracy obliczono rekursywne współczynniki korelacji liniowej Pearsona z przesuwanym oknem 12. kwartałów. Wyniki oszacowanych współczynników korelacji dla sektora rolniczego przedstawiono na wykresie 2.

Analizując stabilność oszacowania procykliczności produktywności zatrudnieniowej i godzinowej pracy dla sektora rolniczego krajów Europy Środkowo-Wschodniej ($\text{corr. 12 kw. CFdWDB}_{\text{sr}} \text{ vs. CFdPZP}_{\text{sr}}$ i $\text{corr. 12 kw. CFdWDB}_{\text{sr}} \text{ vs. CFdPGP}_{\text{sr}}$) zauważono, że sektory rolnicze w gospodarkach krajów Polski, Słowacji i Słowenii cechują się stabilnym poziomem przechowywania pracy, i tylko niewielkimi dostosowaniami liczby zatrudnionych podczas kryzysów gospodarczych. W pozostałych krajach Europy Środkowo-Wschodniej zmniejszenie

procykliczności produktywności zatrudnienia wskazuje na gwałtowne i natychmiastowe dostosowania zatrudnienia podczas kryzysów, dotyczy to równoczesnych dostosowań liczby zatrudnionych i liczby pracujących godzin pracy. Ponadto, skala dostosowań jest zróżnicowana między krajami.

Wykres 2. Procykliczność produktywności pracy – korelacje kroczące z przesunym oknem o długości 12. kwartałów w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w sektorze rolniczym – sekcja A 1 kw. 1995 – 4 kw. 2021

cd. Wykres 2. Procykliczność produktywności pracy...

ozn. jak wykres 1

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych EUROSTAT (dostęp @ 30.03.2022).

W sektorze rolniczym w gospodarkach krajów nadbałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii kryzysy: związany z przygotowaniem i akcesją krajów do Unii Europejskiej, światowy 2008 roku wraz z echem, którego rezultatem był kryzys finansów publicznych oraz COVID-19 wywołały w gospodarkach tych krajów natychmiastowe i gwałtowne reakcje w przechowywaniu pracy. Reakcje te dotyczyły zarówno procykliczności zatrudnieniowej i godzinowej. W Rumunii dostosowanie zatrudnienia w sektorze rolniczym odbywało się głównie w dwóch okresach. Pierwszy dotyczył przygotowań akcesyjnych Rumunii do Unii Europejskiej. Był to pierwszy, długi okres systematycznego dostosowania zatrudnienia w sektorze rolniczym. Drugi gwałtowny spadek procykliczności produktywności pracy w rumuńskim sektorze rolniczym zaobserwowano

podczas kryzysu sektora finansów publicznych, będący echem kryzysu światowego 2008 roku. Okres ten to okres zmian związanych z polityką rolną i zasadami pomocy państwa skierowaną do sektora rolniczego. Na Węgrzech największe dostosowania liczby zatrudnionych i liczby przepracowanych godzin pracy w sektorze rolniczym rozpoczęły się dopiero z kryzysem finansów publicznych. W Chorwacji, dostosowania zatrudnienia w rolnictwie rozpoczęły się jako konsekwencja kryzysu światowego 2008 roku i trwają do dzisiaj. Sytuacja ta jest wynikiem kilku okoliczności, z których ważnym elementem jest okres standaryzacji sektora rolniczego do wymogów wspólnotowych i akcesją Chorwacji do Unii Europejskiej. W gospodarkach Czech i Bułgarii dostosowania zatrudnienia następowały podczas obserwowanych kryzysów gospodarczych, jednak dostosowania te były relatywnie niewielkie. Cechą charakterystyczną dostosowań zatrudnienia w rolnictwie we wszystkich analizowanych gospodarkach jest równoczesne dostosowanie liczby zatrudnionych i liczby przepracowanych godzin pracy.

5. Podsumowanie

Wyniki przeprowadzonej analizy empirycznej pozwalają na dokonanie spostrzeżeń dotyczących poziomu przechowywania pracy i jego przebiegu podczas wahań cyklicznych koniunktury gospodarczej w sektorach rolniczym krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Odpowiednio:

- w sektorach rolniczych wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej przechowywanie pracy jest powszechnie wykorzystywaną praktyką dostosowania zatrudnienia podczas wahań koniunktury gospodarczej i jego poziom nie jest zróżnicowany między krajami, zatem mechanizm dostosowań godzinowych pracy jest w niewielkim stopniu wykorzystywany,
- w sektorach rolniczych wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej przechowywanie pracy dotyczy braku dostosowań liczby zatrudnionych i liczby przepracowanych godzin pracy.

Analiza dostosowań zatrudnienia w okresach kryzysów gospodarczych wykazała, że zmienia się ono dość gwałtownie podczas wahań aktywności gospodarczej w większości sektorów rolniczych krajów Europy Środkowo-Wschodniej i przejawia się równoczesnym przechowywaniem zatrudnionych i liczby przepracowanych godzin pracy. Zatem, brak lub niewielkie dostosowania liczby zatrudnionych są obserwowane z równoczesnym brakiem lub niewielkim dostosowaniem liczby przepracowanych godzin pracy.

Zaprezentowane wyniki badania empirycznego oraz sformułowane na ich podstawie wnioski pozwalają na weryfikację sformułowanych hipotez. Hipotezę 1 zweryfikowano pozytywnie: przechowywania pracy w sektorze rolniczym jest

wysokie, wysokie są także dostosowania liczby przepracowanych godzin pracy. Natomiast, hipoteza 2 została zweryfikowana negatywnie, bowiem jak wykazało przeprowadzone badanie sektory rolnicze krajów Europy Środkowo-Wschodniej są mało zróżnicowane pod względem przechowywania pracy i mechanizmu dostosowań godzinowych.

Bibliografia

1. Acabbi, E.M., & Alati, A. (2021). Defusing Leverage: Liquidity Management and Labor Contracts (January 19, 2021). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3768825>
2. Adamowicz, E., Dudek, S., Pachucki, D., & Walczyk, K. (2008). Synchronizacja cyklu koniunkturalnego polskiej gospodarki z krajami strefy euro w kontekście struktur tych gospodarek, powielony maszynopis IRG SGH. *Projekty badawcze Część I*, 8.
3. Bartosik, K. (2011). Popyt na pracę w Polsce w warunkach spowolnienia gospodarczego. *Studia Ekonomiczne*, 3, 229-250.
4. Bäurle, G., Lein-Rupprecht, S. M., & Steiner, E. (2018). *Employment adjustment and financial constraints: Evidence from firm-level data* (No. 2018/07). WWZ Working Paper.
5. Benson, G. (1997). Informal training takes off. *Training & Development*, 51(5), 93-95.
6. Booth, A. L., & Wood, M. (2006). *Back-to-front Down-under? Estimating the Part-time/Full-time Wage Differential over the Period 2001-2003*. Centre for Economic Policy Research (CEPR), Research School of Social Sciences, The Australian National University.
7. Burnside, C., Eichenbaum, M., & Rebelo, S. (1993). Labor hoarding and the business cycle. *Journal of Political Economy*, 101(2), 245-273.
8. Cooper, R., Gong, G., & Yan, P. (2015). Dynamic labor demand in China: public and private objectives. *The RAND Journal of Economics*, 46(3), 577-610.
9. Dietz, M., Stops, M., & Walwei, U. (2010). Safeguarding jobs through labor hoarding in Germany. *Applied Economics Quarterly*, 61, 125-166.
10. EViews 11. [@:] <https://www.eviews.com/home.html> (30.06.2023).
11. Giupponi, G., & Landais, C. (2018). Subsidizing Labor Hoarding in Recessions: The Employment & Welfare Effects of Short Time Work (November 2018). CEPR Discussion Paper No. DP13310, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3287057>

12. Grotkiewicz, K., & Peszek, A. (2016). Czynniki kształtujące wydajność pracy kobiet zatrudnionych w rolnictwie w krajach Unii Europejskiej. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*, (4), 57-68.
13. Growiec, J., Gradzewicz, M., Hagemeyer, J., Jankiewicz, Z., Popowski, P., Puchalska, K., ... & Tyrowicz, J. (2015). Rola usług rynkowych w procesach rozwojowych gospodarki Polski. *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 276(2), 163-193.
14. Hall, R. E. (1991). Labor demand, labor supply, and employment volatility. *NBER Macroeconomics Annual*, 6, 17-47.
15. Hamermesh, D. S. (1996). Labor demand. Princeton University Press.
16. Loewenstein, M. A., & Spletzer, J. R. (1998). Dividing the costs and returns to general training. *Journal of Labor Economics*, 16(1), 142-171.
17. Mangan, J. (1981). The determinants of labour hoarding in Australian manufacturing. *Economic Analysis and Policy*, 11(1-2), 74-91.
18. Mortensen, D., & Pissarides, C. (1992). *The cyclical behavior of job creation and job destruction* (No. 982). Discussion Paper.
19. Nickell, S. J. (1986). Dynamic models of labour demand. *Handbook of Labor Economics*, 1, 473-522.
20. Organizacje i zespoły eksterytorialne). *Ewolucja sektora usług w Polsce w latach 1995-2008*, Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz, Warszawa 2010.
21. Radlińska, K. (2023, May). Theoretical Concept of Labor Underutilization-How to Optimize Labor Demand?. In *Forum for Social Economics* (pp. 1-17). Routledge.
22. Romer, D. (2018). Macroeconomic theory. Berkeley: University of California. Pobrane z: <https://www.econ.berkeley.edu/course/fall-2018-economics-202a-%E2%80%93-macroeconomic-theory>
23. Sella, L., Vivaldo, G., Groth, A., & Ghil, M. (2016). Economic cycles and their synchronization: A comparison of cyclic modes in three European countries. *Journal of Business Cycle Research*, 12(1), 25-48.
24. Strzelecki, P., Wyszynski, R., & Saczuk, K. (2009). Zjawisko chomikowania pracy w polskich przedsiębiorstwach po okresie transformacji. *Bank i Kredyt*, 40(6), 77-104.
25. Varejão, J., Portugal, P. (2007). Employment Dynamics and the Structure of Labor Adjustment Costs. *Journal of Labor Economics*, 25(1), 137-165.
26. Vella, M. (2018). Employment and labour hoarding: a production function approach. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 23(46), 230-246.

27. Wąsowicz, J. (2013). Sektorowe zróżnicowanie wydajności pracy w polskiej gospodarce. *Studia Ekonomiczne*, 160, 190-198.

Abstract

Based on the statement that cyclical fluctuations do not cause proportional changes in employment, the article attempts to identify labor storage in the agricultural sector, i.e. the practice of employing workers during periods of cyclical fluctuations. Taking into account the fact that the number of scientific works dealing with the issue of connections between employment adjustments in business cycles in the agricultural sector is relatively small and the conclusions drawn from them are ambiguous, it was decided that these issues may constitute an interesting subject of analysis. The main goal of the article is to better understand employment adjustment practices during economic fluctuations. To achieve the main goal of the article, empirical research was conducted to identify, evaluate and compare labor storage in the agricultural sector in Central and Eastern European countries. Research methods focused mainly on the area of measuring employment adjustments during cyclical changes in economic activity. The analysis of job retention carried out by sector showed that in the agricultural sector in Central and Eastern European countries, job retention was a common practice of adjusting employment during economic fluctuations, and its level did not vary significantly between countries.

Keywords: labor demand, labor hoarding, agricultural sector, Central and Eastern Europe

PROMOWANIE MEDIACJI NA TERENACH WIEJSKICH W POLSCE

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie instytucji mediacji jako alternatywnego sposobu rozwiązywania różnego rodzaju konfliktów, oraz wskazanie, że promowanie jej na terenach wiejskich może przyczynić się do jej popularyzacji oraz rozwoju. Mediacja, chociaż z pozoru dość powszechna to jednak mało znana metoda alternatywnego rozwiązywania sporów, nie jest jeszcze tak bardzo stosowana i doceniana zarówno przez prawników jak i sędziów. Z obserwacji życia codziennego wynika, że pomimo wielu prób popularyzacji mediacji w Polsce poprzez stosowanie różnego rodzaju kampanii reklamowych, folderów czy ulotek oraz informacji wysyłanych przez sądy o możliwości polubownego rozwiązania sporu jej znajomość na terenach wiejskich jest znikoma, albo bardzo podstawowa. W związku z powyższym w niniejszym artykule zostanie szczegółowo omówiony proces rozwiązywania sporów przez mediację. Przedstawione zostaną podstawowe zasady mediacji, korzyści jakie może przynieść jak również zaprezentowane zostaną koszty i przebieg postępowania mediacyjnego oraz zakres spraw, w których można skorzystać z mediacji. Dzięki popularyzacji mediacji na obszarach wiejskich które zamieszkiwane są przez około 40% ludności w Polsce może znacznie przyczynić się do jej rozwoju i sięganiu po nią w przypadku zaistnienia sporu.

Słowa kluczowe: mediacja, porozumienie, kompromis, rozwiązywanie sporów, tereny wiejskie

1. Wprowadzenie

Konflikty są nieodłącznym elementem naszego życia i występują w wielu społecznościach czy grupach formalnych lub nieformalnych. Pierwsze konflikty pojawiają się w życiu dzieci w środowiskach przedszkolnych a następnie szkolnych i tak występują w wielu obszarach naszego codziennego funkcjonowania. Kiedyś konflikt postrzegany był jako zjawisko negatywne i szkodliwe, obecnie uważa się, że konflikt może nosić cechy pozytywne, gdyż pobudza on jednostki do aktywności oraz zwiększa ich motywację do określonych działań czy zachowań.

We współczesnej literaturze możemy znaleźć wiele definicji konfliktu, przy czym należy zwrócić uwagę, że przedstawiciele różnych nauk społecznych (prawnicy, politolodzy, socjolodzy, pedagodzy czy psychologowie) postrzegają konflikt przez pryzmat potrzeb swojej dziedziny nauki.

Najpowszechniejsza definicja konfliktu wskazuje, że jest on formą współzawodnictwa między ludźmi lub grupami ludzi, oraz jest to sytuacja, w której co najmniej dwie zależne od siebie osoby spierają się o ograniczone zasoby bądź o realizację interesów, które są lub wydają się być niemożliwe do pogodzenia¹⁴⁵.

W naszym kraju, choć nie do końca jesteśmy tego świadomi, konflikt został pokazany w sposób bardzo zabawny i humorystyczny w kultowej komedii Sylwestra Chęcińskiego „Sami Swoi”, „Nie ma mocnych”, „Kochaj albo rzuć”. Jest to trylogia o Kargulach i Pawlakach, dwóch rodzinach z małej wsi w Polsce, które stały się swego rodzaju mitem narodowym. Przedstawione są w nich sytuacje konfliktów sąsiedzkich o miedzę, czy zwierzę, gdzie mediatorem, chociaż nieformalnym, dzięki któremu konflikt się zakończył, okazała się wnuczka Ania.

Wg stanu na dzień 1 stycznia 2023 roku w Polsce mieszkańcy wsi stanowią około 40% społeczeństwa¹⁴⁶. Tak znaczna liczba osób mieszkająca na terenach poza miejskich również bardzo często uwikłana jest w różnego rodzaju konflikty, które przez brak znajomości możliwości ich rozstrzygnięcia eskalują, powodując powstawanie sporów sądowych, a jednocześnie niszczą poszczególne jednostki ludzkie od wewnątrz oraz wspólnoty funkcjonujące na lokalnych terenach.

Spory występujące w określonej społeczności (wieś, wspólnota, koło, blok, osiedle) negatywnie wpływają na relacje międzyludzkie często emanując na relacje innych osób, które nie są bezpośrednio zaangażowane w dany spór. Do listy „drobniejszych” problemów występujących głównie, ale nie tylko na terenach wiejskich możemy zaliczyć spory dotyczące:

- granicy działki, ogrodzenia,
- przejazdów, służebności,
- głośnych zwierząt (głównie psy),
- wszelkiego rodzaju remontów,
- wykonywania głośnych prac polowych i innych w dni wolne itp.,
- drzew na granicach posesji.

* stały mediator sądowy wpisany na listy Sądu Okręgowego w Koszalinie i Warszawie, uczestnik seminarium doktorskiego w Akademii Humanitas.

¹⁴⁵ Moore, Ch.W. (2014). *The mediation process: Practical strategies for resolving conflict*. John Wiley & Sons.

¹⁴⁶ GUS (2020). Obszary wiejskie w Polsce w 2020 roku, <https://stat.gov.pl> (30.10.2023).

Spory podobne do wyżej wymienionych oraz inne, które towarzyszą w codziennym życiu różnych środowisk społecznych powodują kłopotliwe i niezręczne dla wielu osób sytuacje, w wyniku czego społeczności nie rozwijają się lub w przypadku sporu wyższej rangi kierują sprawy na drogę postępowania sądowego.

W przypadku posiadania dostatecznej wiedzy w zakresie mediacji i dostępu do odpowiednich osób mogących pomóc w rozstrzyganiu tego typu sporów, mogłyby one zostać rozwiązane możliwie szybko, w atmosferze wzajemnego szacunku bez konieczności wchodzenia na drogę sądową.

2. Mediacja – alternatywa metoda rozwiązywania sporów

Mediacja jest jedną z alternatywnych metod rozwiązywania sporów (*ang. Alternative Dispute Resolution ADR*¹⁴⁷), stanowiąc najprostszą a jednocześnie najważniejszą formę ADR. Termin mediacja pochodzi od łacińskich terminów „*mediare*” (pośredniczyć w sporze) oraz „*mediatio*” (pośrednictwo) oraz z greckiego „*medos*” (neutralny, pośredniczący, nieprzynależny do żadnej ze stron)¹⁴⁸.

W polskim prawie nie ma ustawowej definicji mediacji, pierwszy zapis dotyczący mediacji pojawił się w ustawie z dnia 23 maja 1991 roku o rozwiązywaniu sporów zbiorowych¹⁴⁹, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku¹⁵⁰ wprowadziła mediację w postępowaniu karnym. W prawie cywilnym mediacja znalazła zastosowanie na mocy ustawy z dnia 28 lipca 2005 roku o zmianie ustawy KPC oraz niektórych innych ustaw¹⁵¹. Mediacje w Polsce są prowadzone głównie w sprawach cywilnych, rodzinnych, gospodarczych, w sporach zbiorowych i sąsiedzkich, sprawach z zakresu prawa pracy oraz coraz częściej w sprawach karnych oraz w sprawach dla nieletnich. Jak wskazuje R. Morek „Mediacja jako fenomen społeczny i szczególnie rodzaj działalności człowieka nie daje się jednak łatwo uchwycić w ramy definicyjne”¹⁵².

Mediacja to zatem nieformalne pozasądowe postępowanie, w pełni dobrowolne i poufne, prowadzone w sprawach, w których możliwe jest zawarcie ugody, prowadzone między uczestnikami powstałego sporu przy udziale osoby trzeciej bezstronnego niezależnego mediatora, którego celem jest pomoc stronom w wypracowaniu satysfakcjonującego dla nich rozwiązania sporu.

¹⁴⁷ Świeżak, R. & Tański, M. (2003). Alternatywne metody rozwiązywania sporów. *Przegląd zagadnień*.

¹⁴⁸ Bobrowicz, M. (2004). *Mediacje gospodarcze-jak mediować i przekonywać*.

¹⁴⁹ Dz.U. nr 55, poz. 236.

¹⁵⁰ Dz.U. nr 89, poz. 555.

¹⁵¹ Dz.U. nr 172, poz. 1438.

¹⁵² Gmurzyńska, E. & Morek, R. (2009). *Mediacje. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer.

Mediacja jest zatem postępowaniem, w wyniku którego osoba trzecia – mediator niezależny i bezstronny pomaga stronom w zażegnaniu konfliktu, z naciskiem na fakt, że nie przedstawia on żadnych rozwiązań a tylko nakierowuje strony w taki sposób, aby to one same wypracowały rozwiązanie swojego sporu.

W procesie mediacyjnym możemy wyróżnić kilka podstawowych zasad mediacji należą do nich:

- dobrowolność – oznacza, że strony konfliktu dobrowolnie wyrażają zgodę na udział w postępowaniu mediacyjnym, z zastrzeżeniem, że zgoda ta może zostać cofnięta na każdym etapie postępowania przez każdą ze stron. Uczestnicy postępowania mediacyjnego nie mogą doznawać żadnego nacisku czy presji odnośnie do udziału w mediacji- w myśl zasady „Nikt nie może też być przymuszany do udziału w mediacji”¹⁵³,
- poufność – polegająca na tym, że przebieg całego postępowania mediacyjnego objęty jest poufnością. Zasada ta ma na celu zagwarantowanie jej uczestnikom poczucia bezpieczeństwa, gdyż podczas mediacji często poruszane są sprawy bardzo emocjonalne, o których uczestnicy nie chcą rozmawiać nawet z bliskimi im osobami. Zasada poufności została wyrażona w KPC¹⁵⁴ „Bezskuteczne jest powoływanie się w toku postępowania przed sądem lub sądem polubownym na propozycje ugodowe, propozycje wzajemnych ustępstw lub inne oświadczenia składane w postępowaniu mediacyjnym – dzięki czemu strony postępowania mediacyjnego mogą rozmawiać szczerze i otwarcie bez obaw o wykorzystanie tego na sali sądowej,
- bezstronność i neutralność – oznacza, że wszystkie strony postępowania mediacyjnego mają równe prawa i powinny być traktowane w sposób jednakowy, a mediator nie może opowiedzieć się po żadnej stronie, jego rolą jest bycie w równym stopniu dla każdej strony postępowania,
- akceptowalność – strony postępowania mediacyjnego muszą zaakceptować osobę mediatora, oraz ustalać zasady i reguły mediacji.

2.1. Mediator

Zgodnie z informacjami zamieszczonymi na stronach Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁵⁵: mediator jest osobą, która usprawnia komunikację między stronami i pomaga uczestnikom mediacji w wypracowaniu satysfakcjonującego obie strony rozwiązania. Mediator nie jest sędzią ani arbitrem – jego rolą nie jest

¹⁵³ Skibińska, M. (2020). Mediation in Civil Matters and the Justice System-Constitutional Issues, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 5(57), 139-151.

¹⁵⁴ Piaskowska, O.M. (2019). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa.

¹⁵⁵ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/kim-jest-mediator> (30.10.2023).

rozstrzyganie zaistniałego między stronami sporu. Podczas mediacji musi zachować neutralność i bezstronność.

Stałym mediatorem może być osoba fizyczna, która:

- 1) spełnia warunki określone w art. 183² § 1 i 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tj. § 1. Mediatorem może być osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca w pełni z praw publicznych.),
- 2) ma wiedzę i umiejętności w zakresie prowadzenia mediacji,
- 3) ukończyła 26 lat,
- 4) zna język polski,
- 5) nie była prawomocnie skazana za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe,
- 6) została wpisana na listę stałych mediatorów prowadzoną przez prezesa sądu okręgowego.

Wpisu na listę stałych mediatorów dokonuje Prezes Sądu Okręgowego w drodze decyzji wydawanej na wniosek osoby ubiegającej się o wpis. Wniosek składa się na urzędowym formularzu, który stanowi załącznik do Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia listy stałych mediatorów. Wpisu na listę stałych mediatorów dokonuje Prezes Sądu Okręgowego w drodze decyzji wydawanej na wniosek osoby ubiegającej się o wpis.

Wniosek składa się na urzędowym formularzu, który stanowi załącznik do Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia listy stałych mediatorów.

Wykaz dokumentów, które powinna przedłożyć osoba ubiegająca się o wpis na listę stałych mediatorów:

1. wniosek skierowany do Prezesa Sądu Okręgowego o wpis na listę stałych mediatorów;
2. oświadczenia lub dokumenty potwierdzające spełnianie warunków, o których mowa w art. 157a pkt. 1-5 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych¹⁵⁶;
3. informacja o liczbie przeprowadzonych mediacji;
4. spis wydanych publikacji naukowych na temat mediacji lub informacja o ich braku;
5. opinie ośrodków mediacyjnych lub osób fizycznych o posiadanej wiedzy i umiejętnościach w zakresie mediacji;
6. dokumenty poświadczające wykształcenie;

¹⁵⁶ Dz.U. z 2020 r. poz. 2072.

7. dokumenty poświadczające odbyte szkolenia z zakresu mediacji oraz określające specjalizację.

Prezes Sądu Okręgowego decyduje o wpisie na listę w drodze decyzji administracyjnej, od której przysługuje odwołanie do Prezesa Sądu Apelacyjnego. Do trybu odwoławczego stosuje się zasady ogólne obowiązujące w Kodeksie postępowania administracyjnego. Odwołanie należy więc złożyć w terminie 14 dni od dnia doręczenia decyzji odmawiającej wpisu na listę, za pośrednictwem prezesa, który wydał zaskarżoną decyzję.

Procedurę wpisu przechodzi się tylko raz. Podstawą do wpisania się na listę stałych mediatorów prowadzoną w innym sądzie okręgowym jest decyzja o dokonany już wpis. Zgodnie zatem z powyższymi informacjami osoby poszukujące mediatora wpisanego na listę stałych mediatorów mogą znaleźć na stronach internetowych Sądów Okręgowych, gdzie w tabelach oprócz danych kontaktowych mediatora zamieszczone są informacje na temat jego kwalifikacji i preferencji prowadzonych mediacji.¹⁵⁷ Dodatkowo różne organizacje społeczne i zawodowe, które w zakresie działalności zajmują się mediacjami mogą prowadzić samodzielne ośrodki mediacyjne i prowadzić własne listy mediatorów.

2.2. Mediacje w sprawach cywilnych, gospodarczych, rodzinnych i karnych

We wszystkich sprawach cywilnych, w których możliwe jest zawarcie ugody tzn. w takich, w których wynik może zależeć od woli stron można prowadzić mediacje. Są to przede wszystkim sprawy dotyczące:

- zapłaty,
- zniesienia współwłasności,
- podziału majątku,
- należności ze stosunku pracy,
- działów spadku,
- sporach sąsiedzkich.

Ciekawą alternatywą dla sądowego rozstrzygania sporów są mediacje z zakresu prawa rodzinnego. Mediacja rodzinna zgodnie z procedurą cywilną, ma za cel rozwiązanie konfliktu, a jeśli dotyczy ona rozpadu małżeństwa, a istnieją szanse na pojednanie małżonków w pierwszej kolejności powinna dążyć do jego utrzymania, jeśli to jest niemożliwe należy wypracować

¹⁵⁷ dla przykładu lista stałych mediatorów SO Warszawa
<https://bip.warszawa.so.gov.pl/artykuly/1445/strefa-szukajacych-mediatora>
(30.10.2023).

porozumienie prowadzące do zakończenia sporu¹⁵⁸ w każdej innej kwestii dotyczącej sytuacji okołorozwodowej.

Większość z nas nie lubi konfliktów, a jeśli dotyczą one naszych bliskich nabierają wtedy dodatkowego wymiaru i powagi. Rozpad związku to bardzo dramatyczne przeżycie dla rozstających się stron (małżonków lub nieformalnych partnerów) szczególnie w sytuacjach, gdy posiadają wspólne małoletnie dzieci¹⁵⁹.

Gdy dorośli ludzie podejmą świadomą decyzję o rozstaniu powinni w równym stopniu zadbać o dobro ich dzieci z jak najmniejszym uszczerbkiem dla nich.

W Polsce z roku na rok obserwuje się postępujący wzrost liczby rozwodów¹⁶⁰

Jak wskazuje dr Agata Gójska¹⁶¹ „rozwód jest wydarzeniem wielowymiarowym. Dla każdego z małżonków oznacza konieczność redefinicji własnej osoby, własnego systemu wartości i własnego miejsca w świecie.” Towarzyszą mu sytuacje z przeszłości, obawa o przyszłość oraz trudy związane z przetrwaniem w teraźniejszości.

Tematy podejmowanych mediacji w sprawach rodzinnych to głównie:

- ustalenie zasad i warunków rozwodu,
- ustalenie alimentów,
- ustalenie kontaktów z dziećmi,
- ustalenie miejsca pobytu dzieci,
- zaspokajanie potrzeb rodziny,
- ustalenie szczegółowego planu opieki rodzicielskiej,
- ustalenie kwestii dotyczących podziału majątku.

Dzięki porozumieniu i chęci zapewnienia małoletnim dzieciom stron stabilizacji w tym trudnym także dla nich okresie wskazane jest porozumienie, ustalenie zasad kontaktów rodzica z dziećmi, tego który nie mieszka już wspólnie, ustalenie kwoty alimentów dla zapewnienia prawidłowej egzystencji, gdy strony są zgodne takie ugody zostają w mocy a rozwód często staje się czystą formalnością, gdy zaś zdania stron są odmienne i nie mogą się porozumieć to nawet czasowe porozumienie rodzicielskie na czas trwania postępowania sądowego zapewnia bezpieczeństwo finansowe i gwarancję kontaktów z dziećmi

¹⁵⁸ Flaga-Gieruszyńska, K. (2017). Szybkość, sprawność i efektywność postępowania cywilnego-zagadnienia podstawowe, *Zeszyty Naukowe KUL*, 60, 3, 5-20.

¹⁵⁹ Gójska, A. (2010). *Mediacje rodzinne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

¹⁶⁰ Czerederecka, A. (2007). *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*. LexisNexis.

¹⁶¹ Gójska, A. & Huryn, V. (2007). *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.

które bez względu na urazy do partnera czy partnerki kochamy najbardziej na świecie.

W sporach gospodarczych konflikty pojawiają się bardzo często i najczęściej dotyczą kwestii jakości wykonanych prac czy usług jak również braku płatności za wykonane prace.

Prowadzenie sporów sądowych w sprawach gospodarczych jest czasochłonne i kosztowne oraz często wymagające specjalistycznej wiedzy.

Dzięki mediacji spory mogą być rozpatrywane zdecydowanie szybciej i taniej jednocześnie pozwalają na utrzymanie pozytywnych relacji biznesowych z szansą na dalszą współpracę. Dzięki mediacji która jest rozmową strony konfliktu mogą szczerze w komfortowych warunkach i przyjaznej atmosferze wyjaśnić okoliczności powstania sporu i spróbować poszukać rozwiązania które finalnie będzie satysfakcjonujące dla każdej z nich.

W sprawach karnych mediacja daje możliwość porozumienia sprawcy przestępstwa¹⁶² z pokrzywdzonym co do sposobu i terminu naprawienia szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz przeproszenia.

Korzyści z mediacji dla pokrzywdzonego i podejrzanego/ oskarżonego¹⁶³.

1) korzyści z mediacji dla pokrzywdzonego:

- możliwość wpływu na rozwiązanie problemów wynikających z przestępstwa na zaproponowanych przez siebie warunkach,
- okazja do wyrażenia emocji, wypowiedzenia się na temat skutków przestępstwa oraz oczekiwań wobec podejrzanego/oskarżonego,
- szansa na szybsze uzyskanie odszkodowania (lub naprawienie szkody), zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i przeprosin.

2) korzyści z mediacji dla podejrzanego/oskarżonego:

- możliwość porozumienia się z pokrzywdzonym co do sposobu i terminu naprawienia szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz przeproszenia,
- szybsze zakończenie postępowania karnego (a w konsekwencji szybszemu zatarciu skazania),
- zmniejszenie kosztów postępowania karnego,
- szansa na łagodniejsze potraktowanie przez sąd.

¹⁶² Rękas, A. (2012). Mediacja w polskim prawie karnym. Ministerstwo Sprawiedliwości.

¹⁶³ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/postepowanie-mediacyjne-w-sprawach-karnych> (30.10.2023).

2.3. Standardy prowadzenia mediacji

Powołana przy Ministrze Sprawiedliwości Społeczna Rada ADR uchwaliła dokument „Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Społeczną Radę ADR przy Ministrze Sprawiedliwości”, który stanowi rekomendacje dla osób prowadzących mediacje stanowią one o tym, że: Standard I – Mediator dba o dobrowolność uczestniczenia w mediacji i zawierania porozumienia.

Standard II – Mediator jest neutralny wobec przedmiotu sporu.

Standard III – Mediator jest bezstronny wobec uczestników mediacji.

Standard IV – Mediator dba o poufność mediacji.

Standard V – Mediator rzetelnie informuje strony o istocie i przebiegu mediacji.

Standard VI – Mediator dba o wysoki poziom swoich kwalifikacji zawodowych.

Standard VII – Mediator współpracuje z innymi specjalistami dla dobra postępowania mediacyjnego.

Standard VIII – Przerwanie lub zakończenie postępowania mediacyjnego.

Standard IX – Mediator zapewnia stronom odpowiednie miejsce do prowadzenia mediacji.

Standard X – Mediator rzetelnie informuje o swoich usługach.

Dokumentem powiązany z wyżej wymienionymi standardami jest opracowany Kodeks Etyczny Mediatorów Polskich¹⁶⁴ wg którego mediator powinien kierować się następującymi zasadami:

- I. Mediator powinien prowadzić postępowanie mediacyjne w oparciu o zasadę samodzielności i autonomii stron konfliktu.
- II. Mediator powinien w swym postępowaniu kierować się przede wszystkim dobrem i interesami stron.
- III. Mediator powinien dbać o zapewnienie dobrowolności udziału stron w postępowaniu mediacyjnym.
- IV. Mediator powinien tak postępować, aby wszystkie strony sporu знаły i rozumiały istotę procesu mediacji, rolę mediatora i warunki ewentualnego porozumienia.
- V. Mediator nie powinien podejmować się pomocy w rozwiązaniu konfliktu, gdy nie ma pełnego przekonania o swoich kompetencjach, które pozwolą mu prowadzić postępowanie rzetelnie.

¹⁶⁴ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji> (30.10.2023).

- VI. Mediator nie powinien prowadzić postępowania mediacyjnego, jeśli nie jest w stanie zachować bezstronności lub usunąć wątpliwości co do swojej bezstronności.
- VII. Mediator powinien zachowywać poufność postępowania mediacyjnego, zarówno przed jego rozpoczęciem, w trakcie, jak i po jego zakończeniu.
- VIII. Mediator powinien unikać konfliktu interesów ze stronami i bezzwłocznie rozwiewać wszelkie wątpliwości co do tej kwestii.
- IX. Mediator nie powinien przyjmować żadnych korzyści od stron z wyjątkiem uzgodnionego wynagrodzenia. Nie powinien też czerpać korzyści z kierowania stron do innych specjalistów.
- X. Mediator w swojej działalności informacyjnej i marketingowej nie powinien wprowadzać w błąd stron i opinii publicznej co do swoich kwalifikacji, kompetencji, doświadczenia, zakresu usług i opłat.
- XI. Mediator powinien dostarczać stronom jasnych i jednoznacznych informacji co do swojego wynagrodzenia i wszelkich kosztów związanych z postępowaniem, w którym uczestniczą.
- XII. Mediator powinien pogłębiać swoje kompetencje zawodowe w celu jak najlepszego służenia uczestnikom mediacji.

2.4. Mediacja ze skierowania sądu i mediacja umowna

Mediacje możemy podzielić na te ze skierowania sądu i mediacje prywatne zwane umownymi. Mediacje sądowe kierowane są do wybranego przez sąd mediatora, który po otrzymaniu postanowienia o skierowaniu stron do mediacji kontaktuje się z nimi celem ustalenia czy wyrażają zgodę na udział w postępowaniu mediacyjnym, jeżeli uzyskuje taką zgodę umawia strony sporu na spotkanie w swojej kancelarii, czyli miejscu neutralnym, gdzie przeprowadzona zostaje sesja mediacyjna na której strony zapoznają się z zasadami mediacji i w kolejnych etapach dążą do próby polubownego zażegnania konfliktu.

Skierowanie sprawy do mediacji sądowej może nastąpić na posiedzeniu niejawnym, jeśli w ocenie sądu sprawa kwalifikuje się do mediacji lub na podstawie wniosku jednej strony, po akceptacji drugiej. Zazwyczaj sąd wyznacza 2-miesięczny termin na przeprowadzenie mediacji, który na zgodny wniosek stron może zostać wydłużony do 3 miesięcy.

Mediacje umowne natomiast, to taki rodzaj mediacji, w których jedna ze stron sporu udaje się do mediatora składając wniosek o przeprowadzenie mediacji, lub obie strony wspólnie wybierają mediatora i podpisują z nim umowę na przeprowadzenie mediacji.

Bez względu na to czy mediacje przeprowadzane są ze skierowania sądu, czy na wniosek, ugoda, którą wypracują i podpiszą strony postępowania po jej zatwierdzeniu przez sąd ma moc prawną jak wyrok. Można więc pokusić się o stwierdzenie, że to strony postępowania same na podstawie wzajemnych negocjacji czy ustępstw kreują swój „wyrok” i mają bezpośredni wpływ na wynik postępowania.

2.5. Koszty mediacji w sprawach cywilnych, gospodarczych, rodzinnych i karnych

Do kosztów mediacji należą: wynagrodzenie mediatora i wydatki związane z przeprowadzeniem mediacji (art. 183⁵ k.p.c.).

Wysokość wynagrodzenia mediatora za prowadzenie postępowania mediacyjnego w sprawach cywilnych wszczętego na podstawie skierowania sądu określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 2016 roku w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu cywilnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 921).

W sprawach o prawa majątkowe wynagrodzenie mediatora wynosi 1% wartości przedmiotu sporu, jednak nie mniej niż 150 złotych i nie więcej niż 2000 złotych za całość postępowania mediacyjnego. W sprawach o prawa majątkowe, w których wartości przedmiotu sporu nie da się ustalić oraz w sprawach o prawa niemajątkowe wynagrodzenie mediatora za prowadzenie postępowania mediacyjnego wynosi za pierwsze posiedzenie 150 złotych, a za każde kolejne – 100 złotych, łącznie nie więcej niż 450 złotych.

Zwrotowi podlegają udokumentowane i niezbędne wydatki mediatora poniesione w związku z przeprowadzeniem mediacji na pokrycie kosztów:

- 1) przejazdów – w wysokości i na warunkach określonych w przepisach dotyczących wysokości oraz warunków ustalania należności przysługujących pracownikowi zatrudnionemu w państwowej lub samorządowej jednostce sfery budżetowej z tytułu podróży służbowej;
- 2) wynajmu pomieszczenia niezbędnego do przeprowadzenia posiedzenia mediacyjnego, w wysokości nieprzekraczającej 70 złotych za jedno posiedzenie;
- 3) korespondencji, w wysokości nieprzekraczającej 30 złotych.

Wynagrodzenie mediatora i zwrot wydatków związanych z przeprowadzeniem mediacji co do zasady ponoszą strony. Koszty mediacji prowadzonej na skutek skierowania przez sąd i zakończonej ugodą znosi się wzajemnie, jeżeli strony nie postanowiły inaczej (art. 104¹ k.p.c.).

Niezależnie od wyniku sprawy sąd może włożyć na stronę obowiązek zwrotu kosztów powstałych wskutek oczywiście nieuzasadnionej odmowy poddania się mediacji (art. 103 § 1 i 2 k.p.c.). Sąd z urzędu zwraca stronie trzy czwarte uiszczonej opłaty od pisma wszczynającego postępowanie w pierwszej instancji oraz zarzutów od nakazu zapłaty, jeżeli w toku postępowania sądowego zawarto ugodę przed mediatorem po rozpoczęciu rozprawy (art. 79 ust. 1 pkt 2 lit. a) ustawy z dnia 28 lipca 2005 roku o kosztach sądowych w sprawach cywilnych tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 755).

Koszty mediacji w sprawach karnych i nieletnich w całości ponosi Skarb Państwa¹⁶⁵. Powyższe koszty dotyczą mediacji, które realizowane są ze skierowania sądu. W przypadku korzystania z mediacji umownych koszty mediacji ustala się indywidualnie z wybranym mediatorem lub ośrodkiem mediacyjnym.

3. Podsumowanie

Dla każdego z nas szybkie załatwienie sporu czy rozwiązanie spornej kwestii oprócz zapewnienia swego rodzaju stabilizacji czy bezpieczeństwa daje komfort psychiczny, który jest niezwykle ważny dla prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Bez względu na nasze pochodzenie, czy status społeczny bardziej komfortowo się czujemy, gdy nie mamy w danym momencie spraw trudnych.

Zaprezentowana w niniejszej pracy krótka charakterystyka czy promocja mediacji wskazująca na jej wiele zalet utwierdza mnie w przekonaniu, że instytucja mediacji jest bardzo potrzebnym i rozwojowym narzędziem ułatwiającym rozwiązywanie sporów.

Pomimo coraz szerszej popularyzacji mediacji w miastach nie jest jeszcze ona aż tak bardzo znana na terenach wiejskich i często osoby, u których powstaje problem, zwyczajnie nie wiedzą, że mogą w dużo szybszym czasie niż podczas postępowania sądowego uregulować swoje sprawy podczas mediacji. Propagowanie mediacji sprawia, że osoby będące w konflikcie poszukujące często różnych informacji w Internecie trafiają na mediację zupełnie przypadkowo i zaczynają się nią interesować. Dobrym przekaznikiem informacji o możliwości załatwienia trudnych spraw przez mediację są również osoby z najbliższego otoczenia, którym udało się załatwić swoją sprawę przez mediację, czasami pomagają sąd kierując strony do mediacji.

W Polsce przy udziale środków z Funduszu Inicjatyw Społecznych został zrealizowany na terenach wiejskich projekt „Wioski Zgody”, którego celem było upowszechnienie w społeczności wiejskiej „kultury ugodowego rozwiązywania

¹⁶⁵ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/> (30.10.2023).

konfliktów”¹⁶⁶ przy pomocy mediacji. Dzięki projektowi ludzie z wybranych obszarów wiejskich podczas różnego rodzaju imprez rozrywkowych organizowanych na ich terenach uzyskiwali informacje i byli edukowani w zakresie mediacji. Projekt został bardzo pozytywnie odebrany przez lokalną społeczność wiejską i z całą pewnością przyczynił się do zwiększenia świadomości i wiedzy na temat alternatywnych metod rozwiązywania sporów na terenach wiejskich w których program był realizowany.

Temat mediacji stał się przedmiotem zainteresowania wielu społeczności wiejskich, podczas spotkań organizowanych przez samorządy w ramach edukacji prawnej, w których miałem przyjemność uczestniczyć i je współtworzyć. Utwierdza mnie to w przekonaniu, że mediacja powinna być promowana w różnych środowiskach i na różnych terenach.

Bibliografia

1. Bobrowicz, M. (2004). *Mediacje gospodarcze – jak mediuować i przekonywać*, C.H. BECK, Warszawa.
2. Czerederecka, A. (2010). *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, LexisNexis.
3. Dz.U. nr 172, poz. 1438.
4. Dz.U. nr 55, poz. 236.
5. Dz.U. nr 89, poz. 555.
6. Dz.U. z 2020 r. poz. 2072.
7. Flaga-Gieruszyńska, K. (2017). Szybkość, sprawność i efektywność postępowania cywilnego-zagadnienia podstawowe, *Zeszyty Naukowe KUL*, 60, 3, 5-20.
8. Gmurzyńska, E., & Morek, R. (2009). *Mediacje. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer.
9. Gójska, A. & Huryn, V. (2007). *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, Wydawnictwo C.H. Beck.
10. Gójska, A. (2014). *Mediacje rodzinne*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
11. GUS (2020). Obszary wiejskie w Polsce w 2020 roku, <https://stat.gov.pl> (30.10.2023).
12. <http://www.mediacje.poznan.pl/projekty/wioski-zgody/> (30.10.2023).
13. <https://bip.warszawa.so.gov.pl/artykuly/1445/strefa-szukajacych-mediatora> (30.10.2023).
14. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/> (30.10.2023).
15. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/kim-jest-mediator> (30.10.2023).

¹⁶⁶ <http://www.mediacje.poznan.pl/projekty/wioski-zgody/> (30.10.2023).

16. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji> (30.10.2023).
17. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/postepowanie-mediacyjne-w-sprawach-karnych> (30.10.2023).
18. Moore, Ch.W. (2014). *The mediation process: Practical strategies for resolving conflict*. John Wiley& Sons.
19. Piaskowska, O.M. (2019). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa.
20. Rękas, A. (2012). *Mediacja w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości.
21. Skibińska, M. (2020). Mediation in Civil Matters and the Justice System- Constitutional Issues, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 5(57), 139-151.
22. Świeżak, R., & Tański, M. (2003). Alternatywne metody rozwiązywania sporów. *Przegląd zagadnień*.

Abstract

The aim of this article is to present the institution of mediation as an alternative way of resolving various types of conflicts, and to indicate that promoting it in rural areas may contribute to its popularisation and development. Mediation, although seemingly quite common, is a little-known method of alternative dispute resolution and is not yet so much used and appreciated by both lawyers and judges. Market observations show that despite many attempts to popularise mediation in Poland through the use of various advertising campaigns, brochures or leaflets and information sent by courts about the possibility of amicable dispute resolution, its awareness in rural areas is either negligible or very basic. Therefore, this article will discuss in detail the process of dispute resolution through mediation. The basic principles of mediation, the benefits it can bring as well as the costs and the course of mediation proceedings and the scope of cases in which mediation can be used will be presented. The popularisation of mediation in rural areas, which are inhabited by about 40% of the population in Poland, may significantly contribute to its development and use in case of disputes.

Keywords: mediation, agreement, compromise, dispute resolution, rural areas

CZEŚĆ 2

European Rural Development Network 2002-2022: we look to the future!

**Współpraca i doświadczenia
nauki we wspieraniu polityk
na rzecz rozwoju obszarów
wiejskich – ERDN 2002-2022:
patrzemy w przyszłość!**

Europejska Sieć Rozwoju Obszarów Wiejskich (ERDN) została powołana w 2002 roku jako forum wymiany myśli i doświadczeń badawczych oraz platforma współpracy pomiędzy polskimi i europejskimi instytucjami badawczo-rozwojowymi w obszarze rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa.

Misja ERDN przejawia się w kilku kluczowych płaszczyznach związanych z jej rozwojem, wśród których można wskazać:

- promowanie współpracy oraz koordynowanie działań badawczych i innowacyjnych, których efektem będzie rosnące znaczenie ERDN na mapie badawczej Polski i Europy;
- kreowanie dyskusji i rozważań na temat najważniejszych problemów na obszarach wiejskich poprzez planowanie i organizację ważnych wydarzeń naukowych, takich jak konferencje, sympozja, seminaria, upowszechnienie dobrych praktyk, tworzenie wspólnych systemów informacyjnych i grup eksperckich czy platformy wymiany myśli i poglądów;
- tworzenie i rozwijanie relacji z różnymi instytucjami/organizacjami na poziomie regionalnym, krajowym, europejskim i światowym, pozwalających na nawiązywanie kontaktów, wymianę doświadczeń oraz podejmowanie wspólnych inicjatyw w zakresie badań naukowych, a także opracowywania i realizowania krajowych oraz międzynarodowych projektów i programów wdrożeniowych.

W funkcjonowaniu ERDN ważna jest: autonomia, społeczna aktywność, poczucie przynależności i uczestnictwa oraz społeczna odpowiedzialność.

Nadrzędnym celem Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich jest wymiana wyników badań w obszarach stanowiących wyzwanie zarówno dla poszczególnych Państw Członkowskich i krajów kandydujących, jak i dla polityki rozwojowej Unii Europejskiej. Działalność ERDN w pełni wpisuje się w unijną ideę budowy Europejskiej Przestrzeni Badawczej na rzecz rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich. Jedną z głównych cech rozwoju obszarów wiejskich jest jego złożoność. Obserwacje i analizy sytuacji na obszarach wiejskich powinny być prowadzone w oparciu o różne naukowe punkty widzenia, co pomoże określić wizję przyszłości.

Sieciowa struktura ERDN pozwala na tworzenie i wzmacnianie wzajemnych kontaktów pomiędzy naukowcami z różnych jednostek badawczych w celu:

- analiza stanu, perspektyw i strategii działań w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w krajach Europy Środkowo-Wschodniej;
- międzynarodowy i międzypokoleniowy transfer wiedzy poprzez wspólne badania w dziedzinie rozwoju obszarów wiejskich;
- pogłębianie międzynarodowej współpracy naukowej w obszarze rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa, opartej w szczególności na doświadczeniach sieci w międzynarodowych programach badawczych;
- wymiana i promocja doświadczeń i osiągnięć naukowych uczestników ERDN w celu wsparcia decydentów i interesariuszy zajmujących się zrównoważonym rozwojem europejskich obszarów wiejskich.

Wysiłki członków Sieci mające na celu badanie procesów wiejskich dostarczają bogactwa informacji pozwalających zrozumieć specyfikę rozwoju obszarów wiejskich, zwłaszcza w kontekście reform i rozszerzenia polityki UE. Różne doświadczenia naukowe, międzynarodowe pochodzenie ekspertów ERDN i ponad dwie dekady udanej współpracy pomagają w przygotowaniu kompleksowych i interdyscyplinarnych rozwiązań w zakresie badań i kształtowania polityk UE.

W Sieci znajdują się wiodące ośrodki badawcze realizujące badania z zakresu rozwoju obszarów wiejskich w Europie, zwłaszcza z krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Są to Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy (Polska); Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (Polska); Instytut Geografii i Zagospodarowania Przestrzennego PAN (Polska); Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowego Instytutu Badawczego (Polska); Federalny Instytut Ekonomiki Rolnictwa (Austria); Międzynarodowy Instytut Stosowanej Analizy Systemów (Austria); Litewski Instytut Ekonomiki Rolnictwa (Litwa); Instytut Ekologii Krajobrazu Akademii Nauk (Czechy); Instytut Ekonomiki Rolnictwa (Rumunia); Instytut Geografii (Republika Słowacka); Instytut Badawczy Ekonomiki Rolnictwa (Węgry); Instytut Ekonomiki Rolnictwa (Serbia); Instytut Ekonomii i Prognoz (Ukraina); Instytut Ekonomiki i Informacji Rolnej (Czechy); Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu (Polska); Uniwersytet w Debreczynie (Węgry); Narodowy Uniwersytet Rolniczy w Białej Cerkwi (Ukraina); Uniwersytet w Kragujevacu (Serbia); Uniwersytet w Foggi (Włochy); Czeski Uniwersytet Przyrodniczy w Pradze (Czechy); Uniwersytet Nauk Rolniczych i Medycyny Weterynaryjnej Cluj-Napoca (Rumunia); Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska (Polska).

Zaangażowanie instytucji, ale przede wszystkim poszczególnych jej członków, czyni z niej – poza siecią badawczą – forum wymiany wiedzy i informacji opartej na wzajemnej przyjaźni, zaufaniu i dobrej woli. To decyduje o wyjątkowości ERDN, gdzie nieformalne powiązania (kapitał społeczny) i zaangażowanie grupy ludzi z różnych krajów stanowią wartość dodaną pracy stricte naukowej.

Sieć podejmuje wysiłki mające na celu wspólne opracowanie tematów badawczych w obszarach strategicznych dla rozwoju obszarów wiejskich oraz pozyskanie nowych partnerów instytucjonalnych. Współpraca obejmuje wymianę publikacji, danych statystycznych, wspólne inicjatywy pozyskiwania środków z Programów Ramowych UE i innych podmiotów (takich jak: Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki, granty EOG i norweskie oraz programy krajowe), wymianę naukowców oraz liczne spotkania podczas seminariów, konferencji i warsztatów naukowych.

Aby łączyć ludzi i sieci, ERDN organizuje coroczne konferencje. Daje rodzinie ERDN możliwość spotkania się w celu przedstawienia prowadzonych badań i omówienia potencjalnych obszarów współpracy. Konferencje te mają wyjątkowy charakter, ponieważ są spotkaniem przyjaciół z różnych krajów, dyscyplin naukowych i zainteresowań badawczych, ale których łączy wspólne zainteresowanie badaniem obszarów wiejskich i ich rozwojem. Konferencje te mają na celu stymulowanie wkładu teoretycznego i empirycznego na temat roli

sieci, wiedzy, strategii i wartości i gromadzą ekonomistów, badaczy społecznych, decydentów i menedżerów w celu omówienia i oceny nowych perspektyw w przyszłych planach rozwoju obszarów wiejskich.

Coroczne konferencje są podstawą rozwoju ERDN, dzielenia się wiedzą i źródłem przyszłych pomysłów badawczych. Konferencje dają także możliwość zwiedzania obszarów wiejskich w pobliżu miejsca konferencji. Dotychczas konferencje odbyły się w Polsce, na Węgrzech, w Austrii, Rumunii, Czechach, Mołdawii i Serbii. Dotychczasowe konferencje poświęcone były:

1st ERDN Conference 2003: *Alternatives for European Rural Areas European Rural Development: Opportunities and Threats - What Can Be Done?*, Falenty, Poland, 21-22.02.2003.

2nd ERDN Conference 2004: *Changes in functioning of rural areas in the Baltic countries*, Warsaw, Poland, 21-22.10.2004. Co-organiser: Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

3rd ERDN Conference 2005: *Rural Development Capacity in Carpathian Europe*, Tylicz, Poland, 20-21.11.2005. Co-organiser: Institute for Building, Mechanisation and Electrification of Agriculture

4th ERDN Conference 2006: *Endogenous factors stimulating rural development*, Mądralin Poland, 12-15.10.2006. Co-organiser: Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute, Warsaw, Poland.

5th ERDN Conference 2007: *Values and Challenges in Designing The European Rural Structures – Research Network Experience*, Sinaia, Romania, 13-16.09.2007. Co-organizers: Romanian Academy – Institute of Agricultural Economics Romanian Association of Rural and Agrifood Economy “Virgil Madgearu”.

6th ERDN Conference 2008: *Multifunctional Territories: Importance of Rural Areas beyond Food Production*, Vienna, Austria, 20-21.11.2008. Co-organizers: Federal Institute of Agricultural Economics.

7th ERDN Conference 2009: *Linking competitiveness with equity and sustainability: New ideas for the socio-economic development of rural areas*, Debrecen, Hungary, 29-30.10.2009. Co-organizers: Faculty of Agricultural Economics and Rural Development, University of Debrecen, Ministry of Agriculture and Rural Development, Hungary.

8th ERDN Conference 2010: *Rural Development: Quo Vadis?*, Warsaw, Poland, 15-17.10.2010.

9th ERDN Conference 2011: *Rural development policies from the EU enlargement perspective*, Kastel Ečka, Serbia, 8-9.09.2011. Co-organiser: Institute of Agricultural Economics, Belgrade.

10th ERDN Conference 2012: *Knowledge as a factor of rural areas development*, Poznań-Zielonka, Poland, 17-20.10.2012. Co-organiser: Poznań University of Life Sciences

11th ERDN Conference 2013: *EU transformations under CAP 2007-2013 and rural development perspectives in the future programming period 2014-2020*, General Berthelot, Romania, 3-4.10.2013. Co-organiser: Romanian Academy – Institute of Agricultural Economics & Romanian Association of Rural and Agri-food Economy “Virgil Madgearu”.

12th ERDN Conference 2014: *Rural development in Eastern EU And Neighbourhood Countries – Present And Future*, Chisinau, Moldova, 2-4.10.2014. Co-organiser: State Agrarian University of Moldova, in cooperation with: National Institute for Economic Research, Academy of Sciences of Moldova, Romanian Academy – Institute of Agricultural Economics & Economic and Social Research Institute „Gheorghe Zane” Iași, Foundation Terra Nostra, Iași.

13th ERDN Conference 2015: *The central-eastern EU model for competitive and sustainable agriculture and rural development*, Zakopane, Poland, 18-21.10.2015. Co-organisers: Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute (IERiGŻ-PIB), Warszawa, Poland Research Institute of Agricultural Economics (AKI), Budapest, Hungary Czech University of Life Sciences Prague (CZU), Praha, Czech Republic Slovak University of Agriculture in Nitra (SPU), Nitra, Slovakia.

14th ERDN Conference 2016: *Knowledge sharing and innovation in agriculture and rural areas*, Budapest, Hungary, 3-5.10.2016. Co-organisers: Research Institute of Agricultural Economics (AKI), Budapest, Hungary, in partnership with the Institute of Agricultural and Food Economics, National Research Institute (IERiGŻ-PIB), Warszawa, Poland, Slovak University of Agriculture in Nitra, Slovakia (SUA) and the Czech University of Life Sciences, Praha, Czech Republic (CULS).

15th ERDN Conference 2017: *Innovation and Cooperation in Smart, Sustainable and Inclusive Rural Regions*, Eisenstadt, Austria, 3-4.10.2017. Co-organiser: Federal Institute of Agricultural Economics, Vienna, Austria.

16th ERDN Conference 2018: *CAP 2020+: experiences and ideas for future rural areas and development*, Romania, 17-19.09.2018. Co-organiser: Life Sciences Institute, University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine in Cluj-Napoca, Romania.

17th ERDN Conference 2019: *CAP 2021+: balanced development among the dimensions of rural sustainability*, Czech Republic, 17-18-19.09.2019. Co-organisier: Institute of Agricultural Economics and Information Prague, Czech Republic.

Due to the COVID-19 pandemic the European Rural Development network did not organise its conferences in 2020.

18th ERDN Conference was divided into the 2 sessions at: VIII Conference of the Institute of Agricultural Economics – Agricultural Academy (BG) in the co-partnership with the European Rural Development Network: *Agriculture and Food Supply: Markets And Policies*, Sofia, Bulgaria, October 27-28, 2021, hybrid; and Institute of Rural and Agricultural Development, Polish Academy of Sciences together with State Institute for Economics and Forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine under the cooperation within the European Rural Development Network organised an International Conference: *Inclusive rural development: empirical evidence from Central and Eastern Europe*. Warsaw, Poland, November 8, 2021, online.

19th ERDN Conference 2022: *Celebrating the 20th Anniversary of the Network: ERDN 2002-2022: we look to the future!*, Mielno, Poland, 15-16 September. Co-organisier: Faculty of Economic Sciences, Koszalin University of Technology, Poland.

ERDN realizuje ale również wspiera swoich członków w aplikowaniu i realizacji projektów w ramach Horyzont 2020, Horyzont Europa, Interreg itp. Dotychczasowe projekty:

Innovative Toolbox empowering effective CAP governance towards EU ambitions (Tools4CAP).
Okres realizacji: 2023-2027.

Celem projektu jest wsparcie opracowywania i monitorowanie krajowych planów strategicznych (PS) wspólnej polityki rolnej (WPR) na lata 2023-2027 oraz położenie podwalin pod solidne przygotowanie planów strategicznych na okres po 2027 roku poprzez oddolne dostosowanie innowacyjnych metod i narzędzi. Projekt dostarczy kompleksowy wykaz metod i narzędzi stosowanych w 27 państwach członkowskich, wytyczne metodologiczne dotyczące innowacyjnych rozwiązań oraz Podręcznik dobrych praktyk. Wyniki zostaną włączone do zestawu narzędzi do budowania potencjału,

zaprojektowanego w celu ulepszenia interfejsów nauka-polityka. Lider projektu: ECORYS, Belgia.

W projekcie udział bierze ERDN (i strony powiązane): Lithuania – Lietuvos Socialiniu Mokslu Centras Romunia – Institute of Agricultural Economics; Slovakia – Slovenska Polnohospodarska Univerzita V Nitre; Latvia – University of Latvia; Hungary – Agrarkozgazdasagi Intezet Nonprofit Kft (AKI); Bulgaria – Institute of Agricultural Economics; Poland – European Rural Development Network, Poland.

Projekt otrzymał finansowanie z programu badań i innowacji Unii Europejskiej „Horyzont Europa” na mocy umowy o dotację nr 101086311. (<https://www.tools4cap.eu/about/what-is-tools4cap/>)

Giving Rural Actors Novel data and re-Useable tools to Lead public Action in Rural areas (GRANULAR). Okres realizacji: 2022-2026.

Projekt wygeneruje nowe spostrzeżenia do scharakteryzowania różnorodności obszarów wiejskich w oparciu o podejście wielopodmiotowe i interdyscyplinarne. W oparciu o spostrzeżenia z Multi-Actor Labs. W ramach projektu GRANULAR opracuje kompas różnorodności obszarów wiejskich (wielowymiarowy zestaw wskaźników i trendów opracowany w celu informowania o projektowaniu, monitorowaniu i ocenie polityki), który rzuca światło na te wymiary obszarów wiejskich i różnorodności obszarów wiejskich, które są istotne i przydatne do wytyczania dróg w kierunku zrównoważonych i włączających obszarów wiejskich trajektorie rozwoju umożliwiające dotarcie do silnych, zamożnych, odpornych i połączonych obszarów wiejskich. W projekcie uczestniczy 23 partnerów z 12 krajów Europejskich oraz Wielkiej Brytanii. Lider projektu: Centre International de Hautes Etudes Agronomiques Mediterraneennes, Francja.

Członkami konsorcjum projekt są Politechnika Koszalińska i Europejska Sieć Rozwoju Obszarów Wiejskich w Polsce.

Projekt otrzymał finansowanie z programu badań i innowacji Unii Europejskiej „Horyzont Europa” na mocy umowy o dotację nr 10041831. (<https://www.ruralgranular.eu/>)

Sustainable Hub to Engage to Rural Policies with Actors (SHERPA).
Okres realizacji: 2019-2023.

Celem projektu było zgromadzenie wiedzy, która przyczyni się do sformułowania zaleceń dotyczących przyszłych polityk istotnych dla obszarów wiejskich UE, poprzez stworzenie interfejsu nauka-społeczeństwo-polityka. W projekcie uczestniczyło 17 partnerów. Lider projektu: ECORYS, Belgia.

W ramach projektu H2020 SHERPA ERDN (i strony powiązane) zarządzała platformami wielopodmiotowymi (MAP) w 6 krajach:

LT MAPs: Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Lithuania.

HU MAPs: Research Institute of Agricultural Economics – National Agricultural Research and Innovation Centre, Hungary.

CZ MAPs: Institute of Agricultural Economics and Information, Czech Republic.

RO MAPs: Romanian Academy – Institute of Agricultural Economics, Romania.

BG MAPs: Institute of Agricultural Economics, Bulgaria.

PL MAPs: ERDN, Poland (MAP Zielone Sąsiedztwo; MAP Bieszczady; MAP Zachodniopomorskie).

Projekt otrzymał finansowanie z programu badań i innowacji Unii Europejskiej „Horyzont 2020” na mocy umowy o dotację nr 862448. (<https://rural-interfaces.eu/>)

Projekt BioEastUP miał na celu rozwinięcie inicjatywy BIOEAST tak, aby stała się katalizatorem badań i innowacji, rozwoju obszarów wiejskich i innych polityk na rzecz rozwoju biogospodarki w Europie Środkowo-Wschodniej poprzez stworzenie korzystnych ram międzysektorowych dla zrównoważonego wykorzystania potencjału biomasy. Okres realizacji: 2019-2022.

W projekcie tym wzięli udział członkowie ERDN: Poland: The Institute of Soil Science and Plant Cultivation (IUNG-PIB), the Institute of Agricultural and Food Economics – National Research (IERiGZ-PIB), European Rural Development Network, Poland; Hungary: The Institute of Agricultural Economics (AKI); Romania: Institute of Agricultural Economics.

Projekt otrzymał finansowanie z programu badań i innowacji Unii Europejskiej „Horyzont 2020” na mocy umowy o dotację nr 862699. (<https://bioeast.eu/>)

Future Oriented Collaborative
Policy Development for Rural
Areas and People (POLIRURAL).
Okres realizacji: 2019-2022.

Projekt zapewnił zestaw zasobów wiedzy, w tym włączające środowisko uczenia się, w którym ludność wiejska, badacze i decydenci spotykają się, aby rozwiązywać wspólne problemy; ćwiczenie ewaluacyjne wykorzystujące eksplorację tekstu w celu oceny postrzeganej skuteczności przeszłych lub planowanych interwencji politycznych; oraz badanie prognostyczne, w ramach którego zgromadzona zostanie trajektoria rozwoju rolnictwa i sektorów pokrewnych do 2040 r. z wykorzystaniem kilku scenariuszy, w których centralne miejsce zajmuje ewolucja populacji wiejskiej. W wyniku tych działań PoliRural sprawił, że decydenci na różnych szczeblach władzy są lepiej przygotowani do stawienia czoła istniejącym i pojawiającym się wyzwaniom związanym z obszarami wiejskimi, wzmocnią pozycję ludności wiejskiej, a obszary wiejskie będą bardziej odporne. W projekcie uczestniczyło 37 partnerów. Lider projektu: Czech University of Life Sciences Prague (CULS), Czech Republic.

W projekcie tym uczestniczył polski zespół ERDN.

Projekt otrzymał finansowanie z programu badań i innowacji Unii Europejskiej „Horyzont 2020” na mocy umowy o dotację nr 818496. (<https://polirural.eu>)

Perception and evaluation of Regional and Cohesion Policies by Europeans and Identification with the values of Europe (PERCEIVE). Okres realizacji: 2016-2019.

W ramach projektu zbadano wpływ polityki spójności na tworzenie wspólnego poczucia tożsamości europejskiej i szersze przestrzeganie wartości europejskich wśród obywateli. Lider projektu: Uniwersytet w Bolonii.

W skład konsorcjum projektu wchodziło dwóch członków instytucjonalnych ERDN: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy (Polska) oraz Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Rumunia).

Projekt otrzymał finansowanie z programu badań i innowacji Unii Europejskiej „Horyzont 2020” w ramach umowy o dotację nr 693529. (<https://www.perceiveproject.eu/about-the-project/>)

PO Study

Projekt zlecony przez Komisję Europejską dotyczący funkcjonowania organizacji producentów w rolnictwie UE. Za prowadzenie badań w Polsce odpowiada ERDN. Badaniem w Polsce objęto: Badanie wśród rolników; Badanie organizacji producentów i przedstawicieli administracji publicznej; Warsztaty prezentujące wyniki badania w Polsce i innych badanych krajach – Francji, Włoszech.

Badanie wśród rolników uczestniczących w Polskim FADN zostało przeprowadzone we współpracy z Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytutem Badawczym, który jest agencją łącznikową FADN w Polsce.

Lider projektu: ECORYS, Belgia

Okres realizacji: 2021-2023

FSDN

Projekt zlecony przez Komisję Europejską ma na celu wsparcie transformacji Sieci Danych Rachunkowych Gospodarstw Rolnych w Sieć Danych dotyczących Zrównoważonego Rozwoju Gospodarstw Rolnych. Polski zespół ERDN w ramach tego projektu jest odpowiedzialny za polskie studium przypadku i ma realizować następujące zadania: Zidentyfikuj źródła danych dla każdego tematu i oceń ich wiarygodność. Mapa zarządzania FADN; Ustal listę kontaktów na

poziomie gospodarstwa; Zbieraj informacje do analizy; Raport na temat zebranych informacji.

Lider projektu: ECORYS, Belgia

Okres realizacji: 2022-2023

ERDN został jedną z organizacji partnerskich projektu Enhancing social inclusion in rural areas: focus on people in a vulnerable situation and social economy (**ESIRA**) /Social economy approaches for social inclusion in rural areas (**SOCCRUR**) – rozpoczęcie projektu styczeń 2024 roku. Projekt otrzymał finansowanie z programu badań i innowacji Unii Europejskich „*Horyzont Europa*”. Nowy projekt poszerza portfolio ERDN stanowiąc kolejny ważny krok w budowaniu międzynarodowej społeczności badawczej przy udziale wielu ekspertów. Projekt jednoczy zróżnicowane konsorcjum składające się z 15 partnerów z 8 krajów, w tym Hiszpanii, Węgier, Serbii, Polski, Litwy, Włoch, Norwegii i Francji. To wspólne przedsięwzięcie podkreśla wspólne zaangażowanie w stymulowanie pozytywnych przemian w regionach wiejskich. ESIRA ma na celu wspieranie innowacji i budowanie społeczności oddolnej w zmarginalizowanych społecznościach wiejskich. W trakcie czteroletniego projektu członkowie konsorcjum będą monitorować, badać i ułatwiać przestrzenie innowacji tworzone i kierowane przez społeczności wiejskie, a także wspierać wdrażanie inicjatyw społeczno-gospodarczych, które wzmacniają wzmacnianie pozycji i poprawę warunków życia różnych grup szczególnie wrażliwych populacji poprzez ulepszone usługi (społeczne), dywersyfikację gospodarczą i zrównoważone zarządzanie kapitałem naturalnym. Lider projektu: Universidad de Burgos, International Centre for Rural Development Research (CIDER).

Członkowie ERDN podejmują szerokie działania żeby Sieć była wiodącą instytucją wnoszącą istotny wkład w rozwiązywanie głównych wyzwań gospodarczych, społecznych i środowiskowych na obszarach wiejskich poprzez wysokiej jakości badania i wdrażanie ich wyników. Działania te opierają się na kilku filarach, takich jak: nowoczesność, realizacja ważnych dla społeczeństwa i polityk wiejskich projektów; wymiana doświadczeń; centrum wiedzy i kompetencji; partner organizacji rządowych, pozarządowych, samorządowych, społecznych, naukowych i wszystkich innych podmiotów działających na rzecz rozwoju społeczeństwa wiejskich; ważny uczestnik procesów i projektów rozwojowych Unii Europejskiej.

W 2023 roku ERDN została wybrana do pełnienia funkcji Członka Grupy Koordynacyjnej Paktu Wiejskiego (Rural Pact Coordination Group). Pakt Wiejski w 2021 roku uruchomiła Komisja Europejska, przyczynia się on do osiągnięcia wspólnych celów Długoterminowej Wizji Obszarów Wiejskich

poprzez ułatwianie interakcji w sprawach wiejskich. Ma na celu wspieranie wzajemnej inspiracji pomiędzy wszystkimi szczeblami zarządzania oraz mobilizację władz publicznych i zainteresowanych stron do działania na rzecz potrzeb i aspiracji mieszkańców obszarów wiejskich. Pracami ERDN w Grupie Koordynacyjnej kierować będzie Barbara Wieliczko (Wiceprezydent ERDN).

SHOTRS SPEECHES
CONFERENCE COOPERATION AND EXPERIENCE OF SCIENCE IN
SUPPORT OF POLICIES FOR RURAL DEVELOPMENT

Wydział Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej
Koszalin-Mielno, 14-16 09.2023

Marie TRANTINOVÁ
Institute of Agricultural Economics and Information, Czech Republic

CLIMATE CHANGE IMPACTS AND POSSIBLE SOLUTIONS
DISCUSSED AT MULTI-ACTOR PLATFORMS

Sustainable Hub to Engage into Rural Policies with Actors (SHERPA) is a four-year project (2019-2023) with 17 partners funded by the Horizon 2020 programme. It aims to gather knowledge that contributes to the formulation of recommendations for future policies relevant to EU rural areas, by creating a science-society-policy interface which provides a hub for knowledge and policy. SHERPA will contribute to rural policy in the next programming period. The project has established 40 Multi-Agency Platforms (MAPs) at national levels. Two of them are in the Czech Republic. During the first conversation at the launch of the project in 2019, it was agreed in the National LAG Network that we would focus on climate change in both MAPs.

Within overall long-term vision 2030 rural areas are important issues about impacts of climate change. Coping with the effects of climate change and implementing measures to mitigate these effects is one of the big topics for the rural areas. Rural leaders together with researchers and policy makers can conceptualize, support and implement much. They are actively involved in decisions affecting their future and respond to the opportunities offered by new forms of governance. Each MAP CZ has chosen a different specific topic related to climate change. The MAP Climate Friendly Village deals with multiple tools to increase the stability of the landscape. MAP VENUS, on the other hand, focuses on the development of renewable energy sources, energy savings and energy self-sufficiency of municipalities or regions. A big topic now is the introduction of community energy.

The working methods were studying sources such as research reports, legislation, implemented projects, focus groups, interviews, thematic meetings and meetings with representatives of science and stakeholders from local and regional administration and politics. The results and conclusions of the meetings will be published and provided to the government at different levels. It is often the case that Czech government ministries only look for centralized solutions and do not perceive that a bottom-up approach has many advantages. Bottom up can see better regional problems and solve them. A decentralization of power is still a significant problem for government in the Czech Republic and it is reason for lost trust for public.

Dan-Marius VOICILAS
Monica-Mihaela TUDOR
Elisabeta ROSU
Lucian LUCA
Anca IZVORANU
Sorinel BUCUR

Romanian Academy – Institute of Agricultural Economics, Romania

BIOECONOMY DEVELOPMENTS IN ROMANIA IN THE PRESENT REGIONAL CONTEXT

The bioeconomy is a relatively new concept. The term as such has been used since the 90s by Cabot and Martinez, but their work has referred to their research in genetics. Earlier in the 60s, economist Zeman used the term "bioeconomics", the American economist of Romanian origin Roegen also wrote about bioeconomics/bioeconomy in an article from the 70s but, the term bioeconomy in the present sense began to be promoted after 2000 by Patermann.

The aim of this paper is to present the concept of bioeconomy and the bioeconomy strategy development in Romania, in the present difficult international context, like the most important we consider: climate change, economic crisis, Covid-19 pandemic, war in Ukraine. For this study, there were used the official documents of the EC and other European institutions with attributions in the field, national documents from Romania, but also results and documents of the BIOEAST Initiative and BIOEASTsUP Project. To achieve the proposed objectives, a literature review, a text analysis of the studies and documents in this field, as well as comparisons with other countries were performed.

Romania does not have an official national definition for bioeconomy. However, there are several definitions of the bioeconomy in specialized articles, such as: A complex system composed of Earth resources and their anthropic and natural transformation processes, which belong to biology and contribute to the economic, social and cultural development of people in a sustainable way, based on knowledge, forethought and empathy; Bioeconomy is an economy that uses biological resources from the soil and sea, including the production of renewable biological resources, as well as the conversion of these resources and waste into value-added products (food, feed, bioproducts and bioenergy). As regards the National Bioeconomy Strategy, Romania is in the first stage of its development. In comparison with other countries, there are important steps that must be covered in the near future. Generally, Ministry of Agriculture is a common ministry that leads the Bioeconomy Strategy construction for all countries, which shows the importance of agriculture for bioeconomy strategy. From country to country, also there are other ministries that contribute to the creation of the strategy. Besides ministries, other institutions (public or private), universities, research centres, SMEs, large industries, NGOs or other forms of associations can participate and be involved in the creation of the strategy. There is no restriction and the group of stakeholders involved in bioeconomy is permanent updated. At the same time, besides national strategies, the initiative to develop the macro-regions and inter-connect the national strategies is welcome and can help the sustainable development of the countries in CEE.

For better image, we highlight the main characteristics and challenges of the country, in the regional context. The results of the analysis show the benefits of the changes in the national strategies. They are diverse and can be the winning keys to solving all the problems we face today. That is why the opportunity to develop a bioeconomy strategy in line with EU regulations must not be lost, so that it is approved and operational at the beginning of the 2021-2027 programming period, and EU funds for this purpose used.

Zbigniew FLORIAŃCZYK

**European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food
Economics – National Research Institute, Poland**

RESEARCH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE – PRIORITIES

A climate change has a critical impact on agriculture and rural areas. Science is recognized as a key source of innovations to fight and adapt to climate change. Sustainability of agriculture is therefore a result of implementation research outcomes that would help to adjust production to undesirable conditions and as well increase environmental services. These however require intensification of research effort, namely financed by, public sector. Scarce financial resources implicate that the decisions regarding preferable areas of research critical for sustainable development should be made. The attempt to provide list of critical research areas was made under European Sustainable Agriculture Dialogue (ESAD) platform activities. Representatives of different science disciplines proposed 4 most important research areas to be supported from public money. Secondly multicriterial assessment of different sustainable agriculture stakeholder representatives were applied to rank research areas. Criteria of research areas importance assessment included need to finance research area from public money, public access to research results and expected time of research results achievements. Simultaneously the questionnaire matrix elaborated in line with Analytical Hierarchy Process was used for direct pair comparison preferences of research areas. Application of these two methods pointed to adaptation to climate change as most important research area for sustainable agriculture. On the other hand research on state and possibility of improvements of social capital appeared to be the least important. Discussion on achieved results pointed that sustainable agriculture is most likely modern agriculture highly dependent on application of new production techniques and biological progress.

Aija ZOBENA
University of Latvia, Latvia

SMALL FARMS: THE POTENTIAL OF SOCIAL FARMING FOR SOCIAL INCLUSION IN LATVIA

Today's endogenous and neo-endogenous approach to rural development in Europe implies development in its broadest sense, meaning not only traditional agricultural sectors but also diversified local economies, social inclusion and the involvement of more active communities in development processes. Multifunctional agriculture function refers to the provision of goods and services that “satisfy societal needs or demands” and the end consumer is also human. Agricultural multifunctionality is closely associated with farm diversification which itself can take many diverse forms. Multifunctionality, a core issue in the EU agricultural and rural development agenda, refers to the different functions that agriculture fulfils in society, functions that go well beyond the production of food and fibres. In several European countries care farms (social farming) develop idea of multifunctional agriculture by organizing social services on the local level. Rural social environment is related to peculiarities of economic structure, demographic processes. Latvia is characterized by a large number of small farms (85%) with significant economic and social disparities, which also have a territorial impact. Small farm output and, consequently, incomes are relatively small, contributing to social stratification. Small farms use 43% of agricultural land, with a relatively low level of production (27% of standard output). Small farms have a relatively large number of employees – 76% of those employed in agriculture. The number of farms in Latvia is shrinking. According to the data of the Farm Register, between 2005 and 2016, the number of farms has decreased from 133 thousand up to 82.4 thousand or by 38%, which are mainly small farms. A survey of LAG leaders was conducted in August 2018. The aim of this survey was to encourage LAGs to assess the potential contribution of assisted measures to the implementation of the development strategies. Analysis of indicators used in CLLD strategies and interviews with the representatives of the LAG's show that social inclusion is generally understood by participation in NGO's, sports and cultural events, leisure events; poverty alleviation is linked to job creation etc. This view does not contradict the meaning of these components but has been narrowed. The results of the survey suggest that not all LAGs can assess the impact of project implementation on territorial development, the situation of different population

groups, which social groups are beneficiaries, etc. The LAGs are more oriented towards the people who are economically and socially active, the work with socially disadvantaged groups is complicated, and so their interests and needs are often ignored.

Irina CHIURCIU¹

Dan-Marius VOICILAS²

¹USAMV București; ² Romanian Academy – Institute of Agricultural Economics, Romania

THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON CROPS WITH HIGH COMMERCIAL VALUE IN ROMANIA

Agriculture has been and remains the most powerful balance factor in harmonizing the development of the economy of any state. Moreover, for Romania agriculture remains the backbone of the national economy. The level of development of the country's agriculture is undoubtedly dependent on the natural and material resources that are highlighted by the diversity of the types and sizes of agricultural exploitations according to the geographic location, the relief and the climatic conditions characteristic for each particular area. Of course, everyone in the agriculture and agri-food sector needs to step up the effort to get new generations of products, develop and apply appropriate technology, to produce them that would exclude or at least limit the risks and uncertainties.

The article discusses the potential of the country, the evolution of the number and types of enterprises engaged in agriculture, their productivity, efficiency and effectiveness with focus on crops with high commercial value. A concrete statistical analysis was performed for this article. The basis for these statistics was provided mainly by regional aggregate data of the Ministry of Agriculture and Regional Development (MADR) as well as of the National Institute of Statistics of Romania. Due to the availability of consistent data, the period analyzed in the paper is largely 2010-2021, with reference to the literature of developments in previous periods.

The authors come up with some proposals that would help to ensure the optimal size of agricultural holdings according to the cultivated crops, their location and the necessary contributions that would ensure the sustainable growth of this sector of the national economy.

Efstratios LOIZOU¹

Marios-Errikos KIRIKLIDIS¹

Piotr JURGA²

**¹Department of Regional Development and Cross Border Studies,
University of Western Macedonia, Greece; ²Institute of Soil Science
and Plant Cultivation – State Research Institute, Poland**

THE SOCIOECONOMIC ROLE OF BIOECONOMY SECTORS IN RURAL AREAS: THE CASE OF A GREEK REGION

Bioeconomy the last years appears as a potential solution to problems related to environmental and energy issues and at the same time supporting policies such as Green Deal. In a world threatened by climate change, it is essential to promote environmentally friendly economies. Both global warming and depletion of natural resources require the adoption of new production and consumption policies that certify their own sustainability. Bioeconomy, which can also be explained as the production using biological resources, is emerging as a new economic model that can help address issues related to environmental protection, management of natural resources and manufacturing, based on the principles of a sustainable economy. For this reason, in the last decade, it has become a global priority and many countries have published their own strategies for promoting bioeconomy.

Within this context, the current study aims to examine the socioeconomic role of bioeconomy at regional level and specifically in rural areas. Can bioeconomy offer solutions, mitigate problems and form an alternative to the development of rural areas, for example by boosting output induce job creation? Rural areas have specific issues to deal with, usually related to the locality, the regional problem, and the specific conditions of each area. That is why regional policies are designed and more specifically rural development policies for rural areas. Such policies and specific measures are promoted through, mainly the CAP Pillar II. It is the most acknowledged policy of EU that aims to support the development of rural areas through mainly intervention alternative to agriculture.

Within this context bioeconomy sectors may present a solution in promoting the development of rural areas and offer generally an integrating solution. Bioeconomy might be proved effective in this direction as bioeconomy sectors are related highly to rural activities. Thus, the current study is intended to examine, through the application of a general equilibrium model, the role of bioeconomy sectors in a Greek rural area. Specifically, it examined whether

bioeconomy sectors have the potentials to boost output, income and employment creation in the local economy. The region under study, Western Macedonia, is located in the Northwest part of Greece, and its economy for decades was highly dependent to the production of energy through carbon. Within the framework of climate change, Green Deal and decarbonization of energy production, the region is facing severe problems, as it has to change, its highly concentrated to carbon activities, economic model.

As mentioned, in order to examine whether bioeconomy sectors can form an alternative economic model for the rural region of WM a general equilibrium model was built. Specifically, an Input-Output (I-O) model has been developed, by identifying at first the bioeconomy sectors and then, through the estimation of various linkage coefficients, an attempt was made to capture their direct and indirect effects on the local economy. Early results of the research show that fully biobased sectors, such as agriculture and food, have a high potentials to induce important knock-on impacts, in terms of output and employment, in the economy.

Monica Mihaela TUDOR

Cordin Dinu VASILIU

Elisabeta ROSU

Lucian TANASA

Cristian POPESCU

Catalin MUNTEANU

Lorena CHITEA

Mihai CHITEA

Ioan Sebastian BRUMA

Romanian Academy -- Institute of Agricultural Economics, Romania

ROMANIAN PERSPECTIVES ON THE LONG-TERM VISION FOR THE RURAL AREAS

European rural areas are diverse in terms of geographical, economic, societal, cultural and environmental characteristics. Also, in recent decades the European rural area has undergone considerable changes under the influence of several key factors such as: climate change, social and economic pressures on primary production, technological development, economic and demographic change or policy initiatives at national and European level. Such changes have a significant impact on people living in rural areas, sometimes leading to risks of marginalization. Another feature that leaves its mark on the development

potential of a specific rural area is given by its relative remoteness (or, conversely, its proximity to urban areas). Diversity makes the extent to which rural areas are affected by some or all of the general trends listed above differs. It is also important to consider that the COVID-19 pandemic can change the perception and vision of the future of rural areas by turning local challenges into opportunities or blocking trajectories successful before the pandemic.

The European Commission launched in September 2019 the preparation of a new long-term vision for rural areas in Europe by 2040. The initiative is coordinated in partnership by three European Commissionerships: for Democracy and Demography, for Agriculture and for Cohesion and Reforms. The Commission's approach to rural vision design for 2040 is participatory, involving all stakeholders at all territorial levels and integrative, combining thematic areas that are traditionally addressed by rural policies with those that define the evolving rural environment (such as the demographic and regional contexts etc.).

The current paper presents the contribution of the Romanian think tank set up within the Horizon 2020 SHERPA project to shape the long-term vision for rural areas and deepen the possible approaches for rural revitalization, in territorial profile. The multi-actor discussion platform was set up in 2020 in Transylvania and expanded in 2022 in two other regions in Romania for the best possible territorial coverage. The interactions within the multi-actor platforms are conducted using the Delphi method and are supported by external experts to the stakeholder group with the role of facilitating / mediating and monitoring the activity of the platforms. Following the vision exercise within the Romanian platform, the stakeholders agreed that the Romanian rural areas can reach their full potential in the coming decades by: (1) good accessibility to the social and business infrastructure and services that create suitable quality of life and business-support environment; (2) diversified rural economy based on a smart approach of local potentialities and supported by entrepreneurial discovery process; (3) strong family farming system integrated on (short) agri-food chains and based on circular bio-economy. The deepening of discussions on specific topics in the multi-actor platforms in Romania highlighted the need that the diversification of rural economy activities and sustainable integration in agri-food chains must be flexible and based on market dynamics.

Ion CERTAN¹

Bozhidar IVANOV

Mihaela MIHAILOVA

Vassil STOYCHEV

Institute of Agricultural Economics, Bulgaria

ROLE OF DEMOGRAPHIC SHIFT AND SOCIAL INFRASTRUCTURE FOR RURAL AREAS DEVELOPMENT IN BULGARIA

The results from project "Sustainable Hub to Engage into Rural Policies with Actors" (SHERPA) for Bulgaria are presented. The project is funded under Horizon 2020 of EU and the IAE is a partner. Methodology applied uses Regional Factor Shift Analysis (RFSA) and descriptive analysis. Delphi method is employed to find ways and solutions to demographic problems. Coefficients of mortality rate and mechanic growth are calculated for rural areas and non-rural. RFSA coefficients are presented on Bulgaria's map by region.

Results of the study depict a gloomy demographic situation for rural areas characterized by abundance of territories with reduced opportunities for recovery. In the long run, there are more and better opportunities for these areas due to new technologies, digitalization and communication tools. Up to 2040 is deemed necessary to have those outcomes that are currently found for non-rural areas, related to lower mortality rates and higher age dependency coefficient. Focusing on endogenous strengths, backed by a proper, coherent and comprehensive public support policy, can give that different outlook.

Social infrastructure represents facilities supporting social services in order to enhance social comfort and promote economic activity. In the study we use an extended framework including: health-related services, education and training, social housing programs, police, courts and cultural facilities, also transport infrastructure, along with generally accepted social infrastructure: schools, parks and playgrounds, public safety structures, waste disposal facilities, hospitals and sports areas, etc. In Bulgaria, the importance of improvement of social infrastructure in rural areas is growing over time. Quality of life and provision of public goods in the rural regions is dependent on social infrastructure. Specific objective is to provide appropriate and cost-effective social infrastructure, tailored to the future needs of the rural population.

Vladimír SZÉKELY

Institute of Geography, Slovak Academy of Sciences, Slovakia

**PHENOMENON OF CAMINO DE SANTIAGO: IMPACT OF
OVERTOURISM AND PANDEMIC YEARS ON DISCUSSION ABOUT
(UN)SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT STRATEGY**

The renaissance of the cult of St. James and Camino de Santiago (the Christian pilgrimage route to the tomb of St. James the Apostle in Santiago de Compostela, Spain) began from the second half of the 20th century through the pro-active Catholic volunteers. Simultaneously, the profane, tourist Camino is also developing, responding to the extraordinary, massive, and broad-spectrum promotion from the side of state and public administration bodies which was oriented to support the development of the Camino in the sense of its transformation into a product of international tourism. The main objective of these efforts has not been only the promotion of Galicia region, but also the attempts to solve the local and regional problems of socio-economic development of the affected backward rural areas and to form the competitive position of Santiago de Compostela as a tourism destination. The study deals with the phenomenon Camino and its transformation from the Christian pilgrimage route to post-secular's product of mass tourism in the context of (un)sustainable rural development. The special turn in the permanent growth of tourists and pilgrims on the Camino (from overtourism to undertourism) is connected with the shock pandemic years 2020 and 2021, and Camino as rural development strategy is again studied from the rural sustainability point of view. The presented results are reached by the applied combination of extensive secondary research, the authentic primary qualitative research, and the statistical analysis of number of pilgrims.

Piermichele LA SALA
Incoronata Grazia LANGIANESE
University of Foggia, Department of Economics, Italy

**THE ITALIAN FOOD DISTRICTS AS A MODEL OF TRANSITION
TOWARDS A NEW TERRITORIAL ORGANIZATION
FOR LOCAL DEVELOPMENT**

The production districts represent a typically Italian development model. In the agri-food sector, they have had a strong relaunch with the Law 205 of 27 December 2017. The food districts model has two main objects. The first is giving new impetus to the experiences of the agri-food and rural districts already recognized by Italian regions. The second is incentivizing the birth of new realities through the possibility of accessing dedicated loans. The recognition of the Food Districts is granted by the Regions and the autonomous Provinces to which they belong, while the Ministry of Agricultural, Food and Forestry Policies (MAFFP) holds the National Register of the Food Districts. In 2019, the MAFFP has also defined, in agreement with the Ministry of Development Economics, the criteria and methods for the implementation of specific interventions in the Food Districts, which are set by District Food Contracts. The latter have the purpose of promoting the reorganization of relations between the different subjects of the supply chains operating in the food district territory, in order to strengthen collaboration and integration between those subjects, stimulate the creation of better market relationships and ensure positive effects on agricultural production. In line with the new European policies, the institutional targets of the food districts are: decreasing the environmental impact of production; protecting the territory and the rural landscape through agricultural and agri-food activities; territorial development; cohesion and social inclusion; integration of activities characterized by territorial proximity; food safety; reduction of food waste; possibility of accessing dedicated loans. The possible candidates to become food districts are: rural and agri-food districts of high quality; the districts located in urban or peri-urban areas characterized by a significant presence of agricultural activities aimed at the environmental and social requalification of the areas; the districts characterized by the integration of agricultural activities and proximity activities; the biological districts. In this context, the objective of the research work is to define a district model as a new territorial organization of local development, capable of systematizing the institutional, cultural, geographical, social and economic aspects of the context in which the stakeholders of the districts operate in order to shape the development trajectories.

Tomasz NAPIERAŁA

Katarzyna LEŚNIEWSKA-NAPIERAŁA

University of Lodz, Faculty of Geographical Sciences, Poland, CiTUR

Centre for Tourism Research, Development and Innovation, Poland

GOING BACK/FORWARD TO RURALITY: CASE OF TOURISM IN BEŁCHATÓW INDUSTRIAL DISTRICT

The goal of the study is to discuss rurality as the neglected context of the discussion on co-evolution of tourism and core industries of the Bełchatów industrial district: lignite mining and energy production. The Bełchatów industrial district in Central Poland is the case study area. It consists of the city of Bełchatów and thirteen rural communes. The case study area was delimited based on industrial transformation of rural landscape resulting from lignite mining and energy production and fitted into administrative divisions at local level.

The roots of tourism development in Bełchatów industrial district date back to the turn of the 19th and 20th centuries. The first triggering event for the development relied on the discovery of rich and accessible lignite deposits. Since the mid-1970s, the case study area has undergone rapid and permanent structural changes with unprecedented development of opencast mining and energy production. That included stimulation of leisure and tourism through organizational and financial support targeting employees and their families, as well as direct investment in facilities for holidaymakers (social tourism). Economic transition is considered as a second triggering event shaping co-evolution of tourism and industrial sectors of Bełchatów industrial district. In 1990, lignite mining and energy production were marketed in Poland. Bełchatów Mining and Energy Complex was included in assets of the company currently called PGE Polska Grupa Energetyczna (Eng. Polish Energy Group). Development of a large enterprise in Bełchatów industrial district stimulated significant increase of both demand and supply of business tourism. In 2014 the exhibition of 'PGE GigantyMocy' (PGE Giants of Power) was opened. This event triggered the development of educational tourism in the case study area.

The future of Bełchatów industrial district is shaped by the European Green Deal and implementation of Just Transition Mechanism. To make the European Union (EU) climate-neutral by 2050, the lignite mine in Bełchatów industrial district will be closed, and the way the power plant works will be transformed. It is proposed that tourism, in particular leisure tourism, might become one of new developmental functions of Bełchatów industrial district. It should be emphasized that all mentioned processes of both mass tourism and industry development were triggered by political decisions at regional, national

and European level. The perspective of the local stakeholders is substantially different from supralocal ones. Local actions groups operating in the case study area identified folklore, history, local traditions, culture, and material heritage, as well as - interestingly - contemporary economic and social challenges, as the most significant elements of local identity. Sustainable tourism development is directly indicated as a way to increase social participation and social capital. Thus, promoting agritourism and ecotourism combined with organic farming and ecological food processing is requested. In both spatial and development strategies in the case study area it is clearly stated that the focus on quality of local spatial policy and spatial order will affect the increase of supralocal interest in developing areas for second homes construction. It should be indicated as a great chance for Bełchatów industrial district to keep relations between the inevitable outflowing population and its recent places of permanent stay. The path from industrial dwelling-places towards rural second homes should be considered as the bottom-up alternative for top-down decisions. This is the path going back/forward to rural.

Živilė GEDMINAITĖ-RAUDONĖ

Rita LANKAUSKIENĖ

**Lithuanian Centre for Social Sciences, Institute of Economics and Rural
Development, Lithuania**

INNOVATIVE APPROACH TO LOCAL FOOD SYSTEMS BUILDING: SERVITIZATION OF FARMING

The post-industrial service economy suggests new ways of thinking about food system design and building processes. We will present best practices in the servitization of farming and theorize them as a new approach to food production, supply, and consumption. In contrast to prevailing theories that suggest reorganization of the global agri-food supply chain on the basis of the short supply chain concept or according to the community-supported agriculture model, servitization of farming puts forward a "made-to-order" food system. The research was based on the combination of three approaches (holistic, design thinking, and evolutionary) and provides a case study on the farm that uses a "service-driven" business model and makes-to-order organic vegetables, fruits, and greens. The case study approach allows in-depth, multi-faceted explorations and conceptualization of an innovative business model building process according to 5 phase design thinking model, which suggests gradual reorganization of the industrial food system as the result of farming servitization.